

Latvijas Republikas tiesībsarga 2012.gada ziņojums

Rīga, 2013

Tiesībsarga ievadvārdi	5
Bērnu tiesību nodaļa.....	6
I Tiesības iegūt izglītību bez maksas	6
II Izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu pamatjautājumi	9
1. Iekšējās kārtības noteikumos ietveramie jautājumi	9
2. Ieteicamie jautājumi iekļaušanai iekšējās kārtības noteikumos.....	10
3. Iekšējās kārtības noteikumu izstrādes process.....	12
4. Atbildība par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu	14
III Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās	14
1. Bērnu ārstēšana atsevišķi no pieaugušām personām	15
2. Pacientu iekšējās kārtības noteikumi	15
3. Fizisko kustību ierobežošana (bērnu fiksācija).....	15
4. Tualetes telpas.....	16
5. Tiesības uzturēt kontaktus, komunikācijas iespējas un integrācija sabiedrībā	16
6. Atbalsts ģimenēm (sociālā darbinieka un psihologa pieejamība)	16
7. Pastaigas svaigā gaisā	16
8. Smēķēšanas aizliegums.....	17
9. Brīvā laika pavadīšanas iespējas	17
10. Bērnu tiesības uz izglītību.....	17
11. Bāriņtiesas un citu institūciju iesaistīšana jautājumu risināšanā.....	17
IV Bērna tiesības uz pašvaldības sociālo palīdzību	17
V Bērna tiesības uzaugt ģimenē	20
1. Sociālais darbs ar ģimeni	20
2. Saskarsmes tiesības ar bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanas laikā.....	21
3. Aprūpes tiesību un aizgādības tiesību atņemšana personām ar invaliditāti	22
VI Bērna tiesības un vārda brīvība	24
VII Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes	27
1. Statistika un vispārējs pārskats	27
2. Bērnu tiesības uz mājokli saistībā ar ieviešanu valdījumā.....	30
3. Bērnu tiesības uz informāciju (bērnu literatūras izdošana)	31
4. Bērnu tiesību garantijas kriminālprocesā.....	32
5. Bērna tiesības uz identitāti pēc adopcijas	35
6. Bērna tiesības uz drošību saistībā ar pedagogu sodāmību	36
7. Ārpusģimenes aprūpē esoša bērna tiesības uz līdzekļiem uzturam, uzturoties pie vecākiem	37
8. Bērna tiesību nodrošināšana viesprogrammu laikā	38
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa.....	40
I Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana	40
II Privātās dzīves aizsardzības efektivitāte.....	46
III Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs	48
1. Veselības aprūpes jautājumi, kas saistīti ar ārstēšanas kvalitāti un medicīniskās palīdzības pieejamību	50
2. Labas pārvaldības jautājumi ieslodzījuma vietās.....	52
3. Drošības jautājumi	55
4. Uz mūžu notiesāto problemātika	56
5. Resocializācija	57
6. Brīvības atņemšanas soda progresīvās sistēma un tās ietvaros pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāte. Administratīvo komisiju darbs.....	58

IV Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanā.....	59
V Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana.....	61
1. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu	63
VI Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju.....	64
VII Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas aktualitātes	67
1. Tiesības uz taisnīgu tiesu	67
2. Satversmes tiesai sniegtie viedokļi attiecībā uz taisnīgu tiesu.....	71
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa.....	72
I Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā	72
1. Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu.....	72
2. Par pensionēšanās vecuma paaugstināšanu	73
3. Par invaliditātes pensijas pārrēķinu invaliditātes grupas maiņas gadījumā	75
4. Par piemaksu pie vecuma pensijas.....	76
5. Par invaliditātes pensijas apmēra sasaisti ar sociālajām iemaksām, pārskatot tās apmēru	77
6. Par valsts sociālā pabalsta izmaksas pārtraukšanu, atrodoties pilnā valsts apgādībā .	77
7. Par nabadzības risku Latvijā	77
II Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās.....	78
III Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana	79
VI Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos.....	80
V Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu atbilstības Satversmei izvērtēšana	83
VI Tiesiskās palāvības principa ievērošana valsts pārvaldē	83
VII Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu .	84
VIII Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļas aktualitātes.....	85
1. Sociālās aprūpes centros dzīvojošo personu tiesību aizsardzība	85
2. Par legionellozes izplatības ierobežošanu.....	87
3. Par koncepcijas projektu par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeli.....	88
4. Mājokļa jautājums – ieviešana nekustamā īpašuma valdījumā	89
5. Attiecības ar apsaimniekotāju, komunālo pakalpojumu sniedzējiem	92
6. Tiesības uz īpašumu	95
7. Tiesības uz taisnīgu atlīdzību.....	96
8. Labas pārvaldības principa pārkāpumi	96
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa.....	102
I Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā	102
II Naida noziegumu mazināšana.....	103
III Vienlīdzīgas pieejas precēm un pakalpojumiem ievērošana uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamatiem	104
IV ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana	105
V Diskriminācijas mazināšana pret romu tautības pārstāvjiem.....	106
VI Tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumi	107

Tiesībsarga biroja informācija	109
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti.....	109
2. Personāls.....	113
3. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi	114
4. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai 2012. gadā.....	120
5. Tiesībsarga biroja 2012. gada statistika	122

Godātais lasītāj!

Atskatoties uz paveikto 2012.gadā, varu atbildīgi teikt, ka pie esošās kapacitātes Tiesībsarga birojs strādā ar pilnu jaudu. Ja 2011.gads vairāk bija vērtējams kā pārmaiņu gads, kas saistīts ne tikai ar vadības maiņu, bet galvenokārt ar konkrētu mērķu noteikšanu un prioritāšu izvirzīšanu vairākiem turpmākajiem gadiem, tad 2012.gads iezīmējās ar konkrētu aktivitāšu kopumu, lai sekmētu to sasniegšanu. Tas nozīmēja arī resursu izvērtēšanu, proti, fokusējot resursus vairāk prioritātēm un veicot izmaiņas arī biroja struktūrā.

Lai kompensētu to, ka no valsts budžeta tiek atvēlēti ierobežoti līdzekļi, esam aktīvi strādājuši pie finansējuma piesaistes projektiem un starptautiskās sadarbības stiprināšanas. Gandarījumu sniedz fakts, ka Tiesībsarga biroja vārds un aktivitātes tiek atpazīstas ārpus Latvijas robežām, tomēr daudz būtiskāk ir tas, ka mums uzticas arvien vairāk Latvijas iedzīvotāju, kam par apliecinājumu ir ne tikai ievērojami pieaugošais iesniegumu skaits.

Vērtējot cilvēktiesību situāciju Latvijā, uzskatu, ka galvenie resursi ir jāvelta tai sabiedrības daļai, kuras spējas savu tiesību un interešu aizstāvībai ir ierobežotas, piemēram, bērni, cilvēki ar invaliditāti, personas sociālās aprūpes iestādēs, ieslodzītie un trūcīgie cilvēki.

Negatīvi vērtēju, ka valsts un pašvaldības iestādes uz identificētajām cilvēktiesību vai labas pārvaldības nepilnībām nereti reaģē divējādi. Vai nu trūkumus sākotnēji noliedz, lai gan vēlāk atzīst to esamību, vai atrunājas, ka tiks veidota darba grupa, izstrādātas koncepcijas, vadlīnijas vai pat stratēģijas. Lai arī vārdos tas izklausās pareizi un varbūt pat svarīgi, bet konkrētu trūkumu novēršanu sabiedrība ierauga reti, vairāk dzird tikai par dokumentu izstrādēm. Viens no šādiem jautājumiem, kam ilgstošā laika posmā izstrādātas pat vairākas stratēģijas, bet reālu aktivitāšu dzīvē tikpat kā nav, ir deinstitucionalizācijas problemātika. Līdz šim pietrūcis politiskās un administratīvās gribas, lai personas vairs neievietotu institūcijās, bet sniegtu tām alternatīvos, ģimenes tipa atbalsta pakalpojumus (kā bērniem, tā pieaugušajiem).

Uzskatu, ka valsts augstāko amatpersonu pasivitāte cilvēktiesību un labas pārvaldības pārkāpumu novēršanā sekmē sabiedrības un valsts varas atsvešināšanos un cilvēku neticību valstij un tās attīstībai.

Vērtējot situāciju Latvijā, būtiskas problēmas saskatu labas pārvaldības principa ievērošanā gan valsts, gan pašvaldību iestādēs. Labas pārvaldības problēmas gluži kā infekcija ir skārušas pilnīgi visas jomas, sākot no bērnu, pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un beidzot ar sociālajām, ekonomiskajām tiesībām un diskriminācijas novēršanu. Konstatētie labas pārvaldības trūkumi ir aprakstīti gada ziņojuma visu tiesību nodaļu pārskatos, ne tikai apakšsadaļā „Laba pārvaldības principa pārkāpumi”. Šie fakti norāda uz problēmas apmēru un nepieciešamību ne tikai man un Tiesībsarga biroja kolēģiem būt aktīviem problēmu identificēšanā un iespējamo risinājumu sniegšanā, bet arī valsts augstākās varas pārstāvjiem noteikt to kā steidzamu un visaptveroši risināmu jautājumu.

Lai Latvija būtu demokrātiska, tiesiska un attīstīta valsts, mēs turpināsim darbu pie cilvēktiesību un labas pārvaldības nostiprināšanas, jo šie faktori ir nozīmīgi valsts attīstībai un sabiedrības labklājībai.

Ar patiesu cieņu,

tiesībsargs Juris Jansons

Bērnu tiesību nodaļa

Harmoniskai personības attīstībai nepieciešams, lai bērns dzīvo un aug ģimenē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā, tuvu un mīlošu cilvēku vidū. Pieaugušo uzdevums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, kā arī radīt bērna fiziskai un garīgai attīstībai piemērotus dzīves apstākļus.

Bērnu tiesību nodaļas prioritātes:

- I Bērna tiesības iegūt izglītību bez maksas
- II Izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu pamatjautājumi
- III Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās
- IV Bērna tiesības uz pašvaldības sociālo palīdzību
- V Bērna tiesības uzaugt ģimenē
- VI Bērna tiesības un vārda brīvība

I Tiesības iegūt izglītību bez maksas

No bērnu tiesību jomā noteiktajām prioritātēm 2012.gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta tēmai, kas attiecas uz visiem, ne tikai sociāli mazaizsargātiem, bērniem – izglītības pieejamība bez maksas.

Saskaņā ar Tiesībsarga likumu tiesībsarga funkcija ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību un jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu¹.

2011.gada jūnijā tiesībsargs uzsāka darbu pie Satversmes 112.pantā valsts garantēto tiesību bez maksas iegūt izglītību satura izpētes:

- 1) tika izveidota konsultatīvā padome par izglītības pieejamību, tajā iesaistot vecāku, pedagogu, skolēnu un nevalstisko organizāciju pārstāvjus;
- 2) 2011.gada 6.oktobrī pieprasīta padziļināta informācija Izglītības un zinātnes ministrijai;
- 3) 2012.gada 23.februārī tiesībsargs aicināja vecākus līdz 9.martam ziņot par gadījumiem, kad skola likusi vecākiem iegādāties mācību līdzekļus, informāciju sūtot uz e-pasta adresi bezmaksas.izglitiba@tiesibsargs.lv. Atsaucoties tiesībsarga aicinājumam, saņemtas 136 vēstules;
- 4) 2012.gada februārī tika lūgts Tiesībsarga birojam līdzīgas kompetences institūcijām ārvalstīs sniegt informāciju par situāciju izglītības pieejamības jomā;
- 5) 2012.gada 14.martā tika pieprasīta informācija no visām 119 Latvijas pašvaldībām par izglītības iestāžu budžeta veidošanu;
- 6) apkopojot iegūto informāciju un analizējot normatīvo regulējumu, tika konstatēts, ka tiesības iegūt izglītību bez maksas netiek nodrošinātas pilnā apmērā un faktiskā situācija nenodrošina vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību, kā to paredz normatīvie akti.

Ja tiesībsargs, pildot savas funkcijas, konstatē, ka tiesību akti paredz mācību līdzekļu nodrošināšanu par valsts un pašvaldības līdzekļiem, bet prakse liecina, ka tos pērk vecāki, turklāt nevis pēc savas izvēles, bet ir spiesti to darīt, tad tiesībsarga pienākums ir veicināt, lai prettiesiskā prakse tiktu mainīta.

¹ Tiesībsarga likuma 11.panta 1. un 4.punkts.

2012.gada 23.maijā tiesībsargs sniedza ziņojumu Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai par tiesību nodrošināšanu iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs.²

2012.gada 24.maijā ziņojums tika iesniegts Izglītības un zinātnes ministram, un situācija tika pārrunāta klātienē. Ministrs solīja izstrādāt grozījumus Ministru kabineta noteikumos Nr.97³, kas šobrīd paredz daļēju valsts finansējumu tikai mācību grāmatu iegādei. Ziņojums tika nosūtīts arī Ministru prezidentam, vienlaikus aicinot risināt ziņojumā norādītos jautājumus attiecībā uz tiesību nodrošināšanu iegūt izglītību, un Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai.

2012.gada 22.jūnijā ziņojums tika nosūtīts visām Latvijas skolām, vienlaikus aicinot mainīt prettiesisko praksi un informējot, ka, konstatējot gadījumus, kad izglītības iestāde obligātās izglītības nodrošināšanai likusi vecākiem iegādāties mācību līdzekļus, tiesībsargs izmantos Tiesībsarga likuma 13.panta 9.punktā paredzētās tiesības sabiedrības interesēs aizstāvēt privātpersonas tiesības un intereses administratīvajā tiesā.

2012.gada 8.augustā tika izplatīta preses relīze par to, ka Tiesībsarga birojs palīdzēs ikvienam vecākam, kurš saņēmis skolas izsniegtu sarakstu ar vecākiem iegādājamiem mācību līdzekļiem, sagatavot iesniegumu skolas faktiskās rīcības apstrīdēšanai. Savukārt, ja skola atteiksies mainīt savu rīcību, tiesībsargs ir gatavs sabiedrības interešu vārdā vērsties tiesā.

Tiesībsarga funkcija ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt sabiedrības informētību par cilvēktiesību aizsardzības mehānismiem, līdz ar to tiesībsargs, pildot šo funkciju, informēja sabiedrību, kā tiesiski risināt šo problēmu, ja vecākus neapmierina esošā kārtība un viņi vēlas izmantot valstī izveidoto tiesību aizsardzības mehānismu.

2012.gada 10.augustā tika saņemts 1.privātpersonas iesniegums ar pielikumā pievienotiem mācību līdzekļu sarakstiem, 13.augustā ierosināta pārbaudes lieta, iesniedzēja vārdā sagatavots iesniegums un iesniegts skolā. 17.augustā iesniedzēja atnesa skolas atbildi, ka prasība vecākiem iegādāties sarakstā norādītos mācību līdzekļus ir atsaukta, paziņojums par šo lēmumu ievietots skolas mājaslapā un skola apņemas visus skolēnus nodrošināt ar iespēju bez maksas iegūt pamata un vidējo izglītību, izmantojot skolā pieejamos mācību līdzekļus. Pārbaudes lieta pabeigta ar izlīgumu. 2012.gadā kopumā tika ierosinātas septiņas pārbaudes lietas par deviņām skolām dažādos Latvijas reģionos.

Pārbaudes lietu ietvaros tiesībsargs, pamatojoties uz viņa rīcībā esošajiem materiāliem, vērsās Izglītības kvalitātes valsts dienestā, kura kompetencē ir uzraudzīt normatīvo aktu ievērošanu izglītības jomā.

Izglītības kvalitātes valsts dienests ir secinājis, ka izglītojamo vecāki atsevišķos mācību priekšmetos ir spiesti iegādāties mācību grāmatas un darba burtnīcas par personīgajiem finanšu līdzekļiem. Minētais ir Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā, Izglītības likuma 55.panta 1. un 3.punktā, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.panta otrajā daļā noteiktā bezmaksas izglītības principa pārkāpums.

Neieskaitot ierosinātās pārbaudes lietas, vēl 79 vecāki vērsās Tiesībsarga birojā un saņēma konsultāciju, kā rīkoties. Lielākajai daļai no viņiem ir palīdzēts uzrakstīt iesniegumu izglītības iestādei par iestādes nodoma mainīšanu attiecībā uz iestādes faktisko rīcību. Pēc vērsšanās skolā ar iesniegumu vecāki saņēmuši atbildes, ka skolas izsniegtais mācību līdzekļu

² „Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojums par tiesību iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas nodrošināšanu pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs”, pieejams <http://www.tiesibsargs.lv>

³ Ministru kabineta 2001.gada 6.marta noteikumi Nr.97 „Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi”.

saraksts nav obligāts, bet ir informatīvs vai rekomendējošs, un izsniegts tādēļ, lai vecāki varētu „izvēlēties un noteikt, vai kādu no mācību līdzekļiem vēlas iegādāties”⁴.

2012.gada 16.augustā Garkalnes novada dome publiski izplatīja informāciju, ka pašvaldība nodrošinās mācību līdzekļus, vienlaikus aicinot Garkalnes novada izglītības iestāžu audzēkņu vecākus „neiegādāties darba burtnīcas, jo visu nepieciešamo pēc skolu administrācijas iesniegtajām prasībām apmaksās Garkalnes novada dome”⁵.

2012.gada 21.augustā tiesībsargs visām Latvijas pašvaldībām nosūtīja vēstuli ar aicinājumu iepazīties ar tiesībsarga 2012.gada 23.maija ziņojumu un Garkalnes novada labās prakses piemēru.

2012.gada 28.augustā tiesībsargs Rīgas skolu direktoru sanāksmē informēja skolu direktorus par tiesisko regulējumu un skolu atbildību.

2012.gada 31.augustā tiesībsargs vērsās pie ģenerālprokurora ar lūgumu saskaņā ar Prokuratūras likuma 16.panta otrās daļas 1.punktu izvērtēt nepieciešamību uzsākt pārbaudi par normatīvo aktu pārkāpumiem izglītības jomā (pašvaldību dibinātu izglītības iestāžu faktisko rīcību, liekot vecākiem iegādāties izglītības valsts standarta īstenošanai nepieciešamos mācību līdzekļus). Prokuratūra secināja, ka atkārtotas pārbaudes veikšana jautājumā, par kuru pārbaudi jau ir veicis tiesībsargs, konstatējot likumpārkāpumus, nav valstiski lietderīga.⁶

2012.gada 5.septembrī tiesībsargs piedalījās Latvijas Lielo pilsētu asociācijas sēdē, informējot par valsts un pašvaldību kompetenci mācību līdzekļu nodrošināšanas jautājumā.

2012.gada 20.decembrī tika nosūtītas vēstules visām 119 Latvijas pašvaldībām, lūdzot sniegt informāciju par 2013.gada budžetā paredzēto finansējumu mācību līdzekļu iegādei. Pašvaldībām tika pieprasīta informācija par šādiem jautājumiem:

- Cik procentu no pašvaldības 2013.gada budžeta piešķirts izglītības jomai?
- Kāda summa vienam izglītojamam piešķirta mācību līdzekļu iegādei?
- Vai piešķirtajā summā ietilpst arī mācību materiāli: vielas, izejvielas un priekšmeti, ko izmanto mācību priekšmeta standartā noteiktā obligātā satura apguvei, veicot praktiskus uzdevumus; tai skaitā darba burtnīcas u.c. burtnīcas, klades, kontūrkartes, rakstāmpiederumi, rasēšanas un vizuālās mākslas piederumi, lineāli, mapes, tekstilizstrādājumi, kokmateriāli u.c.?
- Cik liela summa mācību līdzekļu iegādei vienam izglītojamam bija piešķirta 2012.gadā?
- Vai piešķirtā summa pilnībā nodrošinās bērnu tiesības iegūt izglītību bez maksas vai vecākiem būs jāiegādājas izglītības programmu īstenošanai nepieciešamais?

2013.gada sākumā informācija tiks apkopota, iegūstot kopainu par bezmaksas izglītības pieejamības dinamiku Latvijā, kas ļaus izdarīt secinājumus par trūkumu novēršanu normatīvajos aktos un to piemērošanā.

Izglītības un zinātnes ministrija 2012.gada nogalē sagatavoja grozījumu Izglītības likumā projektu un pilnveidoto Ministru kabineta 2001.gada 6.marta noteikumu Nr.97 „Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi” konsolidētās versijas projektu. Normatīvo aktu grozījumu projekts paredz precizētu termina „mācību līdzekļi” skaidrojumu, aptverot visu to līdzekļu kopumu, kas nepieciešams valsts izglītības standarta īstenošanai, kā arī skaidru atbildības sadalījumu (valsts, pašvaldība, vecāki) attiecībā uz mācību līdzekļu finansējumu.

⁴ Rīgas Angļu ģimnāzijas 21.08.2012. vēstule Nr.81-nd.

⁵ Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/garkalnes-novada-dome-skoleniem-nodrosinas-macibu-lidzeklus-13963057>.

⁶ Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta 14.09.2012. vēstule Nr.5-13-7-12/1464.

Latvijas Pašvaldību savienība, atbildot uz tiesībsarga 20.decembra vēstuli⁷, ierosināja pāreju uz bezmaksas izglītības nodrošinājumu veikt pakāpeniski trīs gadu laikā. Vienlaikus vēstulē pausts viedoklis, ka „Izglītības un zinātnes ministrijas piedāvātais atbildības sadalījums ir nekorekts un neatbilstošs reālajām pašvaldību finanšu iespējām”.

II Izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu pamatjautājumi

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11.panta 4.punktu viena no tiesībsarga funkcijām ir jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu.

Izskatot privātpersonu iesniegumus, tiesībsargs konstatēja gadījumus, kad izglītības iestāžu iekšējās kārtības noteikumi (turpmāk arī – Noteikumi) neatbilst likuma (ārējo normatīvo aktu) prasībām un līdz ar to ierobežo izglītojamo tiesības. 2012.gadā šim jautājumam tika pievērsta pastiprināta uzmanība, gan sniedzot izglītības iestādēm ieteikumus attiecībā uz iekšējo normatīvo aktu grozīšanu, gan organizējot izglītojošus seminārus izglītības iestāžu darbiniekiem. Tiesībsargs aicināja arī Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamentu pievērst pastiprinātu uzmanību noteikumu atbilstībai augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem. Ņemot vērā tiesībsarga ieteikumu, departaments apņēmas līdz 2011./2012.mācību gada beigām izskatīt visu Rīgas pilsētas izglītības iestāžu iekšējās kārtības noteikumus, vērtējot to atbilstību normatīvo aktu prasībām, un sniegt metodisko palīdzību to pilnveidošanā⁸.

Saskaņā ar normatīvo regulējumu⁹ vispārējās izglītības iestāde ir tiesīga patstāvīgi izstrādāt iestādes iekšējos normatīvos aktus. Tas nozīmē, ka iekšējās kārtības noteikumus apstiprina iestādes direktors bez saskaņošanas ar dibinātāju vai kādu citu institūciju. Tomēr pilnīga rīcības brīvība Noteikumu satura izstrādē iestādei nav, jo vairākus iekšējās kārtības noteikumos regulējamus jautājumus imperatīvi nosaka ārējie normatīvie akti.

Vispārīgas prasības izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumiem nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 68.panta otrā daļa: „Kārtības uzturēšana šajās iestādēs nodrošināma ar iekšējās kārtības noteikumiem, kuri atbilst likuma prasībām un neaizskar bērna cieņu”. Savukārt vairākus regulējamus jautājumus nosaka izglītības jomu regulējošie normatīvie akti.

Skolas rīcību, kas saistīta ar iekšējās kārtības nodrošināšanu, var pārsūdzēt administratīvajā tiesā bez apstrīdēšanas augstākā iestādē, jo skola kā izglītības iestāde ir patstāvīga iekšējo normatīvo aktu izstrādē un īstenošanā, kā arī darbinieku izraudzīšanā un normatīvo aktu ievērošanā.

1. Iekšējās kārtības noteikumos ietveramie jautājumi

Saskaņā ar ārējiem normatīvajiem aktiem Noteikumos nosaka:

- izglītojamo uzvedības noteikumus izglītības iestādē, tās teritorijā un izglītības iestādes organizētajos pasākumos;
- evakuācijas plāna un informācijas par operatīvo dienestu izsaukšanu izvietojumu izglītības iestādē;
- alkohola, cigarešu, narkotisko, toksisko un psihotropo vielu, gāzes baloniņu, gāzes pistoļu, šaujamieroču un auksto ieroču iegādāšanās, lietošanas, glabāšanas un realizēšanas aizliegumu izglītības iestādē un tās teritorijā;

⁷ Latvijas Pašvaldību savienības 06.02.2013. vēstule Nr.1220123212/A185.

⁸ Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta 28.12.2011. vēstule Nr.2-1-20/DIKS-11-5851-nd.

⁹ Vispārējās izglītības likuma 10.panta trešās daļas 2.punkts.

- izglītojamā rīcību, ja izglītojamais kādas personas darbībā saskata draudus savai vai citu personu drošībai;
- vadītāja un pedagoga rīcību, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība pret izglītojamo;
- izglītojamo vecākiem un citām personām saistošu uzturēšanās kārtību izglītības iestādē¹⁰ (uzturēšanās kārtība var būt noteikta Noteikumos vai atsevišķā dokumentā);
- izglītojamo gērbšanās noteikumus¹¹;
- kārtību, kādā izglītojamie mācību procesā izmanto:
  - izglītības iestādes telpas,
  - laboratorijas,
  - iekārtas, aparatūru,
  - kultūras, sporta un medicīnas objektus un inventāru,
  - mācību grāmatas, citu mācību procesam nepieciešamo literatūru, mācību līdzekļus un elektroniskos mācību resursus,
- kārtību, kādā izglītojamie saņem bibliotekāros un informācijas pakalpojumus;¹²
- rīcības plānu, kā rīkoties, ja izglītības iestādē konstatē, ka izglītojamie lietojuši, glabājuši vai izplatījuši alkoholiskos dzērienus, narkotiskās, psihotropās vai citas atkarību izraisošas vielas, kā arī minētā plāna ieviešanu un izpildes kontroli (var būt kā atsevišķs dokuments vai sadaļa skolas iekšējās kārtības noteikumos);¹³
- kārtību, kādā katru dienu reģistrē izglītojamo ierašanos vai neierašanos izglītības iestādē;
- kārtību, kādā vecāki informē par bērna veselības stāvokli vai citiem apstākļiem, kuru dēļ izglītojamais neapmeklē izglītības iestādi;
- personu, kas ir atbildīga par vecāku informēšanu, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi¹⁴ (var būt kā atsevišķs dokuments vai sadaļa skolas iekšējās kārtības noteikumos);
- citus jautājumus, kurus izglītības iestāde uzskata par būtiskiem;¹⁵
- atbildību par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu¹⁶.

2. Ieteicamie jautājumi iekļaušanai iekšējās kārtības noteikumos

Saskaņā ar normatīvo regulējumu izglītojamo tiesības un pienākumus, kā arī pedagogu un citu darbinieku tiesības un pienākumus norāda vispārējās izglītības iestādes nolikumā.¹⁷ Ņemot vērā, ka Noteikumi ir ikdienā pieejami izglītojamiem un ar tiem tiek iepazīstināti gan izglītojamie, gan vecāki, ieteicams tiesības un pienākumus iekļaut Noteikumos, izglītības iestādes nolikumā norādot atsauci uz Noteikumiem.

Izglītojamiem ir tiesības īstenot citas normatīvajos aktos noteiktās tiesības.¹⁸ Daļa citu jautājumu, kurus normatīvie akti tieši nenosaka, kā iekļaujamus Noteikumos, tiesībsarga

¹⁰ 24.11.2009. MK noteikumu Nr.1338 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos" 6.1. – 6.5. punkts; 3.10.punkts.

¹¹ Izglītības likuma 54.panta 8.punkts.

¹² Izglītības likuma 55.panta 3.punkts.

¹³ 23.03.2010. MK noteikumi Nr.277 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo profilaktiskā veselības aprūpe un pirmās palīdzības pieejamība izglītības iestādēs" 9.7. punkts, noteikumu pielikumā ieteikumi rīcības plāna (kārtības) izstrādei).

¹⁴ 01.02.2011. MK noteikumu Nr.89 "Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi" 4.punkts.

¹⁵ 24.11.2009. MK noteikumu Nr.1338 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos" 6.7. punkts.

¹⁶ Turpat 6.6. punkts.

¹⁷ Vispārējās Izglītības likuma 9.panta pirmās daļas 6. un 7.punkts.

¹⁸ Izglītības likuma 55.panta 9.punkts.

ieskatā varētu būt tie jautājumi, kurus regulē izglītības jomu regulējošie normatīvie akti, kas paredz izglītojamo tiesības. Iekļaušana Noteikumos sekmētu izglītojamo un viņu vecāku (likumisko pārstāvju) informētību par savām tiesībām konkrētajā situācijā.

Ieteicamie jautājumi iekļaušanai Noteikumos:

Izglītojamā tiesības:

- glabāt ikdienā nepieciešamās lietas iestādē, lai netiktu pārsniegts izglītojamā somas piepildījuma svars, kas atbilst maksimālajām pārnēsājamo priekšmetu smaguma normām;
- neapmeklēt skolu vecumā līdz 12 gadiem, ja gaisa temperatūra ir zemāka par mīnus 20 °C; vecumā no 13 gadiem, ja gaisa temperatūra ir zemāka par mīnus 25 °C;
- tikt ēdinātam atbilstoši veselīga uztura principiem;
- vismaz reizi dienā saņemt siltu ēdienu. Tam paredz vismaz 30 minūšu starpbrīdi¹⁹.
- 1.–4.klašu izglītojamo ēdināšanu organizē saskaņā ar komplekso pusdienu ēdienkarti;
- 5.–12.klašu izglītojamo ēdināšanu organizē saskaņā ar komplekso pusdienu ēdienkarti vai izvēles ēdienkarti;
- ja izglītojamam ir ārsta apstiprināta diagnoze (piemēram, celiakija, cukura diabēts, pārtikas alerģija), kuras dēļ ir nepieciešama uztura korekcija, izglītojamam tiek nodrošināta atbilstoša ēdināšana²⁰;
- nepieciešamības gadījumā saņemt ārstniecisku uzturu;
- saņemt pirmo palīdzību nelielu sadzīves traumu gadījumā;
- ja izglītojamais saslimst izglītības iestādē, tikt atbrīvotam no mācību stundām vai nodarbībām ne ilgāk kā uz vienu mācību dienu, lai apmeklētu ģimenes ārstu. Atbrīvojumu izsniedz ārstniecības persona vai pedagogs, par to informē vecākus;
- ja izglītojamam ir pārejoši veselības traucējumi, tikt atbrīvotam no sporta nodarbību apmeklējuma uz vienu mācību dienu. Atbrīvo ārstniecības persona, par to informējot vecākus;
- reizi mācību gadā tikt nosūtītam uz antropometrisko mērījumu veikšanu, redzes un dzirdes pārbaudi, stājas traucējumu un arteriālā asinsspiediena kontroli, acu zīlīšu platumu un reakcijas uz gaismu izvērtējumu, vēnu apskati, kā arī koordinācijas traucējumu pārbaudi;
- ne retāk kā reizi mācību gadā tikt nosūtītam uz kažķa un pedikulozes pārbaudi, kā arī šo slimību profilakses pasākumiem;
- saņemt medicīnisko aprūpi atbilstoši ārstējošā ārsta norādījumiem diagnosticētas hroniskas saslimšanas gadījumā;
- tikt vakcinētam atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai par vakcināciju, par plānoto vakcināciju informējot vecākus²¹;
- ja veselības stāvokļa dēļ izglītojamais ilgāk par mēnesi nespēj apmeklēt izglītības iestādi, iegūt izglītību mājās. Nepieciešams pedagoģiski medicīniskās komisijas ieteikums, kas pamatojas uz ārstu komisijas vai ģimenes ārsta atzinumu. Mācību slodze 1.-4.klasē nedrīkst pārsniegt trīs stundas dienā un sešas mācību stundas nedēļā, bet 5.-12.klasē - četras stundas dienā un astoņas mācību stundas nedēļā²².

¹⁹ 27.12.2002. MK noteikumi Nr.610 "Higiēnas prasības vispārējās pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēm" 6., 7., 51., 59.punkts.

²⁰ 13.03.2012. MK noteikumu Nr.172 "Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem" 2.pielikuma 4., 5., 18.punkts.

²¹ 23.03.2010. MK noteikumu Nr.277 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo profilaktiskā veselības aprūpe un pirmās palīdzības pieejamība izglītības iestādēs" 3., 7., 9.4., 9.8., 9.9., 9.10., 9.11.punkts.

²² 04.04.2006. MK noteikumu Nr.253 "Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes" 4., 6., 7.punkts.

Bez iepriekš minētajiem iekšējās kārtības noteikumos var iekļaut arī visus tos jautājumus, kam pēc iestādes administrācijas, pedagogu vai izglītojamo viedokļa nepieciešams īpašs regulējums.

3. Iekšējās kārtības noteikumu izstrādes process

3.1. Atbilstība likumam

Izstrādājot iekšējās kārtības noteikumus, būtiski ir nodrošināt to atbilstību ārējiem normatīvajiem aktiem. Administratīvā procesa likuma 15.panta sestā daļa nosaka: „Ja konstatē pretrunu starp dažāda juridiskā spēka tiesību normām, piemēro to tiesību normu, kurai ir augstāks juridiskais spēks”. Tātad gadījumos, kad Noteikumi ir pretrunā augstāka juridiskā spēka tiesību normai, piemērojams ir ārējais normatīvais akts nevis Noteikumi.

Piemērs:

Vispārējās izglītības likuma 4.panta 18.punkts nosaka: “Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un atskaitīti no tām (izņemot internātskolas un speciālās izglītības iestādes)”. Attiecībā uz privātām izglītības iestādēm izņēmums nav paredzēts, tātad privātās izglītības iestādes ir tiesīgas izglītojamos atskaitīt Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Kārtību, kādā izglītojamie tiek atskaitīti no vispārējās izglītības iestādēm (izņemot internātskolas un speciālās izglītības iestādes) nosaka Ministru kabineta 2012.gada 28.februāra noteikumi Nr.149 „Noteikumi par kārtību, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un atskaitīti no tām, un obligātajām prasībām pārcelšanai uz nākamo klasi”. Gadījumi, kad izglītības iestāde ir tiesīga atskaitīt izglītojamo no pamatzglītības programmas, izsmēloši noteikti noteikumu 41.punktā, un starp tiem nav minēta izslēgšana par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumu. Pārbaudes lietā tiesībsargs konstatēja, ka privātās izglītības iestādes uzņemšanas un izslēgšanas noteikumi paredz izglītojamā izslēgšanu no izglītības iestādes kā sankciju par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem. 2.klases skolnieks ir atskaitīts par skolas iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem, kas saistīti ar nepieklājīgu uzvedību un darbībām, kas nodara kaitējumu citiem cilvēkiem (fīziska un emocionāla vardarbība pret klases biedriem, mācību procesa traucēšana u.tml.), līdz ar to pārkāpjot bērna tiesības uz izglītību.

Piemērs:

Noteikumu 16.punkts paredz: „Nedrīkst smēķēt skolas telpās, pilngadīgie izglītojamie drīkst smēķēt skolas pagalmā speciāli norādītajā vietā, gādājot tur par kārtību un drošību.”

Saskaņā ar Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumu Nr.1338 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” 6.3.punktu iekšējās kārtības noteikumi nosaka alkohola, cigarešu, narkotisko, toksisko un psihotropo vielu, gāzes baloniņu, gāzes pistoļu, šaujamo ierociņu un auksto ierociņu iegādāšanās, lietošanas, glabāšanas un realizēšanas aizliegumu izglītības iestādē un tās teritorijā.

Noteikumu 16.punkts ir klajā pretrunā ar Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumu Nr.1338 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” 6.3.punktu.

3.2. Izglītojamo līdzdalība

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13.panta pirmo un otro daļu bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklautam. Jebkurā jomā, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. Ņemot vērā, ka iekšējās kārtības noteikumi būtiski skar bērna intereses, ieteicams tos izstrādāt kopā ar izglītojamiem, ievērojot viņu viedokli par regulējamiem jautājumiem un atbildības noteikšanu par pārkāpumiem.

3.3. Valoda

Normatīvajos aktos lietotā valoda atšķiras no ikdienā lietotās literārās valodas, līdz ar to tā var būt bērnam nesaprotama. Tiesības un pienākumi bērnam jāpaskaidro viņa vecumam un attīstības līmenim saprotamā valodā, tekstam jābūt viegli uztveramam gan valodas, gan izvietojuma ziņā – regulējamus jautājumus ieteicams sadalīt apakšnodaļās, piemēram, nodaļu Apmeklētība iedalīt apakšnodaļās: Kavējumi; Novēlota ierašanās skolā; Agrāka aiziešana no skolas; Plānotie kavējumi; Kavējumi slimības dēļ; nodaļu Uzvedības noteikumi iedalīt apakšnodaļās: Mobilie telefoni; Mūzikas/elektroniskās ierīces; Ģērbšanās noteikumi; Skolas teritorija; Rotaļlaukuma noteikumi u.tml.

3.4. Atšķirīgs regulējums attiecībā uz pilngadīgiem un nepilngadīgiem izglītojamiem (vecāki kā bērna pārstāvji)

Izskatot pārbaudes lietas, konstatēts, ka atsevišķos gadījumos iekšējās kārtības noteikumi paredz regulējumu vienīgi attiecībā uz nepilngadīgām personām, nosakot izglītojamā pienākumu kavējumu gadījumā iesniegt vecāku (aizbildņu) rakstītu attaisnojuma dokumentu, tajos norādīts skolēna dienasgrāmatas lietošanas mērķis – saziņa ar vecākiem, noteikts izglītojamā pienākums iepazīstināt vecākus ar ierakstiem dienasgrāmatā vismaz reizi nedēļā, paredzēts pienākumu uzrādīt vecākiem (aizbildņiem) mācību sasniegumu vērtējumu izrakstus, paredzēta izglītojamā un viņa vecāku materiālā atbildība par izglītības iestādei nodarītajiem zaudējumiem, noteikts, ka aizdomu gadījumā par neatļautu vielu lietošanu izglītības iestāde informē vecākus.

Saskaņā ar Civillikuma 177.panta pirmo un otro daļu līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, un aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Pēc pilngadības sasniegšanas izglītojamais vairs nav vecāku aizgādībā un vecāki vairs nav viņa likumiskie pārstāvji. Ņemot vērā, ka pamatizglītības un vidējās izglītības programmu apgūst arī pilngadīgas personas, iekšējās kārtības noteikumos jānosaka atšķirīgs regulējums pilngadīgiem un nepilngadīgiem izglītojamajiem attiecībā uz vecākiem kā izglītojamā pārstāvjiem. Pārējos jautājumos izglītojamā un izglītības iestādes attiecībās nav nozīmes apstāklim, ka izglītojamais ir pilngadīgs (pilngadībai ir nozīme vienīgi izglītojamā un vecāku attiecībās). Attiecībās ar izglītības iestādi persona ir izglītojamais, kas Administratīvā procesa likuma izpratnē ir „iestādei īpaši pakļauta persona”, un līdz ar to ikvienam izglītojamam, neatkarīgi no vecuma, ir saistoši izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi.

3.5. Aizliegumu tiesiskums

Iekšējās kārtības noteikumi sevī ietver bērna tiesību ierobežojumus. Satversmes 116.pants paredz, ka personas tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Lai arī Satversmē cilvēktiesību ierobežojuma tiesiskuma pārbaudes viens no kritērijiem - nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā - nav minēts, šis kritērijs ir obligāts blakus jau minētajiem, kuru nepieciešams izvērtēt, apsverot, vai cilvēktiesību ierobežojums ir attaisnots. Tādējādi, izvērtējot, vai konkrētajā gadījumā ierobežojums ir attaisnots, jāapsver, vai vienlaikus ir ievēroti visi trīs kritēriji: 1) ierobežojums ir paredzēts likumā; 2) tas ir vērst uz leģitīma mērķa sasniegšanu un 3) ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā. Lai izvērtētu, vai ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā un var tikt izmantots kā līdzeklis leģitīmā mērķa sasniegšanai, jāpārbauda, vai ierobežojums ir sociāli nepieciešams un samērīgs.²³ Savukārt samērīguma princips ir atspoguļots Administratīvā procesa likuma

²³

Satversmes tiesas 2000.gada 24.marta sprieduma lietā Nr.04-07(99) secinājumu daļas 4.punkts.

13.pantā - labumam, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas uzlikti lēmuma adresātam, ir jābūt lielākam nekā viņa tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumam. Būtiski personas tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu.

3.6. Pieejamība

Iekšējās kārtības noteikumiem ir jābūt viegli pieejamiem gan izglītojamiem, gan viņu vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem), gan ikvienam interesentam. Vēlams tos publicēt skolas interneta mājas lapā un novietot redzamā vietā skolas telpās. Publicēšana skolas interneta mājas lapā nodrošina iespēju iepazīties ar iekšējās kārtības noteikumiem pirms uzņemšanas attiecīgajā izglītības iestādē.

4. Atbildība par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu

Pedagogu attieksmei ir jābūt vienlīdzīgai pret visiem bērniem. Būtiski ir reaģēt uz katru pārkāpumu, neradot bērnam visatļautības izjūtu, kas var novest pie smagākiem likumpārkāpumiem. Pirms atbildības piemērošanas bērnam ir jāsaņem paskaidrojums par viņa uzvedības neatbilstību iekšējās kārtības noteikumiem. Pārkāpums ir jāizskata, ņemot vērā samērīguma, vienlīdzīgas attieksmes un bērna labāko interešu principu. Atkarībā no pārkāpuma rakstura un atkārtotības par Noteikumu pārkāpumu var piemērot:

1. Mutisks aizrādījums, individuālas pārrunas;
2. Rakstiska piezīme dienasgrāmatā (rakstisks ziņojums vecākiem);
3. Paskaidrojums un pārrunas ar klases audzinātāju;
4. Paskaidrojums, jautājuma risināšanā tiek iesaistīts atbalsta personāls (sociālais pedagogs, psihologs);
5. Paskaidrojums un pārrunas kopā ar vecākiem;
6. Brīdinājums direktora rīkojumā;
7. Rājiens direktora rīkojumā;
8. Izskata pārkāpumu pedagoģiskās padomes sēdē un ierosina iesaistīt pašvaldības policiju pārkāpuma izskatīšanai administratīvajā komisijā.

Administratīvā komisija ir tiesīga bērnu un viņu vecākus saukt pie administratīvās atbildības vai piemērot likumu „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” un par pārkāpumu noteikt tādas uzvedības ierobežojumus, kā uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās, uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista.

Gadījumā, ja pārkāpums saistīts ar iestādes materiālo vērtību sabojāšanu, nepieciešams sastādīt aktu vai ziņojumu par šo notikumu, lai jautājumu risinātu civiltiesiskā kārtībā.

III Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās (turpmāk – Slimnīcas) bija viena no tiesībsarga 2012.gada prioritātēm. Atbilstoši Tiesībsarga likuma 13.panta 3.punktā noteiktajām tiesībām jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs, 2012.gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji atkārtoti apmeklēja visas psihoneiroloģiskās slimnīcas, kurām ir tiesības uzņemt bērnus: „VSIA „Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca „Ainaži””, VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”, VSIA „Ģintermuiža”, VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiļezera, VSIA „Piejūras slimnīca” un VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”²⁴.

²⁴

Visas slimnīcas tika apmeklētas arī 2011.gadā.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmajā daļā noteiktajam, veselības aprūpes iestādes, kurā uzturas bērni, vadītājs ir atbildīgs par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības.

Slimnīcu apmeklējuma laikā Tiesībsarga biroja darbinieki izvērtēja veiktās darbības bērnu tiesību situācijas uzlabošanai, tostarp, pārbaudīja 2011.gadā Slimnīcām nosūtīto tiesībsarga rekomendāciju ieviešanu.

Galvenie jautājumi, kuriem tiek pievērsta uzmanība Slimnīcās:

1. Bērnu ārstēšana atsevišķi no pieaugušām personām

Bērnu ievietošana Slimnīcu palātās kopā ar pilngadīgām personām ierobežo bērnu tiesības atrasties īpašā valsts aizsardzībā.

Šāda prakse nav atbalstāma arī gadījumos, ja tādējādi tas atvieglo pārējo bērnu tiesību īstenošanu. Slimnīcām ir jāveic pasākumi, lai tiktu īstenotas visu bērnu, kas uzņemti Slimnīcā, tiesības.

2012.gadā, apmeklējot slimnīcas, tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos prakse ievietot pusaudžus pilngadīgo personu nodaļās turpinās.

2. Pacientu iekšējās kārtības noteikumi

2012.gadā, apmeklējot Slimnīcas, tika konstatēts, ka vairākas Slimnīcas ir izstrādājušas jaunus vai uzlabojušas pacientu iekšējās kārtības noteikumus. Taču diemžēl, iekšējās kārtības noteikumos bērni nav aplūkoti kā atsevišķa grupa, kurai ir specifiskas vajadzības, ņemot vērā bērnu vecumu un attīstības pakāpi, noteikumi nav viegli uztverami. Tādējādi pastāv šaubas, vai bērniem un viņu likumiskajiem pārstāvjiem tiek sniegta pietiekama un skaidra informācija par Slimnīcā pastāvošo kārtību un tiesību aizsardzības mehānismiem tiesību iespējamu pārkāpumu gadījumā (piemēram, uzvedības noteikumi, pacientu apmeklēšanas kārtība, sūdzību izskatīšanas kārtība u.tml.).

Atsevišķas Slimnīcas ir noteikušas vispārēju aizliegumu bērniem tikt ar draugiem, lai gan tika saņemta informācija, ka aizliegums praksē tiek piemērots, ja ir aizdomas par apdraudējumu.

Aktuāls jautājums ir noteikumu pieejamība – tie nav novietoti bērniem un viņu likumiskajiem pārstāvjiem viegli pieejamā vietā. Piemēram, VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs” bija nepieciešams laiks, lai noteikumus atrastu un uzrādītu Tiesībsarga biroja darbiniekiem.

Pārrunājot noteikumu piemērošanu, secināts, ka atsevišķu Slimnīcu darbiniekiem joprojām nav izpratnes par noteikumu nepieciešamību.

3. Fizisko kustību ierobežošana (bērnu fiksācija)

Pārbaužu laikā konstatēts, ka prakse attiecībā uz fizisko kustību ierobežošanu ir atšķirīga – ir slimnīcas, kurās bērniem tiek piemērota fizisko kustību ierobežošana (fiksācija), par ko tiek sastādīts protokols un ievietots stacionārā pacienta medicīniskajā kartē, ir Slimnīcas, kurās fiksāciju nepiemēro, bet izmanto alternatīvus bērna nomierināšanas veidus.

2011.gadā Slimnīcas tika aicinātas izstrādāt atsevišķu dokumentu par bērnu kustību ierobežošanas kārtību, tajā aprakstot arī metodes, kas būtu izmantojamas pirms lēmuma par pacienta kustību ierobežošanu pieņemšanas. Slimnīcām tika norādīts, ka bērnu kustību ierobežošanas gadījumā vienmēr par to ir jāinformē bērna vecāki (likumiskie pārstāvji) un pierādījumam par informēšanu (piemēram, sarunas protokols) jābūt ievietotam personas lietā.

Slimnīcu apmeklējumu laikā 2012.gadā tika saņemta informācija, ka tās joprojām piemēro valstī vispārēji izstrādātus un apstiprinātus fizisko kustību ierobežošanu regulējošus noteikumus, kuros bērni nav aplūkoti kā atsevišķa grupa, pret kuru ir nepieciešama īpaša

attieksme. Viena no apmeklētajām Slimnīcām bija izstrādājusi bērnu kustību ierobežošanai atbilstošu noteikumu projektu.

4. Tualetes telpas

Atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un ANO nostiprinātajiem principiem garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības uzlabošanai pret visām garīgi slimām personām, vai tām, pret kurām izturas kā pret tādām personām, jāizturas humāni un respektējot cilvēka iedzimto cieņu, īpašas rūpes veltot bērnu aizsardzībai²⁵.

Slimnīcām tika sniegta rekomendācija nodrošināt bērna privātumu tualetes apmeklēšanas laikā. Gadījumos, kad bērna veselības stāvokļa dēļ viņa paša interesēs nav iespēju nodrošināt tualetes telpas durvju aizslēgšanu, Slimnīcas tika aicinātas meklēt citus risinājumus, piemēram, par telpu izmantošanu informējot ar lampas iedegšanu tualetes durvju ārpusē, uz durvju roktura uzliekot attiecīgu piekariņu u.tml.

2012.gadā, apmeklējot slimnīcas, tika konstatēts, ka attiecībā uz privātuma nodrošināšanu bērnu tiesību pārkāpumi nav novērsti. Pozitīvi vērtējama VSIA „Piejūras slimnīca” prakse, nodrošinot slēdzamas tualetes durvis, vienlaikus paredzot iespēju Slimnīcu personālam durvis atvērt no ārpusē.

5. Tiesības uzturēt kontaktus, komunikācijas iespējas un integrācija sabiedrībā

Slimnīcās ievietoto bērnu komunikācija ar tuviniekiem galvenokārt notiek, izmantojot telefonsakarus un tiekoties.

Slimnīcām tika ieteikts veicināt bērnu iespējas sazināties, izmantojot jaunākās tehnoloģijas (elektroniskās vēstules, programmatūra „Skype” u.tml.).

Pozitīvi vērtējams, ka dažas Slimnīcas ir nodrošinājušas bērniem iespēju sazināties ar vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem) un tuviniekiem, izmantojot interneta sniegtās iespējas.

Attiecībā uz bērnu tikšanās apstākļiem tika saņemta informācija, ka piemērotu tikšanās telpu izveide vairākās Slimnīcās pašlaik nav iespējama ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ.

6. Atbalsts ģimenēm (sociālā darbinieka un psihologa pieejamība)

Bērna tiesību nodrošināšanā būtisku darbu veic sociālais darbinieks un psihologs. Speciālistu iesaistīšana ir nepieciešama ikdienas situāciju risināšanā.

Slimnīcas savu resursu ietvaros nodrošina psihologa konsultācijas bērniem.

Pozitīvi vērtējama VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca” ieviestā atbalsta programma vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem), nodrošinot iespēju saņemt psihologa konsultāciju ne tikai bērniem, bet arī vecākiem. Slimnīca ir nodrošinājusi speciālista pieejamību, izvietojot informāciju par pieņemšanas laikiem apmeklētajiem labi redzamā vietā.

7. Pastaigas svaigā gaisā

Slimnīcu apmeklējumu laikā tika saņemta informācija, ka bērniem regulāri tiek nodrošināta iespēja doties pastaigās. Uzklusot Slimnīcās ievietotos bērnus, kā arī konstatējot dienas režīma neatbilstību faktiskajai situācijai, radās šaubas par atsevišķu Slimnīcu sniegtās informācijas patiesumu.

Aizdomas par iespējamu bēgšanu vai personāla trūkums nedrīkst būt par iemeslu pastaigu nenodrošināšanai. Slimnīcām ir jāveic nepieciešamie pasākumi, pārskatot personāla noslogotību, pielāgojot Slimnīcas teritoriju vai izvērtējot citas iespējas.

²⁵ Principi garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai. Pieņēmusi Ģenerālā Asambleja ar 1991. gada 17. decembra rezolūciju 46/119. <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r119.htm>

8. Smēķēšanas aizliegums

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.pantu bērns nedrīkst smēķēt un ir aizsargājams no smēķēšanas ietekmes, par bērna iesaistīšanu smēķēšanā vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības. Par bērna iesaistīšanu smēķēšanā uzskatāma arī tabakas izstrādājumu nodošana bērna rīcībā.

2012.gadā apmeklējot slimnīcas, attiecīgais jautājums tika pārrunāts atkārtoti.

9. Brīvā laika pavadīšanas iespējas

Slimnīcu apmeklējumu laikā tika konstatēts, ka bērna tiesību nodrošināšanai uz atpūtu un brīvo laiku, piedalīties spēlēs un izpriecpasākumos, kas atbilst viņa vecumam, un brīvi piedalīties kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu Slimnīcas ir iekārtojušas atsevišķas rotaļu istabas. Bērniem tiek nodrošināta arī iespēja lasīt grāmatas un skatīties televīzijas pārraides.

Atsevišķās Slimnīcās netiek pievērsta uzmanība bērniem pieejamo spēļu, un televīzijas pārraižu saturam. Pozitīvi vērtējama „VSIA „Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca „Ainaži”” prakse, nodrošinot bērnu vecumam un uztveres īpatnībām atbilstošu pārraižu saturu.

10. Bērnu tiesības uz izglītību

Ja, pamatojoties uz ārstējošā ārsta atzinumu, paredzams, ka izglītojamam veselības stāvokļa dēļ būs jāpaliek slimnīcā ilgāk par divām nedēļām, mācības organizē slimnīcā²⁶. Atbilstoši tiesiskajam regulējumam mācības organizē saskaņā ar vispārējās izglītības programmu (tās veidu), pielāgojot to katra izglītojamā individuālajām vajadzībām.

Slimnīcu apmeklējuma laikā tika saņemta informācija, ka viena bērna vidējais uzturēšanās ilgums slimnīcā ir 28 dienas. Visās Slimnīcās, izņemot VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”, mācības tiek organizētas.

11. Bāriņtiesas un citu institūciju iesaistīšana jautājumu risināšanā

Gadījumos, kad Slimnīcas personāls uzzina par iespējamu bērna tiesību pārkāpumu ārpus slimnīcas, saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73.pantu ne vēlāk kā tajā pašā dienā ir jāziņo policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par jebkādu vardarbību pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

Pozitīvi vērtējama Slimnīcu prakse, iesaistoties iespējamu bērna tiesību pārkāpumu risināšanā un sadarbojoties ar bērna dzīvesvietas kompetentajām iestādēm, taču rīcība varētu būt aktīvāka. Piemēram, ja bērns Slimnīcā tiek ievietots par bēgšanu no bērnu aprūpes iestādes, Slimnīcai būtu jāziņo bērna dzīvesvietas bāriņtiesai par iespējamu bērna tiesību pārkāpumu aprūpes iestādē.

Veselības ministrija 2012.gada aprīlī nosūtīja vēstuli visām psihoneiroloģiskajām slimnīcām, kurās tiek stacionēti bērni, lūdzot tās iepazīties ar Tiesībsarga 2011.gada ziņojumu un atbilstoši kompetencei plānot pasākumus situācijas uzlabošanai, prioritāri vēršot uzmanību uz pasākumiem, kas neprasa papildu resursus.

2013.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki visās Slimnīcās veiks bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes, lai iepazītos ar situācijas uzlabošanai veiktajiem pasākumiem.

IV Bērna tiesības uz pašvaldības sociālo palīdzību

Pievienojoties ANO Konvencijai par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija), Latvija apņēmas sniegt vecākiem un aizbildņiem pienācīgu palīdzību viņu pienākumu pildīšanā, kas saistīti ar bērna audzināšanu, lai sekmētu Konvencijā noteikto tiesību īstenošanu. Attiecībā uz

²⁶ Ministru kabineta 2006.gada 4.aprīļa noteikumu Nr.253 „Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes” 14.punkts.

sociālās palīdzības sniegšanu bērniem, ir būtiski ņemt vērā Konvencijas 27.pantā noteikto principu, saskaņā ar kuru uz vecākiem vai citām personām, kas audzina bērnu, gulstas galvenā atbildība par bērna attīstībai nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanu savu spēju un finansiālo iespēju robežās. Valsts atzīst katra bērna tiesības uz tādu dzīves līmeni, kāds nepieciešams bērna fiziskajai, intelektuālajai, garīgajai, tikumiskajai un sociālajai attīstībai. Līdz ar to savu iespēju robežās valsts ir apņēmusies veikt nepieciešamos pasākumus, lai sniegtu palīdzību vecākiem un citām personām, kas audzina bērnus, Konvencijā minēto tiesību realizēšanā un, ja nepieciešams, sniegt materiālo palīdzību un atbalsta programmas, it sevišķi attiecībā uz nodrošināšanu ar uzturu, apģērbu un mājokli. Līdzīgs regulējums par valsts pienākumu nepieciešamības gadījumā sniegt ģimenei atbalstu iekļauts arī Bērnu tiesību aizsardzības likumā. Minētā likuma 66.panta otrās daļas 1.punkts nosaka pašvaldības pienākumu sniegt palīdzību un atbalstu ģimenēm, kurās ir bērni, garantējot ikvienam pašvaldības teritorijā dzīvojošam bērnam pajumti, siltumu, apģērbu un vecumam un veselības stāvoklim atbilstošu uzturu.

Pārskata periodā visbiežāk sastopamā situācija, kad personām tika atteikta pašvaldības sociālā palīdzība, bija saistīta ar grozījumiem tiesiskajā regulējumā, kas nosaka kārtību, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona ir atzīstama par trūcīgu. Cilvēki vērsās pie tiesībsarga, lai saņemtu konsultācijas par savām tiesībām, jo bija neizpratnē par sociālā dienesta rīcību. Personu materiālais stāvoklis nebija mainījies, un iepriekš tas atbilda trūcīgas personas (ģimenes) statusam, līdz ar to personas bija tiesīgas saņemt pašvaldības sociālos pabalstus (pabalstu garantētā ienākumu līmeņa nodrošināšanai, dzīvokļa pabalstu u.c.), taču pēc grozījumiem Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” (turpmāk – Noteikumi Nr.299) trūcīgas personas (ģimenes) statuss vairs netika pagarināts, un sociālās palīdzības sniegšana personām (ģimenēm) tika atteikta.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu pašvaldības sociālās palīdzības sniegšana balstās uz personas (ģimenes) materiālo resursu – ienākumu un īpašuma novērtējumu. Pašvaldības sociālā palīdzība tiek sniegta trūcīgām un maznodrošinātām personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību apmierināšanai. Savukārt trūcīgas ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas ienākumu un materiālā stāvokļa kritērijus un šī statusa piešķiršanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

Ministru kabineta noteiktais regulējums par to, kas ir tiesīgs iegūt trūcīgas personas (ģimenes) statusu, ir mainījies vairākkārt. Lai vecinātu savlaicīgu trūcīgas personas (ģimenes) statusa saņemšanu un nabadzības situācijas risināšanu cilvēkiem ar vizuālajiem ienākumiem vai bez tiem, likumdevējs pakāpeniski centās paplašināt personu loku, kuras ir tiesīgas saņemt sociālo atbalstu. Noteikumu Nr.299 redakcija, kas bija spēkā līdz 2012.gada 31.maijam, paredzēja, ka trūcīgajam var piederēt automobilis vai motocikls, kas ir vienas ģimenes īpašumā, kā arī viens velosipēds, mopēds vai motorollers katram ģimenes loceklim un cita kustamā un nekustamā manta, kura šo noteikumu izpratnē nav uzskatāma par personas īpašumu un netiek ņemta vērā, vērtējot personas atbilstību trūcīgās personas statusam.

Latvijas pašvaldības Labklājības ministrijai vairākkārt bija norādījušās, ka Ministru kabineta noteiktajam regulējumam par trūcīgo personu nekustamajiem un kustamajiem īpašumiem trūkst elastības. Tādēļ Labklājības ministrija izstrādāja grozījumus Noteikumos Nr.299, un kopš 2012.gada 1.jūnija tika noteikta jaunā kārtība attiecībā uz īpašumu, kas drīkst piederēt trūcīgajam. Noteikumi Nr.299 definē dažas konkrētas īpašuma kategorijas, kas nav uzskatāmas par īpašumu, pārējo atstājot pašvaldību ziņā.

Noteikumu Nr.299 19.4.punktā noteikts, ka par īpašumu šo noteikumu izpratnē nav uzskatāms pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktais kustamais un nekustamais īpašums. Praksē pašvaldības pauda uzskatu, ka tās var savos saistošajos noteikumos nenoteikt regulējumu un piemērot tikai Noteikumus Nr.299, taču no konkrētā punkta secināms, ka

pašvaldībām ir pienākums regulējumu noteikt. Tādējādi katrai pašvaldībai bija jānosaka saviem apstākļiem atbilstošs regulējums par kustamo un nekustamo īpašumu, kas netiek ņemts vērā, vērtējot personas materiālo stāvokli.

Lai arī grozījumi Noteikumos Nr.299 stājās spēkā 2012.gada 1.jūnijā, vairākas pašvaldības noteikt regulējumu par kustamo un nekustamo īpašumu nesteidzās. Veicot monitoringa vizītes pašvaldībās un saņemot informāciju par tendenci trūcīgo personu (ģimeņu) skaitam samazināties, Tiesībsarga biroja darbiniekiem par iemeslu tam tika norādīts uz izmaiņām Noteikumos Nr.299. Minētā situācija ļauj secināt, ka trūcīgo skaita samazināšanās valstī, par kuru liecina 2012.gada statistikas dati, nav saistīta ar personu ekonomiskās situācijas uzlabošanos, bet drīzāk bija panākta tāpēc, ka trūcīgā statusa saņemšanai vairākās pašvaldībās tika piemēroti stingrāki nosacījumi. 2012.gadā pašvaldības regulējums par kustamo un nekustamo mantu, kas drīkst piederēt trūcīgajam, nebija noteikts Valmierā, Madonā, Rīgā un daudzās citās pašvaldībās. Daļa pašvaldību uzskatīja, ka pašvaldības regulējuma neesamība nevar radīt problēmas, jo sociālais dienests, lemjot par sociālās palīdzības piešķiršanu, izvērtē katru gadījumu individuāli. Taču praksē tika konstatēts, ka pašvaldību sociālie dienesti, lemjot par trūcīgās personas (ģimenes) statusa piešķiršanu, reti izmanto individuālo pieeju un strikti vadās pēc konkrētām tiesību normām.

Noteikumi Nr.299 vairs neparedz, ka trūcīgajam drīkst piederēt automobils. Līdz ar to, ja pašvaldība savos saistošajos noteikumos nav noteikusi automobili kā mantu, kura nav uzskatāma par personas īpašumu, sociālais dienests lemj par atteikumu piešķirt statusu. Katrai pašvaldībai, nosakot mantu sarakstu, ir jāizvērtē sava situācija. Piemēram, pašvaldībās, kurās sabiedriskā transporta pakalpojumi ir labi organizēti un iedzīvotāju nokļūšana līdz sociālajai infrastruktūrai nav apgrūtināta, personas īpašumā esošs automobils var tikt uzskatīts par objektīvu šķērslī trūcīgās personas statusa saņemšanai. Savukārt cita pieeja var būt attiecībā uz iedzīvotājiem laiku apvidos, kur automobils uzskatāms par praktiski vienīgo līdzekli, ar kura palīdzību var būt nodrošināta pārvietošanās un nokļūšana līdz infrastruktūrai. Tiesībsarga ieskatā automobils nedrīkstētu būt par šķērslī trūcīgās ģimenes statusa un sociālās palīdzības saņemšanai daudz bērnu ģimenēm un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, neatkarīgi no sociālās palīdzības pieprasītāju dzīvesvietas, sabiedriskā transporta pieejamības un citiem apstākļiem, jo šajos gadījumos nepieciešamība pēc automašīnas ir objektīvi pamatota ar vecāku rūpēm par bērniem (piemēram, vairāku bērnu izvadāšana uz izglītības iestādēm, pie ārstiem un uz citām vietām, ko var atvieglot personīgā transportlīdzekļa lietošana). Nosakot automobili kā mantu, kas netiek ņemta vērā, izvērtējot ģimenes atbilstību trūcīgas ģimenes statusam, pašvaldība var precizēt, vai tas drīkst būt pilnīgi jauns vai tomēr tam jābūt ar kādu nolietošanas termiņu. Tomēr, ja šāda manta attiecībā uz daudz bērnu ģimenēm un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, nav noteikta vispār, minēto cilvēku tiesību ierobežojums saņemt sociālo palīdzību var būt nesamērīgs.

Lemjot par sociālās palīdzības piešķiršanu, sociālajam dienestam pēc iespējas būtu jāizvērtē katras situācijas faktiskie apstākļi. Piemēram, nebūtu samērīgi ierobežot personas tiesības saņemt sociālo palīdzību, norādot par šķērslī personai piederošu mantu, kaut tā atbilstoši regulējumam ir uzskatāma par īpašumu, bet ar kuru rīkoties personai ir liegta iespēja. Pārbaudes lietā Nr.2012-291-17E tika konstatēts, ka sociālais dienests, lemjot par atteikumu piešķirt trūcīgās ģimenes statusu un sociālo pabalstu ģimenei, nebija ņēmis vērā apstākli, ka personai piederošais transportlīdzeklis ir noņemts no ekspluatācijas pirms vairāk nekā 5 gadiem un transportlīdzekļu reģistrā 2009.gadā ir reģistrēts zvērināta tiesu izpildītāja aizliegums visām darbībām ar automašīnu, tostarp aizliegums transportlīdzekli atsavināt. Minētajā pārbaudes lietā tika secināts, ka personai piederošs transportlīdzeklis neietekmē ģimenes materiālo stāvokli, jo ģimene nevar no šī īpašuma gūt nekādu labumu - nevar to ne lietot, ne pārdot, ne iekļāt, ne iznomāt. Līdz ar to sociālā dienesta atteikums nepamatoti ierobežoja ģimenes tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Sniedzot konsultācijas iedzīvotājiem, tika konstatēti vairāki gadījumi, kad sociālais dienests ar savu rīcību ir pieļāvis bērna tiesību pārkāpumu, liedzot bērnam saņemt sociālo palīdzību, ja vecāks nepilda līdzdarbības pienākumu, bet ģimenes ienākumu un materiālais stāvoklis atbilst trūcīgas ģimenes statusam. Šāda pašvaldības rīcība nonāk pretrunā ar bērna diskriminācijas aizlieguma principu, kura skaidrojums tiek sniegts Konvencijas 2.pantā. No šī panta secināms, ka bērnu nedrīkst sodīt par viņa vecāku vai aizbildņu rīcību. Līdz ar to, ja ģimene atbilst trūcīgas ģimenes atzīšanas kritērijiem, bet vecāks neveic līdzdarbības pienākumu, sociālajam dienestam, ievērojot bērna tiesības un intereses, ir pienākums izmaksāt bērnam paredzēto sociālo palīdzību.

V Bērna tiesības uzaugt ģimenē

2012.gadā Tiesībsarga birojā visvairāk iesniegumu tika saņemts par bērna tiesību uzaugt ģimenē un vecāku tiesību uz ģimenes dzīves neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem, kas radušies ilgstoši un bez panākumiem, risinot jautājumu par bērna aprūpes tiesību atjaunošanu.

Izskatot iesniegumus, tiesībsargs konstatēja, ka vairākos gadījumos ir sastopamas vienas un tās pašas problēmas, kas novērojamas bāriņtiesu un sociālo dienestu pieņemtajos lēmumos un rīcībā:

1. Sociālais darbs ar ģimeni

Aprūpes tiesību atņemšana un bērna izņemšana no ģimenes skar ļoti nozīmīgas cilvēktiesības - tiesības uz ģimeni. Turklāt bērna izņemšana no ģimenes šīs tiesības ietekmē visradikālākajā veidā. Tādējādi arī aizskāruma smagums, ja lēmums bijis prettiesisks, šādos gadījumos ir uzskatāms par ļoti būtisku. Tieši tādēļ aprūpes tiesību atņemšana un bērna šķiršana no ģimenes var notikt tikai normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, nepieļaujot nekādas atkāpes.

ANO Konvencijā par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) ir nostiprināts princips, ka bērna interesēs ir būt savu vecāku aizgādībā, kad vien tas ir iespējams (7. un 9.pants).

Saskaņā ar Civillikuma (turpmāk – CL) 203.panta pirmo daļu aprūpes tiesības (Civillikuma redakcija līdz 01.01.2013.) vecākam var tikt atņemtas piecu iemeslu dēļ, proti:

- 1) ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu;
- 2) bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vecāka vainas dēļ (vecāku apzinātas rīcības vai nolaidības dēļ);
- 3) vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību;
- 4) vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai, izņemot gadījumu, kad viņš kā laulātais ir devis piekrišanu tam, ka bērnu adoptē otrs laulātais;
- 5) konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vecāka vardarbību pret bērnu.

Praksē konstatēts, ka lēmumā par aprūpes tiesību atņemšanu bāriņtiesas ne vienmēr norāda konkrētu CL 203.panta pirmās daļas punktu, uz kura pamata aprūpes tiesības ir atņemtas. Bieži vien šos iemeslus var noprast no lēmuma satura, tomēr saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 67.panta otrās daļas 7.punktu lēmumā ir jābūt atsaucei uz konkrētu normatīvā akta pantu, daļu, punktu utt.

Taču būtiskākais trūkums, kam būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība, pēc tiesībsarga domām – ir sociālais darbs ar ģimeni. Izvērtējot iesniegumus, secināms, ka pēc bērna izņemšanas no ģimenes un ievietošanas ārpusģimenes aprūpes iestādē ar vecākiem nenotiek efektīvs sociālais darbs, lai bērni pēc iespējas ātrāk varētu atgriezties ģimenē. Tas nozīmē, ka netiek izstrādāts skaidrs un nepārprotams rīcības plāns, kā palīdzēt konkrētajai ģimenei veidot drošu vidi bērnu audzināšanai un izpratni par bērnu vajadzībām. Šādā plānā būtu

nepieciešams ietvert konkrētus, skaidrus un nepārprotamus nosacījumus, kas jāizpilda ģimenei, lai bāriņtiesa lemtu par aprūpes tiesību atjaunošanu vecākiem, piemēram, norādīt, ka nepieciešama konkrētu lietu (gultu, plīts u.tml.) iegāde, vecākiem nepieciešams apmeklēt bērnu emocionālās audzināšanas kursus, pierēģistrēt bērnu pie ģimenes ārsta utt., lai bērna vecākiem būtu skaidri izprotams, ko sevī ietver bāriņtiesas nosacījums aprūpes tiesību atjaunošanai - novērst apstākļus, kas bija par pamatu aprūpes tiesību atņemšanai.

Būtiski ir uzsvērt, ka valsts pienākums ir nevis šķirt bērnus no ģimenes, bet censties novērst trūkumus, kas apdraud bērnu drošību ģimenē, līdz ar to ir nepieciešams pilnveidot vecāku izpratni par bērna vajadzībām un emocionālo audzināšanu, savukārt valsts (pašvaldības, sociālo dienestu, bāriņtiesu) rīcībā esošie resursi dod iespēju ģimenei sniegt nepieciešamo atbalstu šādu prasmju un iemaņu pilnveidošanai, kā arī sniegt palīdzību ģimenes dzīvesvietas labiekārtošanā.

2. Saskarsmes tiesības ar bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanas laikā

Nākamais jautājums, ar ko nākas saskarties, izskatot iesniegumus, ir saskarsmes tiesību nodrošināšana bērniem ar vecākiem un tuviem ģimenes locekļiem.

Izvērtējot vairāku personu iesniegumus, secināms, ka biežāk sastopamie iemesli, kādēļ vecāki nevar īstenot saskarsmi ar saviem bērniem – ir attālums, audžuģimenes vai aizbildņa nevēlēšanās nodrošināt bērnam saskarsmi ar bioloģiskajiem vecākiem, neefektīvs sociālais darbs ar bioloģisko ģimeni.

Gadījumos, kad bērns, pēc izņemšanas no ģimenes, tiek ievietots ārpusģimenes aprūpes iestādē, kas atrodas tālu no vecāku dzīvesvietas, tiek radīti faktiski šķērši normālai saskarsmes tiesību īstenošanai. Ģimenes nereti norāda, ka nespēj finansiāli atļauties aizbraukt pie bērna uz satikšanos tik bieži, cik vēlētos un cik būtu nepieciešams.

Vairākos gadījumos saskarsmes ierobežošanas iniciatori ir bijuši audžuvecāki vai aizbildņi, kuri dažādu savu interešu vadīti, mēģina norobežot bērnu no bioloģiskās ģimenes.

Latvijas Republikas normatīvajos aktos bērna un vecāka tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus nosaka Civillikums. Minētā likuma 181.panta otrajā daļā īpaši uzsvērts, ka šīs tiesības jānodrošina arī tad, ja bērns šķirts no viena vai no abiem vecākiem. Savukārt ārpusģimenes aprūpē esošā bērna tiesības tikt ar vecākiem nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmās daļas 1.punkts. Šā likuma 44.pants nosaka, ka bērna ārpusģimenes aprūpes laikā pašvaldība sniedz izglītojošu, sociālu un citu palīdzību bērna vecākiem, lai radītu apstākļus bērna aprūpes atjaunošanai ģimenē. Savukārt audžuģimenei, aizbildnim un bērnu aprūpes iestādei ir normatīvajos aktos noteikts pienākums informēt vecākus par bērna attīstību un veicināt ģimenes saišu atjaunošanos.

Atbilstoši saņemtajiem iesniegumiem, tiesībsargs secina, ka daudzos gadījumos reāli šis darbs ar ģimeni nenotiek, kā arī saskarsme ar vecākiem ne vien netiek veicināta, bet tiek pat kavēta un apzināti ierobežota.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 8.panta pirmā daļa garantē ikvienam cilvēkam tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Vairums no lietām, kuras izskatījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) par tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību, tika saistītas tieši ar vecāku un bērnu tiesībām, tostarp attiecībā uz tikšanās tiesību noteikšanu vecākiem ar bērnu vai bērniem un gadījumiem, kad bērni pret vecāku gribu tiek nodoti valsts apgādībā.

ECK 8.pantā aizsargātās tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību uzliek valsts institūcijām negatīvu pienākumu atturēties no nepamatotas iejaukšanās personas tiesībās uz ģimenes dzīvi. Gadījumos, kad valsts institūcijas pret vecāku gribu šķir bērnu no vecākiem vai nosaka vecākiem saskarsmes tiesību ierobežojumus, nenoliedzami, notiek valsts institūciju iejaukšanās tiesībās uz ģimenes dzīvi. Taču šāda iejaukšanās var būt leģitīma, ja tā atbilst ECK 8.panta otrajā daļā noteiktajām prasībām: tā ir notikusi saskaņā ar likumu, īsteno

vienu vai vairākus no ECK 8.panta otrajā daļā paredzētajiem mērķiem, piemēram, bērna tiesību, veselības, morāles aizsardzību, un var tikt uzskatīta par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā. Izlemjot jautājumu, vai iejaukšanās ir nepieciešama, ir jāizvērtē, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus, valsts institūciju minētie iemesli, lai iejauktos tiesībās uz ģimenes dzīves neaizskaramību, ir būtiski un pietiekami. Izšķirošai nozīmei katrā lietā ir jābūt apsvērumam, kā pēc iespējas labāk nodrošināmas bērna intereses²⁷.

Jāatzīmē, ka saskaņā ar ECT praksi jautājuma par bērnu nodošanu valsts apgādībā izlemšanā valsts institūcijām pieļaujama zināma rīcības brīvība, taču daudz stingrākai kontrolei ECT pakļauj jebkārus turpmākus ierobežojumus, piemēram, ierobežojumus vecāku tiesībām tikt ar bērnu. Tas skaidrojams ar to, ka, pirmkārt, bērna nodošanai valsts apgādībā jābūt uzskatītai par pagaidu līdzekli, kurš tiek pārtraukts, tiklīdz apstākļi to pieļauj un, otrkārt, īstenojot pagaidu aizgādību, valstij ir jāveic nepieciešamās darbības, lai sasniegtu galīgo mērķi - bioloģisko vecāku un bērna atkalapvienošanos. Attiecībā uz vecāku un bērna saskarsmes tiesību ierobežojumiem ECT ir norādījusi, ka atkalapvienošanās iespēja pakāpeniski samazināsies un gala rezultātā tā vispār nenotiks, ja bioloģiskajiem vecākiem tiks liegtas tikšanās tiesības vai tikšanās ar bērnu atļaus tik reti, ka viņu starpā radnieciskas saites neapšaubāmi neradīsies. Vecāku un bērna saskarsmes tiesību aizliegums vai ierobežošana ne tikai neveicina ģimenes atkalapvienošanos, bet drīzāk liek tai šķēršļus.²⁸ No ECT judikatūras secināms, ka vecāku un bērna saskarsmes tiesību ierobežojumam jābūt pamatotam ar tādu mērķi, kā bērna interešu aizsardzība, taču tas nedrīkst būt pretrunā ar galveno mērķi - turpmāku ģimenes atkalapvienošanos. Vienlaicīgi jābūt ievērotam līdzsvaram starp saskarsmes ierobežojumam un mērķiem, kuru dēļ ierobežojums nepieciešams.

Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā norādīts, ka, bērniem atrodoties valsts aprūpē, ir iespējama situācija, kad netiek nodrošināts bērnu kontakts ar vecākiem. Tas var tikt darīts aprūpes nodrošinātāja ērtību labad, jo īpaši gadījumos, kad bērna vecāki ir nelabvēlīgi noskaņoti, traucējoši vai vienaldzīgi pret bērna attīstību. Tiek izvirzīti argumenti, ka bērnam nepieciešams „iejusties” vai arī, ka tikšanās ar vecākiem bērnu uztrauc. Taču pierādījumi liecina, ka pastāv mazāka iespēja, ka bērni atkal apvienosies ar vecākiem, ja kontakts ar viņiem netiek saglabāts pirmajos mēnešos, atrodoties valsts aprūpē.²⁹

Tiesībsargs ir konstatējis, ka atsevišķos gadījumos liegums bērnam satikties ar vecākiem tiek izmantots kā soda veids par neatbilstošu uzvedību ārpusģimenes aprūpes iestādē. Šāda prakse neatbilst normatīvajam regulējumam un nav savienojama ar bērna interešu nodrošināšanas principu.

Ievērojot iepriekš minēto, tiesībsargs sniedzis rekomendācijas savos atzinumos konkrētām bāriņtiesām par nepieciešamību nekavējoties pārtraukt bērna tiesību pārkāpumus un nodrošināt bērna saskarsmi ar bioloģisko ģimeni.

3. Aprūpes tiesību un aizgādības tiesību atņemšana personām ar invaliditāti

2012.gadā tiesībsarga redzes lokā nonāca arī lietas, kurās bāriņtiesa vecākiem bija atņēmusi aprūpes tiesības, jo vecāks sava veselības stāvokļa dēļ nespēj nodrošināt nepieciešamo aprūpi bērnam.

Tā, piemēram, Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums no bērna tēva, kuram atņemtas aprūpes tiesības, kā arī ierobežotas saskarsmes tiesības ar bērnu, nosakot tikšanos vienu reizi mēnesī trešās personas klātbūtnē.

²⁷ Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2004. – 57.-59.lpp.

²⁸ ECT 2000.gada 27.aprīļa spriedums lietā *K. and T. v. Finland*.

²⁹ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata: UNICEF, 2002.-134. lpp

Izvērtējot lietas materiālus un pieprasot informāciju no atbildīgajām iestādēm, tiesībsargs konstatēja, ka bērna aprūpes tiesības tēvam atņemtas viņa veselības stāvokļa dēļ, bet saskarsmes tiesības ierobežotas, jo audžuģimene nevēlas, ka bērns tiekas ar tēvu divas reizes mēnesī, jo pēc šīm tikšanās reizēm zēns kļūstot nervozs un izsakot vēlēšanos dzīvot pie tēva.

Bērna tēvs jau gadiem risina aprūpes tiesību atjaunošanas jautājumu, taču līdz pat šim brīdim nesekmīgi.

Tiesībsargs aicināja atbildīgo bāriņtiesu nodrošināt bērnam ar tēvu neierobežotu saskarsmi, kā arī izskatīt jautājumu, vai kādu no bērna tuviem radniekiem nav iespējams iecelt par bērna aizbildni, tādējādi nodrošinot bērna tiesības uzaugt ģimenē.

Līdzīgā gadījumā tiesībsargs saņēma vēstuli no bāriņtiesas, kurā bija lūgts sniegt viedokli par Administratīvās rajona tiesas spriedumu, ar kuru bāriņtiesai ir uzlikts par pienākumu izdot administratīvo aktu par aizliegumu mātei ar garīga rakstura veselības problēmām satikties ar meitu, kura kopš dzimšanas ir aizbildnībā.

Saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 1.panta 2.punktu Latvijas Republikā tiesu spriež tikai tiesa. Ievērojot minētajā likumā noteikto tiesu neatkarības principu un principu par nepieļaujamību iejaukties tiesu darbā, tiesībsargs nevar vērtēt tiesas rīcību un pieņemtos nolēmumus, lai konstatētu to tiesiskumu vai prettiesiskumu. Izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, tiesībsargs sniedza savu viedokli par situācijas tiesiskajiem aspektiem.

Saskaņā ar situācijas faktiskajiem apstākļiem bērna aizbildne ilgstošā laika periodā, t.i., kopš brīža, kad bērns tika nodots aizbildnībā, nebija pienācīgi nodrošinājusi bērna tiesības zināt savu māti un uzturēt ar viņu regulāras personiskas attiecības un tiešus kontaktus. Tieši aizbildnes prettiesiskas rīcības rezultātā bērns nepazīna savu māti, tādēļ tikšanās ar māti bērnam varēja sagādāt psiholoģisku traumu.

Konkrētajā gadījumā meitas aprūpes pienākumus māte patstāvīgi nebija spējīga izpildīt savas slimības dēļ. Mātes rīcībā nebija saskatāma apzināta un ļaunprātīga izvairīšanās no aprūpes pienākumu pildīšanas. Vecāka veselības stāvoklis, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu, ir no vecāka gribas neatkarīgs apstāklis un vērtējams kā faktiskais šķērslis bērna aprūpes pienākumu nepildīšanai, kas saskaņā ar Civillikuma 203.panta trešo daļu nevar būt par iemeslu bērna aizgādības tiesību atņemšanai. Šāda tiesiskā regulējuma mērķis ir aizsargāt bērna un vecāka, kurš nevar pildīt bērna aprūpes pienākumus no sevis neatkarīgu iemeslu dēļ, tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību un pamatojums tam atrodams ANO Konvencijā par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) nostiprinātajā principā, ka bērna interesēs ir būt savu vecāku aizgādībā, kad vien tas ir iespējams (7. un 9.pants), un ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām, kas nosaka, ka bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena vai abu vecāku invaliditātes dēļ (23.pants). Nevar izslēgt varbūtību, ka, pastāvot minētajam faktiskajam šķērslim, bērna un vecāka atkalapvienošanās nākotnē var arī nenotikt, taču, lai aizsargātu bērna un vecāka tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, bērna un vecāka interesēs ir jābūt saglabātam ģimenes saitēm.

Ģimenes saišu saglabāšana ir cieši saistīta ar bērna tiesībām zināt savus vecākus. Saskaņā ar Konvencijas 7.panta 1.punktu un 8.pantu bērnam kopš piedzimšanas brīža, ciktāl tas iespējams, ir tiesības zināt savus vecākus un tiesības saglabāt savu identitāti. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā ir norādīts, ka 7.pants neatsaucas uz bērna vislabākajām interesēm. Formulējums „pēc iespējas” nozīmē, ka bērnam ir tiesības zināt savus vecākus, ja vien tas ir iespējams, pat tādā gadījumā, ja to uzskata par pretrunīgu bērna vislabākajām interesēm³⁰.

³⁰ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā: UNICEF, 2002.-117. lpp.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmās daļas 1.punktu un Bāriņtiesu likuma 39.panta trešo daļu ārpusģimenes aprūpes laikā bērnam ir tiesības satikties ar vecākiem, izņemot gadījumus, kad tikšanās kaitē bērna veselībai un attīstībai. Administratīvā rajona tiesa, izvērtējot apstākļus par bērna mātes garīgās veselības iezīmēm un to iespējamo ietekmi uz bērna emocionālo stabilitāti un riskiem satikšanās laikā, ir secinājusi, ka pastāv pietiekoši augsts risks bērna drošības apdraudējumam, kas pieļauj bērna un vecāka satikšanās tiesību ierobežošanu. Tiesībsarga ieskatā, tiesa, izskatot šo lietu, nebija ņēmusi vērā un nebija novērtējusi kopsakarā ar citiem apstākļiem minētās situācijas rašanās iemeslus, kas pamatā saistīti ar aizbildnes prettiesisku rīcību, nenodrošinot bērna tiesības zināt savu māti un uzturēt ar viņu regulārus tiešus kontaktus. Tāpat, novērtējot bērna mātes personību un veselības stāvokli, tiesa nebija ņēmusi vērā speciālistu un trešo personu sniegto aktuālo informāciju, bet bija devusi priekšroku faktiem, kas bija izvērtēti, lemjot par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu turpmākas piemērošanas nepieciešamību personai.

Konvencijas 3.pantā nostiprināts viens no bērna tiesību aizsardzības pamatprincipiem – bērna tiesību un tiesisko interešu prioritātes princips: „Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiesādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvie vai likumdošanas orgāni, uzmanība pirmām kārtām tiek veltīta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.” Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī bērna vecākiem un personām, kuru aprūpē bērns atrodas, jāievēro, lai viņu pieņemtie lēmumi un rīcība aizsargātu un nodrošinātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā.

Izvērtējot situācijas apstākļus, secināms, ka mātes un viņas meitas tiesību ierobežošana uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus, jo aizbildne līdz šim ir izvairījusies nodrošināt bērna tiesības zināt savu vecāku un uzturēt ar viņu tiešus kontaktus, nav vēlama. Sievietes veselības stāvoklī nebija novērotas kādas izmaiņas, kas varētu kaitēt viņai pašai vai apkārtējai sabiedrībai un viņas uzvedībā nav novērota neadekvāta rīcība. Līdz ar to mātes uzvedība tikšanās laikā ar bērnu nerada apdraudējumu bērna drošībai. Aizliegums mātei tikties ar bērnu radīs tikai papildu šķēršļus bērna tiesībām zināt savu māti un saglabāt ar viņu ģimenes saites, kas nav bērna vislabākajās interesēs un neatbilst arī Konvencijas, ECK un ANO Konvencijas principiem par personu ar invaliditāti tiesībām principiem. Lai tikšanās ar māti neradītu bērnam emocionālo satricinājumu, svarīgi nodrošināt, lai bērns būtu informēts par bioloģiskās mātes eksistēšanu, tikšanās ar māti notiktu regulāri bērnam emocionāli labvēlīgos apstākļos, nepieciešamības gadījumā minētajiem pasākumiem piesaistot kompetentas trešās personas un nodrošinot psihologu konsultācijas gan mātei, gan bērnam un aizbildnei.

VI Bērna tiesības un vārda brīvība

Latvijas Republikas Satversmes 100.pantā un vairākos Latvijai saistošajos starptautiskajos tiesību dokumentos ir garantētas cilvēka tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību, kas ietver sevī uzskatu brīvību, tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no sabiedrisko institūciju puses un neatkarīgi no valsts robežām. Tiesības uz izteiksmes un vārda brīvību ir pamats ikviena cilvēka brīvībai paust savus uzskatus, nebaidoties no ierobežošanas, sodīšanas vai vajāšanas. Tomēr vārda brīvība var nonākt konfliktā ar vairākām cilvēktiesībām, piemēram, skart nevainīguma prezumpciju, personas privāto dzīvi vai robežoties ar naida izraisīšanu.

2012.gadā Tiesībsarga birojā tika izskatīta pārbaudes lieta par izdevniecības „Atradums-personības resursi” izdoto Teda Tripa grāmatu „Kā audzināt bērna sirdi”, kurā aprakstītas

bērnu audzināšanas metodes, kas ietver fiziska soda piemērošanu un emocionālo vardarbību pret bērnu. T.Tripa grāmatā "Ka audzināt bērna sirdi", atsaucoties uz Svētajiem Rakstiem, tika ietverta informācija par pēriena pamatojumu un pēšanas ieguvumiem, kā arī detalizēta pamācība par to, kādos gadījumos pērt, kā pērt un kādēļ pērt. Pārbaudes lietas ietvaros tika vērtēts, vai Latvijā ir pieļaujams izdot un izplatīt šāda satura grāmatas.

Latvijas Republikas Satversmes 110.pantā ir nostiprināts valsts pienākums aizsargāt bērna tiesības. Gan Konvencija, gan Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka bērns ir aizsargājams pret visu veidu vardarbību. Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu. Bērna fiziskā sodīšana sagādā bērnam gan fiziskas, gan emocionālas ciešanas un ir bērna tiesību pārkāpums.

Izvērtējot atsevišķas T.Tripa grāmatas „Kā audzināt bērna sirdi” nodaļas, tika secināts, ka grāmata faktiski propagandē vardarbību pret bērnu kā bērna audzināšanas metodi un kūda uz prettiesiskām darbībām. Ņemot vērā, ka grāmatas „Kā audzināt bērna sirdi” autors bērna pēšanas nepieciešamību audzināšanas nolūkos pamatoja ar Svētajiem Rakstiem, pārbaudes lietas izskatīšanas laikā tiesībsargs lūdza Garīgo lietu padomi sniegt viedokli šajā jautājumā.

Sniedzot informāciju pārbaudes lietā, Garīgo lietu padome norādīja, ka padomē pārstāvēto tradicionālo reliģisko konfesiju (t.i., Latvijas Apvienotā Metodistu Baznīca, Latvijas Baptistu draudžu Savienība, Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca, Romas Katoļu baznīca, Latvijas Pareizticīgā Baznīca, Latvijas Vecticībnieku Pomoras Baznīca, Septītās dienas Adventistu Latvijas draudžu Savienība un Rīgas ebreju reliģiskā draudze) dogmatika nepopularizē bērna pēšanas nepieciešamību bērna audzināšanas procesā. Līdz ar to secināms, ka T.Tripa grāmatā „Kā audzināt bērna sirdi” aprakstītajām bērna disciplinēšanas metodēm, izmantojot fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu, nav atbalsta Latvijā esošo tradicionālo reliģisko konfesiju vidū.

Garīgo lietu padome papildus norādīja, ka T.Tripa grāmatu „Kā audzināt bērna sirdi” nav izdevusi neviena no Garīgo lietu padomē pārstāvētajām reliģiskajām organizācijām un atsaucies uz Bībeli un Svētajiem Rakstiem ir autora T.Tripa interpretācija.

Lai gan vārda brīvībai ir fundamentāla nozīme demokrātiskas sabiedrības pastāvēšanā un indivīda pamattiesību īstenošanā, šīs tiesības nav absolūtas. Tiesību ierobežošanu uz vārda brīvību īstenošanas pieļauj gan Satversme, gan Latvijas Republikai saistošie starptautiskie dokumenti. Lai tiesību ierobežojums būtu attaisnojams, tam vienlaicīgi jāatbilst trīs kritērijiem:

1. ierobežojums ir noteikts ar likumu;
2. tas pamatots ar leģitīmu mērķi;
3. tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā un atbilst samērīguma principam.

Analizējot tiesisko regulējumu, tika konstatēts, ka Latvijas Republikā konkrētus informācijas publicēšanas aizlieguma gadījumus attiecībā uz grāmatām speciālais regulējums nenosaka. Uz grāmatām ir attiecināmi vispārējie vārda brīvības ierobežojumi, kas skaidri definēti Krimināllikumā, piemēram, attiecībā uz aicinājumu uz terorismu, genocīdu, agresīvu karu vai nacionālās, etniskās vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, taču vispārējie vārda brīvības ierobežojumi savukārt neietver aicinājumu uz vardarbību.

Lai gan aizliegumu izdot un izplatīt informāciju, kas propagandē vardarbību pret bērnu un kūda uz prettiesiskām darbībām, attiecībā uz grāmatām konkrētas tiesību normas neparedz, tiesībsargs secināja, ka šādu vārda brīvības ierobežojumu no likuma viedokļa iespējams pamatot ar Satversmes 110.pantu, Konvenciju, Bērnu tiesību aizsardzības likumu, ka arī bērna tiesību prioritātes principu. Saskaņā ar minētajiem dokumentiem Latvijas valsts apņēmusies aizsargāt bērnu tiesības, tostarp aizsargāt bērnu pret visu veidu vardarbību, atzīstot bērna fizisku sodīšanu par prettiesisku un nepieļaujamu.

Ņemot vērā, ka grāmata, kurā aprakstītas uz vardarbību pret bērnu vērstas audzināšanas metodes, var nelabvēlīgi ietekmēt bērnu vecāku un citu par bērnu atbildīgo personu uztveri

par bērnu audzināšanu un izraisīt bērnu tiesību pārkāpumu, tika secināts, ka šāda satura literatūras izdošanas un izplatīšanas aizliegumam ir leģitīms mērķis, t.i., aizsargāt bērnu tiesības un sabiedrības labklājību, un tas atbilst vienam no Satversmes 116.pantā norādītajiem leģitīmajiem mērķiem.

Taču, izvērtējot ierobežojuma atbilstību samērīguma principam, tiesībsargs nav nonācis pie pārlicības, ka šāds vārda brīvības ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā un ir samērīgs. No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras secināms, ka vārda brīvība demokrātiskā sabiedrībā ir ļoti plaša un tās ierobežošana iespējama tikai galējos izņēmuma gadījumos. Turklāt vārda brīvība attiecināma ne tikai uz informāciju vai idejām, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc. Tiesībsarga ieskatā grāmatas, kurā aprakstītas vardarbīgas bērnu audzināšanas metodes, izdošanas un izplatīšanas aizliegums būtiski ierobežotu tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības paust savus uzskatus un tiesības brīvi saņemt informāciju. Tika secināts, ka šāda satura literatūras pieejamībai sabiedrībā ir arī pozitīvs aspekts, jo tā parāda, ka sabiedrībā ir dažādi viedokļi - vēl joprojām ir cilvēki, kas atbalsta uzskatu, ka vardarbība pret bērnu ģimenē ir atbilstoša bērna audzināšanas metode, nevis bērnu tiesību pārkāpums. Tas savukārt aktualizē nepieciešamību izglītot sabiedrību bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, īpaši attiecībā uz miesas sodiem.

Veicot normatīvo dokumentu analīzi, tika konstatēts, ka vairāki normatīvie akti paredz visplašāko vardarbības veidu aizliegumu, ieskaitot fizisko (tostarp miesas sodus) un emocionālo vardarbību. Tomēr kriminālā, administratīvā un civiltiesiskā atbildība vainīgajai personai iestājas tikai gadījumos, kad tiek konstatēta vardarbīga rīcība pret bērnu, nevis par aicinājumu uz vardarbību pret bērnu. Piemēram, Krimināllikuma XVII nodaļas „Noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem” 174.pants paredz īpašu noziedzīga nodarījuma sastāvu – „Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo”. Pēc šī panta kriminālatbildība iestājas par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, ja ar to nepilngadīgajam nodarītas fiziskas vai psihiskas ciešanas un ja tās nodarījušas personas, no kurām cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs. Personas, kuras var saukt pie kriminālatbildības saskaņā ar šo pantu, var būt arī bērna vecāki vai aizbildņi. Pantā paredzēta atbildība par tādu cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, kā rezultātā cietušajam nodarīti viegli miesas bojājumi. Savukārt, ja fiziskas vardarbības rezultātā tikuši nodarīti smagi vai vidēja smaguma miesas bojājumi, atbildība ir paredzēta Krimināllikuma XIII nodaļas „Noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību” 125. un 126. pantā.

Personu par vardarbību pret bērnu var sodīt arī administratīvi. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 172.² pants paredz atbildību par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu – par šādu pārkāpumu izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu līdz piecdesmit latiem. Ja tādas pašas darbības izdarītas atkārtoti gada laikā pēc administratīvā soda uzlikšanas vai tās izdarījušas valsts vai pašvaldību institūciju amatpersonas vai darbinieki, uzliek naudas sodu no divdesmit pieciem līdz simt piecdesmit latiem. Papildus iepriekš minētajiem atbildības veidiem normatīvie akti paredz arī bērna aprūpes un aizgādības tiesību atņemšanu vardarbīgajai personai, ja vardarbības veicējs ir vecāks.

No nacionālajiem un starptautiskajiem dokumentiem izriet valsts pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, kas vērsti uz jebkāda veida vardarbības pret bērniem izskaušanu un prevenciju. Valstij ir jāpalīdz vecākiem un citām personām, kuras rūpējas par bērniem, pildīt viņu pienākumus un jāveicina izglītojošu pasākumu īstenošana, piedāvājot alternatīvas bērnu audzināšanas metodes tiem cilvēkiem, kas par vienīgo efektīvāko metodi uzskata pēršanu.

Bērnu tiesību ievērošana un aizsardzība ir arī ikviena sabiedrības locekļa pienākums. Lai gan, veicot jautājuma izpēti, tika secināts, ka T.Tripa grāmatas „Kā audzināt bērna sirdi” izdošanu un izplatīšanu no cilvēktiesību viedokļa aizliegt nav tiesiska pamata, tomēr, lai

novērstu nepareizas izpratnes veidošanu grāmatas lasītājiem par bērna audzināšanas metodēm un pasargātu bērnus no iespējamās vardarbības, vadoties no vispārīgajiem tiesību principiem un bērna tiesību un interešu prioritātes principa, kā arī morāles viedokļa, grāmatu izdevējiem, tirgotājiem, citām fiziskām un juridiskām personām, tostarp bibliotēkām, izdodot un izplatot minēto grāmatu un citu līdzīga satura literatūru, ir pienākums sniegt papildu informāciju (piemēram, ievietojot grāmatā skaidrojumu), ka grāmata propagandē vardarbību pret bērnu un kūda uz darbībām, par kurām Latvijas Republikas tiesību aktos ir noteikta atbildība. Tiesībsarga atzinums tika nosūtīts informācijai un turpmākai rīcībai T.Tripa grāmatas „Kā audzināt bērna sirdi” izdevniecībai, Latvijas grāmatizdevēju asociācijai un Latvijas Grāmattirgotāju asociācijai, kā arī Latvijas bibliotēku biedrībai.

VII Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

1. Statistika un vispārējs pārskats

Latvijas Republikā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb bērnu ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos funkciju. Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa un juristi, kas strādā Bērnu tiesību nodaļā, strādā tikai ar bērna tiesību jautājumiem.

2012.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 665 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, t.sk. par iespējamām bērnu tiesību pārkāpumiem. No tiem 139 rakstveida iesniegumi un 526 mutvārdu un elektroniski iesniegumi, kas nav parakstīti ar drošu elektronisku parakstu.

Kopumā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 63 pārbaudes lietas. No tām 59 ierosinātas, izskatot privātpersonu iesniegumus, un četras ierosinātas pēc tiesībsarga iniciatīvas.

Lielākais iesniegumu skaits (94) saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē (piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aprūpes tiesību atjaunošanu u.tml.). 86 gadījumos personas vērsušās Tiesībsarga birojā par bērna tiesībām iegūt pamatizglītību bez maksas un lai noskaidrotu, kā rīkoties konkrētajā tiesiskajā situācijā, kad skola pieprasa iegādāties mācību līdzekļus. 73 iesniegumi saņemti par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam (piemēram, par uzturlīdzekļu piedziņu, ja laulība nav šķirta, tiesībām lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu, uzturlīdzekļu apmēru un tā grozīšanu, tiesāšanās izdevumiem, sprieduma izpildi u.tml.).

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējo gadu, joprojām aktuālas tēmas ir bērna tiesības uzaugt ģimenē un uzturlīdzekļu piedziņa. Iesniegumu skaits uzturlīdzekļu piedziņas jautājumos pieaudzis vairāk kā divas reizes (no 31 2011.gadā līdz 73 2012.gadā). Saistībā ar tēmas iekļaušanu Tiesībsarga stratēģijā 2011.-2013.gadam un par 2012.gada prioritātes noteikšanu ievērojami pieaudzis iesniegumu skaits par bērna tiesībām iegūt pamatizglītību bez maksas. Nedaudz pieaudzis iesniegumu skaits par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību pārkāpumiem (8 iesniegumi 2010.gadā, 29 - 2011.gadā, 45 - 2012.gadā). Saistībā ar ekonomisko situāciju valstī pieaudzis arī iesniegumu skaits par ģimeņu ar bērniem tiesībām uz pašvaldības sociālo palīdzību (no 23 2011.gadā uz 38 2012.gadā). Savukārt iesniegumu skaits, kuros persona lūdz sniegt informāciju, turpina samazināties (96 iesniegumi 2010.gadā, 42 – 2012.gadā un 19 - pārskata periodā).

2012.gada maijā tiesībsargs, īstenojot Tiesībsarga likuma 15.panta otrajā daļā noteiktās tiesības, sniedza ziņojumu Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai par tiesību nodrošināšanu iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs (plašāka informācija nodaļā „Bērna tiesības iegūt izglītību bez maksas”).

2012.gadā tika veiktas monitoringa vizītes visās 6 psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurām ir tiesības uzņemt bērnus (plašāka informācija par monitoringa vizītēm nodaļā „Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās”).

2012.gadā tiesībsargs uzsāka monitoringa vizītes Latvijas pašvaldībās. Bērnu tiesību nodaļas darbinieki piedalījās visās pašvaldību monitoringa vizītēs, kuru laikā tika pievērsta uzmanība bērnu tiesību nodrošināšanas jautājumiem un sniegtas rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Īpaša uzmanība pašvaldību monitoringa laikā tika pievērsta preventīvajam darbam ar bērniem³¹, sociālajam darbam ar riska ģimenēm un atbalsta pasākumiem aizbildņiem un audžuģimenēm.

Izskatot pārbaudes lietas, tiesībsargs veicināja trūkumu novēršanu tiesību aktos, piemēram, vairākām izglītības iestādēm tika sniegti ieteikumi iekšējās kārtības noteikumu pilnveidošanai; pašvaldībām – trūkumu novēršanai saistošajos noteikumos. Piemēram, Bauskas novada dome 2012.gada 29.martā grozīja 2010.gada 28.oktobra saistošos noteikumus Nr.27 „Par kārtību, kādā Bauskas novada pašvaldība sedz braukšanas izdevumus vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu izglītojamajiem”, novēršot ārpus pilsētas teritorijas dzīvojošo izglītojamo tiesību pārkāpumu.

2012.gadā tiesībsargs sniedza viedokli vairākos sabiedrībai nozīmīgos jautājumos, piemēram, par pedagogu tiesībām uz protestu akcijām un streiku absolūto raksturu un to izlietojumu eksāmenu norises laikā; par ANO Bērnu tiesību komitejas aicinājumu likvidēt glābējsilītes (Baby Box); tiesību ierobežojumu strādāt par pedagogu saistībā ar personas sodāmību; par bērnu, kuriem nav noteikta paternitāte, tiesībām saņemt minimālos uzturlīdzekļus u.c.

2012.gadā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairāku normatīvo aktu un to grozījumu izstrādāšanā, piemēram, turpināja darbu Iekšlietu ministrijas Informācijas centra vadītajā darba grupā par normatīvā regulējuma izstrādi, lai izveidotu Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu starpinstitūciju sadarbības uzlabošanai bērna tiesību aizsardzības jomā, iesniedza priekšlikumus Bērnu tiesību aizsardzības likuma grozījumiem bērnu tiesību nodrošināšanai saņemt aprūpi ģimeniskā vidē.

2012.gadā tiesībsargs aktīvi sekmēja sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem. Tika organizēti semināri sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un dienas centru vadītājiem; lekcijas Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes tiesību zinātnes bakalaura studiju programmas 1.kursa studentiem par bērna tiesībām studiju kursa „Starptautisko cilvēktiesību pamati” ietvaros. Bērnu tiesību speciālists piedalījās Tiesībsarga biroja organizētajās lekcijās Valsts policijas darbiniekiem „Cilvēktiesību ievērošana Valsts policijas darbā”, sekmējot policijas darbinieku izpratni par bērnu tiesību jautājumiem.

Izmantojot interaktīvu spēli, tika organizētas 13 izglītojošas nodarbības bērniem. Nodarbību laikā bērni un jaunieši tika iepazīstināti ar informāciju par tiesībsargu un Tiesībsarga biroju, tā darbības jomām, ar attīstošu uzdevumu palīdzību apguva jaunas un nostiprināja esošās zināšanas par bērna tiesību jautājumiem.

Līdz 2010.gada 31.decembrim Tiesībsarga birojs komunikācijai ar bērniem izmantoja animācijas filmas „Fantodroms” kaķa Indriķa XIII tēlu. Autortiesības minētā tēla lietošanai bija beigušās, tādēļ Tiesībsarga birojs sadarbībā ar mākslinieci Agnesi Buli radīja jaunu tēlu. Jaunais tēls tiek izmantots visos bērniem domātajos materiālos.

Lai veicinātu bērnu un jauniešu līdzdalību, izpratni par bērna tiesībām un Tiesībsarga biroja atpazīstamību bērnu vidū, 2012.gada oktobrī Tiesībsarga birojs aicināja skolēnus no

³¹ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otro daļu pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā katram bērnam, kurš izdarījis prettiesiskas darbības vai darbības, kas var novest pie prettiesiskas darbības.

visām Latvijas skolām piedalīties konkursā un iesniegt savas idejas Kaķa vārdam - Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas tēlam un bērnu tiesību aizstāvim. 2012.gada 20.novembrī, ANO Konvencijas gadadienā, no skolēnu iesūtītajām 330 vārda idejām bērnu tiesību aizstāvim Kaķim tika izraudzīts vārds – Ašais Modris³². Tā autors ir Mārtiņš Kalniņš no Grobiņas pamatskolas.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākos informatīvos pasākumos, piemēram, „Latvijas vecāku foruma” dalīborganizāciju „Izglītība un atbalsts Latvijas vecākiem” un „Vecāki par izglītību” un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas rīkotajā konferencē „Risinājumi drošām skolām”, kur uzstājās par tēmu „Bērnu drošības izglītības iestādēs tiesiskais regulējums”.

Starptautiskajā bērnu aizsardzības dienā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālists piedalījās Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijas rīkotajā 10. konferencē „Bāriņtiesas un bērni ārpusģimenes aprūpē” un uzstājās par tēmu „Bērnu tiesības uz alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē”.

2012.gada otrajā pusgadā Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļa sadarbojās ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās prakses un palīdzības centru, nodrošinot studentei iespēju padziļināti apgūt bērnu tiesību jautājumus.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākās starpiestāžu sanāksmēs un diskusijās. Piemēram, laikraksta „Izglītība un Kultūra” un Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība kopīgi rīkotajā diskusijā „Mācību līdzekļu nodrošinājums Latvijas skolās”.

2012.gadā tiesībsargs aktīvi sadarbojās ar nevalstiskajām organizācijām, kas strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā, gan kopīgi rīkojot informatīvus pasākumus, gan sadarbojoties dažādu problēmu apzināšanā un risināšanā.

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2012.gada 29.-30.martā tiesībsargs un Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās Baltijas bērnu ombudu seminārā Tallinā, Igaunijā, uzstājoties ar prezentācijām par tiesībsarga mandātu un valstī izveidoto bērnu tiesību aizsardzības sistēmu un iepazīstinot ar darba aktualitātēm. 2012.gada 9.-12.oktobrī tiesībsargs un viens no Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālistiem piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) ikgadējā 16.konferencē un Ģenerālā asamblejā Nikosijā, Kipras Republikā. Konferences tēma bija „Nepilngadīgo noziedzība – bērniem draudzīga justīcija, prevencijas un iekļaušanās struktūra un process”.³³ 2012.gada 4.-5.decembrī tiesībsargs un viens no Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālistiem piedalījās Polijas Republikas Bērnu ombuda Mareka Mičalaka (Marek Michalak) rīkotā starptautiskā bērnu tiesību kongresā, kas veltīts Januša Korčaka (Janusz Korczak) gadam, un tā ietvaros rīkotajā zinātniskajā konferencē „Bērna tiesību ievērošana – 21.gadsimta izaicinājumi”. Kongresa dalībnieki parakstīja Varšavas deklarāciju³⁴, aicinot valstis pilnībā īstenot Konvenciju un ratificēt visus Konvencijas par bērna tiesībām fakultatīvos protokolus; izveidot neatkarīgu bērnu tiesību ombuda iestādi katrā valstī, kā arī pieņemt likumus un radīt apstākļus bērnu tiesību pilnīgai īstenošanai.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti tikās ar Eiropas Padomes ekspertu grupas rīcībai pret cilvēku tirdzniecību (GRETA) un EP Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību Sekretariāta pārstāvjiem, kā arī ar Pasaules Bērnbības fonda pārstāvi no Zviedrijas un pārrunāja bērnu tiesību jomas aktualitātes.

³² Vairāk informācijas <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/bernu-tiesibu-aizstavis-kakis-tiek-pie-skolenu-izdomata-varda-asais-modris>

³³ Konferences programma pieejama

http://crin.org/docs/FileManager/enoc/ENOC_Annual_Conf_Programme_Cyprus2012_fin..pdf.

³⁴ Pieejama <http://deklaracijawarszawska.pl/en>

2. Bērnu tiesības uz mājokli saistībā ar ievēšanu valdījumā

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10.pants garantē ikviena bērna tiesības uz mājokli. Savukārt atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem Latvija apņēmas nodrošināt cilvēka tiesības uz mājokļa neaizskaramību. Par tiesību aizskārumu uz mājokļa neaizskaramību var runāt gan tad, ja kāds ir prettiesiski iekļuvis personas dzīvoklī, neatkarīgi no tā, vai tas ir radījis kādas sekas vai nav, gan tad, ja kādas citas personas prettiesiskas rīcības rezultātā persona ir zaudējusi iespēju izmantot savu mājokli. Tiesības uz mājokļa neaizskaramību ietver sevī valsts pienākumu pasargāt personu no patvarīgas izlikšanas un pienākumu izveidot personai pieejamus tiesību aizsardzības mehānismus, kurus tā varētu izmantot patvarīgas izlikšanas gadījumā.

Pārskata periodā tika saņemti vairāki iesniegumi, kuros tika norādīts uz bērna tiesību pārkāpumu uz mājokli un mājokļa neaizskaramību, kas tika pieļauts, ievēdot nekustamā īpašuma valdījumā jauno īpašnieku un patvarīgi izliekot šajā īpašumā dzīvojošos ģimenes vai arī radot ģimējiem tādas apstākļus, kas padara dzīvošanu ģimējiem nekustamajā īpašumā par neiespējamu. Piemēram, pārbaudes lietā Nr. 2012-157-5C, lai arī ģimenes ģimenei pēc jaunā īpašnieka ievēšanas nekustamā īpašuma valdījumā bija nodrošināta iespēja palikt dzīvoklī, vienlaikus ar ievēšanu valdījumā dzīvoklī pret ģimenes gribu bija iemitinājušās astoņas īpašnieka pilnvarotās personas, tostarp apsardzes darbinieki. Minētās personas patvaļīgi nomainīja dzīvokļa durvju slēdzeni, atslēdza elektrību un gāzi, ierobežoja ģimenei un viņas bērniem iespēju brīvi pārvietoties dzīvoklī un kontaktēties ar citām personām, lietoja un bojāja ģimējiem mantas, izteica draudus un psiholoģiski ietekmēja ģimējiem parakstīt vienošanos par līguma izbeigšanu un telpas atbrīvošanu. Pilnvaroto personu darbības rezultātā, radot necilvēcīgus apstākļus dzīvoklī, ģimenes bērniem tika nodarītas emocionālās ciešanas, kuru rezultātā vienam nepilngadīgajam bērnam – bērnam ar īpašām vajadzībām pasliktinājies veselības stāvoklis.

Likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 8.pants nosaka, ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi. Līdz ar to secināms, ka jaunā īpašnieka ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā nerada ģimējiem pienākumu atbrīvot dzīvojamo telpu un atbilstoši likumam „Par dzīvojamo telpu īri” nav uzskatāma par tiesisku pamatu ģimējiem piespiedu izlikšanai no dzīvojamās telpas. Tātad pat gadījumā, kad jaunais īpašnieks apšaubā ar bijušo īpašnieku noslēgtā īres līguma tiesiskumu, personu drīkst izlikt tikai un vienīgi tiesas ceļā. Dzīvojamās telpas īpašniekam ir jāvērtē tiesā ar prasību par personas izlikšanu. Tikai tad, kad tiesa ir izvērtējusi jautājumu par personas tiesībām lietot dzīvojamo telpu un ir stājies spēkā attiecīgs tiesas spriedums, ir pieļaujama personas piespiedu izlikšana, kuru veikt ir tiesīgs vienīgi zvērināts tiesu izpildītājs.

Ģimējiem tiesību aizskāruma novēršanai, tostarp tiesību uz mājokļa neaizskaramību pārkāpuma gadījumā, ir iespējams izmantot gan civiltiesiskos, gan krimināltiesiskos līdzekļus. Strīdu, kas izriet no īres tiesiskajām attiecībām, ģimējiem ir tiesības risināt civiltiesiskajā kārtībā, vērsties ar prasību tiesā civilprocesuālajā kārtībā. Mājokļa neaizskaramības pārkāpuma gadījumā vainīgo personu ir iespējams saukt pie kriminālatbildības saskaņā ar Krimināllikuma 143.pantu (dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšana), savukārt Krimināllikuma 279.pantā ir paredzēta atbildība par patvarību. Lai gan valstī ir izveidoti attiecīgi tiesību aizsardzības mehānismi, praksē šo mehānismu izmantošana nenodrošina personas tiesību aizskāruma novēršanu iespējami īsā laika periodā.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka atsevišķos gadījumos Valsts policija uz iespējumu dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšanu un patvarību, ko veicis dzīvokļa īpašnieks, nereaģē, norādot, ka tas ir civiltiesiska rakstura strīds, kas risināms civiltiesiskajā kārtībā, un jautājums par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atbilstoši Krimināllikuma 143. un 279.pantam vispār netiek analizēts. Savukārt, ja kriminālprocess tomēr ir uzsākts, situācijās, kad dzīvoklī līdz ar citu

personu iemitināšanos īrniekam tiek radīti necilvēcīgi apstākļi un šķērslī netraucēti lietot īrēto dzīvokli, Valsts policijas darbinieki neveic nekādas darbības, lai dzīvokļa īpašnieka prettiesiskas darbības pārtrauktu un novērstu īrnieka tiesību aizskārumu. Līdz ar to nereti minētā tiesību aizsardzības mehānisma izmantošana - vērsšanās policijā darbojās neefektīvi.

Savukārt civiltiesiska strīda izšķiršana tiesā var ilgt vairākus gadus. Praksē rodas arī gadījumi, kad bijušie īpašnieki un īrnieki ļaunprātīgi izmanto savas tiesības, slēdzot fiktīvus darījumus ar mērķi iespējami ilgi atlikt jaunā īpašnieka ieviešanu valdījumā un atbrīvot aizņemtās telpas, tādējādi pieļaujot jaunā īpašnieka tiesību pārkāpumu. Par minētajiem problēmjaudājumiem tiesībsargs ir informējis Tieslietu ministriju, lūdzot izvērtēt nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu, lai nodrošinātu gan īrnieku, gan īpašnieku tiesību īstenošanu. Apzinoties problēmas, kas saistītas ar jēdziena „ieviešana nekustamā īpašuma valdījumā” izpratni, tiesībsargs šo jautājumu iekļāva kā vienu no Latvijas Republikas tiesībsarga 2012.gada konferences tēmām.

3. Bērnu tiesības uz informāciju (bērnu literatūras izdošana)

Viena no izskatītajām pārbaudes lietām bija saistīta ar bērnu tiesību nodrošināšanu uz piemērotas literatūras pieejamību.

Tiesībsargs saņēma atklātu vēstuli par valsts finansējuma pārtraukšanu un nepietiekamu atbalstu lasīšanas veicināšanas programmai „Bērnu un jauniešu žūrija”. Minētā programma Latvija tiek īstenota jau 11 gadus, saņemot valsts finansējumu un ievērojamu pašvaldību finansiālu atbalstu, lai nodrošinātu ikvienam bērnam iespēju tuvu dzīvesvietai bibliotēkās saņemt grāmatas lasīšanai un veicinātu bērnu lasītprasmi. Atklātā vēstulē tika norādīts, ka kopš 2008.gada programmai piešķirtais valsts un pašvaldību finansējums strauji samazinājies un vairākās bibliotēkās bērnu lasīšanas programmu nav iespējams īstenot bez ziedotāju atbalsta. Savukārt Valsts Kultūrkapitāla fonda 2012.gada 1.projektu konkursā projekta „Bērnu un jauniešu žūrija” īstenošanai finanšu līdzekļi netika piešķirti vispār.

Konvencijas par bērna tiesībām 17.pants aicina valstis nodrošināt, lai bērnam būtu pieejama informācija un materiāli no dažādiem nacionālajiem un starptautiskajiem avotiem, kuru mērķis ir sekmēt bērna sociālo, garīgo un morālo labklājību, kā arī veselīgu fizisko un psihisko attīstību, tostarp stimulēt bērnu literatūras izdošanu un izplatīšanu. Bērnu bibliotēku dibināšana un attīstīšana ir viens no veidiem, kā veicināt bērna tiesību īstenošanu uz piemērotas literatūras pieejamību.

Izvērtējot publisko bibliotēku finansēšanas kārtību, pārbaudes lietā saņemto informāciju no Kultūras ministrijas, Latvijas Pašvaldību savienības un Valsts Kultūrkapitāla fonda, tika secināts, ka esošā pašvaldību bibliotēku finansēšanas kārtība neparedz valsts budžeta mērķdotāciju kā līdzfinansējuma piešķiršanu bibliotēkām bērnu lasītprasmes apguvei un bērnu literatūras izplatīšanas nodrošināšanai. Izņēmums ir pašvaldību skolu bibliotēkas, kuras tiek finansētas no pašvaldībām un valsts, saņemot valsts budžeta mērķdotācijas skolu bibliotēku nodrošināšanai ar nepieciešamo mācību literatūru³⁵.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka līdz šim ar Valsts Kultūrkapitāla fonda starpniecību programmai sniegtais valsts atbalsts nevar tikt uzskatīts par stabilu finansēšanas modeli. Valsts atbalsta saņemšana šādā veidā prasa no programmas īstenošanai regulāru dalību projektu konkursos, pastāvīgi uzsverot projekta nozīmīgumu bērnu pilnvērtīgas attīstības veicināšanā un izglītības, kā arī dzīves kvalitātes nodrošināšanā, kas pats par sevi nav apšaubāms fakts.

Savukārt attiecībā uz pašvaldību finansējumu bibliotēku darbības nodrošināšanai jāņem vērā, ka Latvijas pašvaldības ir ļoti dažādas gan iedzīvotāju skaita, gan finanšu resursu ziņā.

³⁵ Ministru kabineta 2001.gada 6.marta noteikumi Nr.97 „Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi”.

Līdz ar to pašvaldību iespējas sniegt pietiekamu finansiālu atbalstu bibliotēku attīstībai, ņemot vērā citus uzdevumus, ir atkarīgas no pašvaldību budžeta. Piemēram, Vecpiebalgas novada pašvaldības, kuras teritorijā uz 01.01.2012. ir reģistrēti 507 bērni, budžets 2012.gadam ir 3973155 Ls, bet Pāvilostas novada pašvaldības, kuras administratīvajā teritorijā dzīvo 508 bērni, budžets 2012.gadam ir tikai 1695481 Ls³⁶. Ņemot vērā minēto, secināms, ka dažādās pašvaldībās dzīvojošiem bērniem attiecībā uz plašas pieejas bērnu literatūrai nodrošināšanu pašvaldību dibinātās bibliotēkās netiek nodrošinātas vienādas tiesības un iespējas.

Veicot izpēti par minēto jautājumu, tiesībsargs ir konstatējis, ka jau šobrīd saskaņā ar Eiropas Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) veiktās Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas rezultātiem Latvijas skolēnu lasītprasmes vidējie sasniegumi ir zemāki nekā vidēji Eiropas Savienības valstīs, atpaliekot no Igaunijas un Skandināvijas valstu skolēnu sasniegumiem. Latvijā ir 17,6% skolēnu piecpadsmit gadu vecumā, kuriem ir zemi sasniegumi lasīšanā, Igaunijā šādu skolēnu ir 13,3%.³⁷ Savukārt bērnu lasītprasme tiešā veidā ietekmē bērnu tiesību uz attīstību, izglītību un kultūru īstenošanu.

Tiesībsargs secināja, ka, lai efektīvāk nodrošinātu bērnu tiesības uz pieeju bērnu literatūrai un veicinātu bērnu lasītprasmi, valstī jābūt īstenotai attiecīgai programmai un paredzētam valsts finansiālam atbalstam ilgtermiņā. Līdz ar to būtu izvērtējams jautājums par nepieciešamību pārskatīt bibliotēku finansēšanas kārtību, paredzot pastāvīgu valsts budžeta līdzfinansējuma piešķiršanu minētās programmas īstenošanai pašvaldību publiskajās bibliotēkās. Ņemot vērā, ka jautājums par valsts finansiālā atbalsta sniegšanu programmas īstenošanai skar kultūras nozari, tiesībsargs aicināja Kultūras ministriju sadarbībā ar Latvijas Pašvaldību savienību atbilstoši kompetencei iesaistīties šā jautājuma risināšanā.

4. Bērnu tiesību garantijas kriminālprocesā

1) Tiesībsarga birojā tika izskatīta pārbaudes lieta, kas bija ierosināta pēc bāriņtiesas priekšsēdētājas iesnieguma, kurā bija norādīts, ka Valsts policijas darbinieku pieņemto lēmumu rezultātā tiek pārkāptas bērnu tiesības uz īpašumu. Iesniegumā norādīts, ka zvērināta notāre izsniegusi Mantojuma apliecību par tiesībām uz mantojumu pēc likuma, apstiprinot mantojuma tiesībās uz personas atstāto mantojumu pirmās šķiras likumiskos mantiniekus ar inventāra tiesību – nepilngadīgos dēlus. Mirušās personas tēvs cēlis tiesā prasību pret nepilngadīgo mantinieku likumisko pārstāvi, kurā lūdzis atzīt viņam īpašuma tiesības uz kustamo mantu, kas atrodas nepilngadīgo bērnu dzīvesvietā un kuru saskaņā ar izdoto Mantojuma apliecību ir mantojuši abi nepilngadīgie bērni. Savā prasībā prasītājs norādījis, ka bērnu dzīvesvietā atrodas viņam piederoša kustama manta. Ar Limbažu rajona tiesas spriedumu prasītāja prasība tika apmierināta, par ko bērnu pārstāve iesniedza apelācijas sūdzību Vidzemes apgabaltiesā. Ar 2011.gada 2.jūnija Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedumu tika noraidīta prasītāja prasība pret bērnu likumisko pārstāvi par īpašuma tiesību atzīšanu uz kustamo mantu, kas atrodas bērnu dzīvesvietā. Prasītājs spriedumu pārsūdzēja kasācijas kārtībā. Kasācijas sūdzība vēl nebija izskatīta, tāpēc pārbaudes lietas izskatīšanas laikā joprojām pastāvēja civiltiesisks strīds par īpašuma tiesībām uz minēto kustamo mantu. Laika periodā, kamēr strīds vēl nebija tiesā izšķirts, prasītājs bez uzaicinājuma ieradās nepilngadīgajiem bērniem piederošajā nekustamajā īpašumā un bez atļaujas aizveda nekustamajā īpašumā atrodošos bērniem piederošo kustamo mantu, par kuru bija civiltiesisks strīds. Par notikušo bērnu likumiskā pārstāve vērsās Valsts policijā (turpmāk

³⁶ 2012.gada martā pašvaldību sniegtā informācija tiesībsargam par izglītības pieejamības jautājumu.

³⁷ Eiropas izglītības sistēmu un politikas informācijas tīkla Eurydice (Eiridīke) ziņojums „Lasītprasmes mācīšana Eiropā: konteksts, rīcībpolitika un prakse”, izd. Izglītības audiovizuālās jomas un kultūras izpildaģentūra (EACEA P9 Eurydice). Tulk. uz latviešu val. Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2011. – 18.lpp. Dokuments pieejams: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/130LV.pdf

– policija) ar lūgumu uzsākt kriminālprocesu un nodrošināt bērnu tiesību aizsardzību. Policija, pārbaudot lietas materiālus, pieņēma lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, jo prasītāja rīcībā nav noziedzīga nodarījuma sastāva.

LR Satversmes 92.pants nosaka, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Civilprocesa likuma 1.panta pirmā daļa nosaka, ka katrai fiziskai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Savu aizskarto īpašuma tiesību aizsardzībai prasītājs bija cēlis prasību tiesā. Tiesa vēl strīdu par īpašuma tiesībām nav izšķīrusi. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, policijas un prokuratūras darbinieku izdarītais secinājums, ka prasītājs ir rīkojies ar sev piederošu mantu un līdz ar to nav noticis noziedzīgs nodarījums, neatbilst faktiskajiem apstākļiem.

Papildus bērnu tiesību aizskārumam uz īpašumu šajā gadījumā tika aizskartas arī bērnu tiesības uz mājokļa neaizskaramību. Latvijas Republikas Satversmes 96.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Mājokļa jēdziens ir attiecināms ne tikai uz mājokli tā parastā nozīmē, bet arī uz cita veida mājokļiem neatkarīgi no juridiskā statusa, kādā persona mājoklī dzīvo (īpašums, īre u.c.) Mājokļa robežas ietver arī tam pieguļošu teritoriju (piemēram, dārzu un garāžu).³⁸ Minētās tiesības ir nostiprinātas arī vairākos Latvijai saistošos starptautiskos tiesību aktos, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta 5.punktā noteikts, ka darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā netiek ievērotas bērna tiesības (..), vai citas darbības, kas ierobežo bērna personiskās vai īpašuma tiesības un brīvības, uzskatāmas par amorālām, un ANO Konvencijas par bērna tiesībām 16.pants nosaka, ka neviens bērns nedrīkst būt patvaļīgas vai nelikumīgas iejaukšanās viņa tiesību realizēšanā uz privāto dzīvi, ģimenes dzīvi, dzīvojamo telpu neaizskaramību vai korespondences noslēpumu vai viņa goda un cieņas nelikumīga apdraudējuma objekts. Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī apstākli, ka strīds par īpašuma tiesībām joprojām atrodas Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentā izskatīšanā, tiesībsargs vērsās atkārtoti LR Ģenerālprokuratūrā ar atzinumu, kurā vērsa uzmanību, ka tiesībsarga ieskatā, prasītājs, nesagaidot tiesas spriedumu un bez uzaicinājuma ierodoties bērniem piederošajā nekustamajā īpašumā, patvaļīgi paņēmot bērnu mantu un strīdus priekšmetu savā valdījumā, klaji ignorēja normatīvajos aktos paredzēto kārtību, kādā personai var tikt atzītas īpašuma tiesības, līdz ar to šāda rīcība ir vērtējama kā prettiesiska, un vainīgā persona ir saucama pie likumā noteiktās atbildības.

2) Tiesībsarga birojā tiek saņemti iedzīvotāju iesniegumi, kuros ir lūgts izvērtēt tiesas spriedumu vai policijas darbinieku rīcības un pieņemto lēmumu tiesiskumu. Tā, piemēram, Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā bija norādīts, ka nepilngadīga persona ar tiesas lēmumu ir atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un ievietota bērnu sociālās korekcijas izglītības iestādē „Naukšēni”. Iesniedzēja norādīja, ka tiesa nav ņēmusi vērā virkni pierādījumu, kā rezultātā bērns ir notiesāts nevainīgs.

Latvijas Republikā tiesu vara ir neatkarīga. Satversmes 83.pants nosaka, ka „tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti”. Tiesu varas neatkarība ir viens no demokrātiskas valsts pamatprincipiem, un šis princips ļauj tiesai pildīt savas funkcijas – spriest taisnīgu tiesu – nepakļaujoties nekādai ārējai ietekmei un paļaujoties vienīgi uz likumu. Likuma „Par tiesu varu” 11.panta pirmā daļa nosaka nepieļaujamību iejaukties tiesas darbā: „Valsts iestādēm, sabiedriskajām un politiskajām organizācijām, citām juridiskajām un fiziskajām personām ir pienākums respektēt un ievērot tiesu neatkarību un tiesnešu neaizskaramību.” Līdz ar to arī

³⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. - 263.lpp.

tiesībsargs nevar iejaukties tiesas kompetencē, kā arī nevar atcelt vai grozīt tiesas pieņemtos nolēmumus. Tāpat ne tiesībsarga, ne kādas citas iestādes funkcijās neietilpst tiesas nolēmumu tiesiskuma pārbaudīšana. Tiesībsarga kompetencē ietilpst tikai iespējamo procesuālo pārkāpumu izvērtēšana tiesu darbā. Spēkā stājušos tiesas nolēmumu izvērtēšanu tiesībsargs var veikt tikai tajos gadījumos, kad sūdzības iesniedzējs ir norādījis uz būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem tiesas procesa laikā. Tāpat jāpastāv nosacījumam, ka sūdzības iesniedzējs ir norādījis tiesai uz šiem pārkāpumiem apelācijas un/vai kasācijas sūdzībā, bet tiesa, izskatot lietu, nav reaģējusi uz šīm norādēm. Neraugoties uz to, ka pārkāpums tiek konstatēts, tiesībsargs nevar atcelt tiesu pieņemtos nolēmumus, kā arī nav tiesīgs izvērtēt tos pēc būtības. Šādos gadījumos tiesībsargam ir tiesības informēt tiesas priekšsēdētāju par pārkāpumiem un norādīt, ka šāda rīcība no tiesas puses nav pieļaujama. Gadījumā, ja tiek konstatēts būtisks cilvēktiesību pārkāpums, tiesībsargs var lūgt ierosināt disciplinārlietu pret attiecīgo tiesnesi. Tā kā iepriekš minētais iesniegums nesaturēja norādes uz kādiem būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem tiesas rīcībā, nebija pamata skatīt jautājumu par tiesas un apgabaltiesas rīcību lietas izskatīšanā.

Būtiski, ka tiesības uz taisnīgu tiesu līdzās tādām garantijām, kā tiesības uz lietas izskatīšanu neatkarīgā, objektīvā tiesā, nodrošinot pusēm vienlīdzīgas iespējas, ietver arī tiesības uz pamatotu nolēmumu. No tiesībām uz pamatotu spriedumu izriet tiesu pienākums pietiekami precīzi norādīt argumentus, ar kuriem tās pamato savu pieņemto lēmumu. Tāpat tiesai ir atbilstoši jāizvērtē pušu iesniegtie paskaidrojumi, argumenti un pierādījumi, neskatoties uz to, vai tie būs nepieciešami pieņemtā lēmuma pamatošanai.³⁹

No iepriekšminētā izriet, ka tiesai ir pienācīgi jāvērtē sniegtie pierādījumi un jāsniedz argumentēti nolēmumi. Tiesa var neveikt kāda pierādījuma detalizētu analīzi, taču šādā gadījumā tai būtu pienācīgi jāpamato, kādēļ attiecīgajam pierādījumam nav svarīgas nozīmes lietas iztiesāšanā. Tiesas pienākums pienācīgā kārtībā vērtēt pierādījumus ir procesuāla rakstura garantija.

Iepazīstoties ar konkrētās lietas tiesas spriedumiem, tiesībsargs secināja, ka tiesa bija pārbaudījusi pierādījumus un bija tos vērtējusi kopsakarībā ar liecinieku liecībām un citiem būtiskiem apstākļiem, kas bija par pamatu lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa pieņemšanai. Ņemot vērā iepriekš minēto, pārbaudes lieta netika ierosināta.

3) Tāpat arī attiecībā uz policijas darbinieku pieņemto lēmumu apstrīdēšanu valstī ir noteikts konkrēts personu tiesību aizsardzības mehānisms. Kriminālprocesa veikšana ietilpst tiesībsargājošo institūciju kompetencē, kas darbojas stingrā saskaņā ar Kriminālprocesa likumu, kura 26.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pilnvaras veikt kriminālprocesa valsts vārdā ir tikai šajā likumā noteikto iestāžu amatpersonām, kurām tās piešķirtas sakarā ar šo personu ieņemamo amatu, iestādes vadītāja rīkojumu vai kriminālprocesa virzītāja lēmumu. Pamatojoties uz spēkā esošajiem likumiem, tiesībsargam iepriekš minētās funkcijas nav deleģētas, līdz ar to tiesībsargs nav kompetents izvērtēt kriminālprocesa izbeigšanas pamatotību vai izmeklēšanas veicošās amatpersonas rīcību. Tomēr tiesībsargs ir tiesīgs izvērtēt, cik pieejams un efektīvs ir valstī esošais tiesību aizsardzības mehānisms, kas radīts, lai nodrošinātu personu tiesību ievērošanu kriminālprocesa ietvaros. Konstatējot, ka šāds mehānisms netiek nodrošināts, tiesībsargam ir pienākums iejaukties procesa gaitā un veikt nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu personu cilvēktiesību ievērošanu. Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.pantā ir nostiprinātas personas tiesības vērsties nacionālajās institūcijās un attiecīgi valsts pienākums veidot tādu cilvēka tiesību aizsardzības sistēmu, kas nodrošinātu katrai personai iespēju efektīvi izmantot šo

³⁹ Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka, 2004, 45.lpp.

sistēmu. Ar jēdzienu „efektīvi aizsardzības līdzekļi” tiek saprasts, ka nacionālajā līmenī ir jāpastāv pietiekami stabilām garantijām, kas nodrošinātu reālu iespēju apstrīdēt iespējami prettiesisku publiskās varas rīcību un tiesības nepieciešamības gadījumā vērsties tiesu instancēs.

Kriminālprocesa likuma 336.panta pirmā daļa nosaka, ka sūdzību par kriminālprocesu veicošās amatpersonas rīcību vai nolēmumu var iesniegt procesā iesaistītā persona, kā arī persona, kuras tiesības vai likumīgās intereses ir aizskartas ar konkrēto rīcību vai nolēmumu. Kriminālprocesa likuma 337.panta otrās daļas 2. un 3.punkts paredz, ka sūdzību nodod izlemšanai uzraugošajam prokuroram par izmeklētāja vai izmeklētāja tiešā priekšnieka rīcību vai lēmumiem, savukārt, amatā augstākam prokuroram par prokurora rīcību vai lēmumiem. Ja persona ir pārsūdzējusi iepriekš minēto personu rīcību vai lēmumus un nepiekrīt sūdzības izskatītāja – amatā augstāka prokurora pieņemtajam lēmumam, tad šo lēmumu var pārsūdzēt nākamam amatā augstākajam prokuroram, kura lēmums nav pārsūdzams. Līdz ar to secināms, ka valstī ir izveidots pietiekams tiesību aizsardzības mehānisms.

5. Bērna tiesības uz identitāti pēc adopcijas

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums par 2011.gada 1.jūlijā Saeimā 1.lasījumā pieņemtajiem grozījumiem (likumprojekta Nr. 386/Lp10) Civillikuma 172.panta otrajā daļā, kur tika regulētas adoptētāja tiesības mainīt adoptētā bērna vārdu. Iesniegumā bija norādīts, ka gadījumā, ja Saeima pieņems minēto likumprojektu, būtiski tiks pārkāptas bērnu tiesības.

Izvērtējot lietas materiālus, tiesībsargs sniedza Saeimai viedokli un priekšlikumus likumprojektam.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Konvencijas par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) 7.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka bērnu reģistrē tūlīt pēc dzimšanas, un viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu un pilsonības iegūšanu, kā arī, ciktāl tas iespējams, tiesības zināt savus vecākus un tiesības būt viņu aizgādībā; kā arī šīs Konvencijas 8.panta pirmā daļa norāda, ka dalībvalstis apņemas respektēt bērna tiesības uz savas individualitātes saglabāšanu, ieskaitot pilsonību, vārdu un ģimenes saites, kā tas paredzēts likumā, nepieļaujot pretlikumīgu iejaukšanos.

Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā norādīts, ka tiesības uz vārdu no dzimšanas brīža ir jautājums, kas jārisina pieaugušajiem aprūpes nodrošinātājiem vai valstij; zīdaiņiem nevar būt nekāda loma sava vārda izvēlē. Taču ir nepieciešams nosacījums, lai bērni varētu vērsties attiecīgajās iestādēs, lai vēlāk izmainītu savu vārdu. Bērnu vārdus var mainīt arī pēc vecāku atkārtotām laulībām un adopcijas.⁴⁰

Adopcija ir juridisks akts, kas rada tiesiskā ziņā pilnvērtīgas vecāku un bērnu attiecības, jo nosaka tādas pašas tiesības un pienākumus personiskajās un mantiskajās ģimenes attiecībās kā dabiskā radniecība. Tātad adopcijas mērķis un uzdevums ir bērnam sniegt ģimeni, piederības sajūtu un kļūt par pilntiesīgu ģimenes locekli.

Vārda došana bērnam ir privāts notikums, kas notiek pēc vecāku izvēles un nereti saskaņā ar dzimtas tradīcijām. Atsevišķos gadījumos, liedzot mainīt bērna vārdu, bērnam var tikt liegta šī piederības sajūta konkrētai ģimenei. Kā piemēru var minēt gadījumus, kad vienas ģimenes ietvaros visiem bērniem ir doti izteikti kādai konkrētai tautībai piederoši personvārdi. Piemēram, ģimenē ir divi bērni Līga un Jānis un trešais (adoptētais) bērns Valērijs, kura vārds nenoliedzami pārāgri radīs bērnam daudz jautājumu par viņa patieso izcelsmi, kā arī var netieši atklāt bērna adopcijas faktu trešajām personām.

Turklāt šādi likuma grozījumi, kas liedz adoptētājiem izvēlēties adoptētā bērna vārdu, var novest pie tā, ka potenciālie adoptētāji kā vienu no kritērijiem bērna izvēlei adopcijai,

⁴⁰ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata: UNICEF, 2002.- 652 lpp., 113 lpp.

izvēlēties bērna vārdu, kas liek secināt, ka bērni var tikt izvēlēti pēc tautības vai reliģiskās piederības.

Atsevišķi būtu aplūkojami gadījumi, kad adoptēti tiek bērni apzinīgā vecumā, kuri jau ir pieraduši pie sava vārda un identificē sevi ar konkrēto vārdu. Šajā gadījumā būtiski būtu noskaidrot bērna viedokli un vēlmes par vārda maiņu.

Vārds ir viens no cilvēka privātuma kodola elementiem, viens no cilvēka sevis kā personības apzināšanās pamatiem. Vecākiem dota vara izvēlēties tikko piedzimušajai personībai tai atbilstošu vārdu. Parasti vecāki pret tiem doto varu izturas ar lielu atbildības sajūtu, no visiem iespējamajiem vārdiem izvēloties, viņuprāt, piemērotāko.⁴¹

Nemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs Saeimas Juridiskajai komisijai pauda viedokli, ka, liedzot adoptētājiem izvēlēties adoptējamā vārdu, sevišķi bērniem agrīnā vecumā, būtiski tiek ierobežotas adoptētāju tiesības kā vecākiem izvēlēties sava bērna vārdu, kā arī bērna tiesības pilnvērtīgi iekļauties ģimenē.

Tiesībsarga viedoklis tika ņemts vērā un adoptētājiem saglabāja tiesības pēc adopcijas mainīt bērna vārdu.

6. Bērna tiesības uz drošību saistībā ar pedagogu sodāmību

2012.gada septembrī Latvijas Republikas tiesībsargs saņēma Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmumu, ar kuru tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2012-11-01 „Par Izglītības likuma 50.panta 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106.pantam” (turpmāk – Lieta Nr. 2012-11-01). Lēmumā bija lūgts rakstveidā izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā, tostarp, vai atļauja par Krimināllikuma 219.panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sodītai personai strādāt par pedagogu nekaitētu izglītojamo interesēm, kā arī iesniegt Satversmes tiesai tiesībsarga rīcībā esošos dokumentus par šiem jautājumiem.

Izglītības likuma 50.panta 1.punkts noteic, ka par pedagogu nedrīkst strādāt persona, kas sodīta par tīšu noziegumu un nav rehabilitēta. Likumdevējs ir ierobežojis tiesības ieņemt pedagoga amatu personām, kuras ir sodītas par tīšu noziegumu un nav rehabilitētas. No tā var secināt, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

Kriminālprocesa likuma 380.pantā ir noteikts - „Persona netiek rehabilitēta, ja kriminālprocesu izbeidz ar lēmumu, kāds paredzēts šā likuma 377.panta pirmās daļas 3., 4. un 5.punktā, 379.panta pirmajā un otrajā daļā, 410.panta pirmajā daļā, 415., 421.pantā, 605.panta pirmajā daļā, 615.panta trešajā daļā, kā arī notiesājoša sprieduma gadījumā.” No tā var secināt, ja persona ir atzīta par vainīgu tīša nozieguma izdarīšanā ar notiesājošu spriedumu, to nevar rehabilitēt un līdz ar to tiek ierobežotas personas tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un strādāt par pedagogu.

Tiesībsarga birojā Satversmes tiesā apstrīdētās normas izvirzītā problemātika jau bija apzināta pārbaudes lietas ietvaros par tiesiskās vienlīdzības un tiesību uz darbu ierobežojumu, liedzot personām, kuras sodītas par tīša nozieguma izdarīšanu, iespēju strādāt par pedagogiem, zvērinātiem advokātiem un zvērinātiem notāriem. Tiesībsargs jau 2010.gadā konstatēja trūkumus tiesiskajā regulējumā, līdz ar to arī Izglītības likuma 50.panta 1.punktā paredzētā ierobežojuma samērīgums tika vērtēts kontekstā un Tieslietu ministrijai pausts viedoklis, ka nepieciešams pārskatīt Izglītības likuma 50.panta 1.punktu, ieviešot diferencētu tiesību ierobežojumu.

Ar 2012.gada 5.jūlija likumu „Grozījumi Izglītības likumā” minētais 50.panta 1.punkts tika izteikts jaunā redakcijā, saskaņā ar kuru par pedagogu nedrīkst strādāt „persona, kas sodīta par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai

⁴¹ AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 17. novembra spriedums Lietā Nr. SKA-890/2010

noņemšanas), izņemot gadījumu, kad pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas Ministru kabineta noteikta institūcija, izvērtējusi, vai tas nekaitē izglītojamo interesēm, ir atļāvusi strādāt par pedagogu personai, kas bijusi sodīta par tīšu kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu. Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā tiek izvērtēts, vai atļauja šādai personai strādāt par pedagogu nekaitēs izglītojamo interesēm”.

Grozījumi Izglītības likumā stājušies spēkā 2012. gada 1.oktobrī.

2013.gada 12.februārī Satversmes tiesa pieņēma lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-11-01, pamatojoties uz to, ka apstrīdētā norma, t.i., Izglītības likuma 50.panta 1.punkts, ir grozīta.

Lai arī apstrīdētā norma ir grozīta, tomēr joprojām nav izveidots personas tiesību aizsardzības mehānisms, proti, Ministru kabinets nav izstrādājis ar Izglītības likuma 50.panta 1.punktu deleģētos noteikumus, līdz ar to joprojām nav noteikta ne institūcija, kas izvērtēs, ne kārtība, kādā tiks izvērtēts, vai persona, kas sodīta par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, drīkst strādāt par pedagogu un vai tas nekaitēs izglītojamo interesēm. Šāda situācija var radīt personai Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumu.

7. Ārpusģimenes aprūpē esoša bērna tiesības uz līdzekļiem uzturam, uzturoties pie vecākiem

Pārskata periodā tika aktualizēts jautājums par tiesisko regulējumu sociālās palīdzības jomā attiecībā uz iespējām saņemt sociālo palīdzību laikā, kad bērns saņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumu, ja bērns, pamatojoties uz bāriņtiesas lēmumu, noteiktu laiku uzturas ģimenē. Jautājumu aktualizēja konkrēts gadījums, kad personai, kas tika atzīta par trūcīgu, bija atteikts izmaksāt par bērniem gan uzturādu no bērnu aprūpes iestādes, gan pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai proporcionāli laikposmam, kuru bērni saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu pavadīja pie vecāka.

Pašvaldības sociālā dienesta atteikums piešķirt bērniem sociālās palīdzības pabalstu tika pamatots ar Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 2.3.apakšpunktu, kas nosaka, ka persona (ģimene) nevar tikt atzīta par trūcīgu un attiecīgi saņemt pašvaldības sociālās palīdzības pabalstu, ja tā saņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas sniegtos pakalpojumus. Normatīvajos aktos attiecībā uz prasībām, kas tiek noteiktas, lai saņemtu sociālo palīdzību - pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai, nav paredzēti izņēmumi, ja persona, kura ievietota ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, institūcijas pakalpojumus pastāvīgi nesaņem. Līdz ar to tika secināts, ka šāds regulējums praksē var radīt situāciju, kad sociālā palīdzība tiek atteikta tām personām, kurām tā objektīvi ir nepieciešama.

Sniedzot viedokli par minēto jautājumu, Labklājības ministrija informēja, saskaņā ar Ministru kabineta 2003.gada 27.maija noteikumu Nr. 275 „Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas kārtība un kārtība, kādā pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta” valsts un/vai pašvaldība ēdināšanai paredzēto naudu samaksā institūcijai gan pilngadīgu personu, gan bērnu īslaicīgas prombūtnes ārpus institūcijas gadījumā.

Savukārt attiecībā uz vecākiem, jāņem vērā, ka Civillikuma normas (179.panta pirmā daļa un 177. panta ceturtnā daļa) nosaka, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu - t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam). Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Tas nozīmē, ka arī ārpusģimenes aprūpes laikā,

bērnam uzturoties pie vecākiem, pienākums gādāt par bērnu ir vecākiem neatkarīgi no tā, vai institūcija maksā vai nemaksā vecākiem bērna uzturādu vai uztura pabalstu.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju praksē pēc analogijas ar normām par pilngadīgu personu uzturēšanās ārpus aprūpes institūcijas un bērnu uzturēšanās pie citām personām vai viesģimenēs uztura izdevumu segšanu, daudzos gadījumos aprūpes institūcijas tomēr izmaksā vecākiem bērna uzturādu, tādējādi nodrošinot papildus atbalstu šīm ģimenēm.

Savukārt, ja bērnu aprūpes iestāde neizmaksā vecākiem bērna uzturādu, īslaicīgi bērnam uzturoties ģimenē, pašvaldībai jebkurā gadījumā jānodrošina atbalsts šādai ģimenei, ja palīdzība nepieciešama, piemēram, piešķirot vienreizēju sociālās palīdzības pabalstu bērna uzturam. Bāriņtiesai, gatavojot lēmumu par bērna uzturēšanos pie vecākiem, kuriem trūkst līdzekļu pamatvajadzību nodrošināšanai, pirms lēmuma pieņemšanas noteikti jāsadarbojas ar pašvaldības sociālo dienestu un bērnu aprūpes institūciju un jāvienojas, kura institūcija un kādu palīdzību ģimenei sniegs, lai maksimāli ievērotu bērna intereses un nodrošinātu bērna vajadzību apmierināšanu, kā arī veicinātu bērna atgriešanos bioloģiskajā ģimenē.

Labklājības ministrija informēja, ka, gatavojot nākamo grozījumu projektu Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”, tiks izskatīta iespēja paredzēt nepieciešamības gadījumā trūcīgas ģimenes sastāvā iekļaut arī personu, kura ilgāk par kalendāro mēnesi uzturas ārpus institūcijas, kas dos iespēju personai šajā periodā piešķirt sociālās palīdzības pabalstus.

8. Bērna tiesību nodrošināšana viesprogrammu laikā

2012.gadā tiesībsarga uzmanība tika pievērsta bērnu tiesību nodrošinājumam, iesaistot bērnus viesprogrammās. Jau ilgu laiku Latvijā ir izveidojusies prakse, kad ārvalstu organizācijas piedāvā iespēju ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem pavadīt vasaras un ziemas brīvlaiku viesģimenēs, galvenokārt Amerikas Savienotajās Valstīs un Francijas Republikā. Šo viesprogrammu mērķis ir kultūras apmaiņa, atpūta, valodas apguve un laika pavadīšana ģimenēs. Praksē ar viesprogrammu starpniecību ārpusģimenes aprūpē esošie bērni, ja nav šķēršļu viņu adopcijai, nereti iegūst jauno ģimeni.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 45.4 pants nosaka kārtību, kādā ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu var nodot uz laiku citas personas aprūpē ārvalstī. Saskaņā ar minēto pantu šāda bērna nodošana uz laiku citas personas aprūpē iespējama, ja tam piekrīt bāriņtiesa, kas pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, un ja šī bāriņtiesa atzinusi, ka nodošana atbilst bērna interesēm un attiecīgā persona spēs bērnu pienācīgi aprūpēt. Šie ir divi kritēriji, kuri ikvienā gadījumā bāriņtiesai ir jāvērtē. Katrs gadījums ir jāvērtē individuāli.

Tiesībsargs ir saņēmis informāciju, ka bāriņtiesas, lemjot par konkrētā bērna iesaistīšanu viesprogrammā, bieži pieiet bērnu interesēm formāli un pienācīgi nenoskaidro brauciena iespējamo ietekmi uz bērna psihi un attīstību. Praksē nav reti gadījumi, kad viesprogrammā tiek iesaistīti ļoti mazi bērni (2- 6 gadu veci). Šķiršanās no bērna tiešā aprūpētāja un adaptācija jaunā vidē šāda vecuma bērniem bieži rada negatīvus pārdzīvojumus un emocionālo stresu. Minētā situācija savukārt var atstāt negatīvas sekas uz bērna psihoemocionālo un fizisko attīstību kopumā. Savukārt attiecībā uz vecākiem bērniem tiesībsargs saņēma informāciju, ka ne visiem, kuri vēlas būt iesaistīti programmās, šāda iespēja pastāv, jo ārvalstu organizācijas nosaka vecuma ierobežojumu un nosacījumu, ka bērnam jābūt pilnīgi veselam.

Saistībā ar minēto praksi un, lai izvērtētu nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu, nosakot vecuma ierobežojumu bērnu iesaistīšanai ārvalstu viesprogrammās, Labklājības ministrijai tika lūgts sniegt viedokli. Tāpat tiesībsargs ir pārrunājis minēto

jautājumu ar Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārstāvjiem, jo Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas kompetencē ir uzraudzīt un metodiski vadīt bāriņtiesas.

Abas institūcijas pauda viedokli, ka pamatā viesprogrammā vajadzētu iesaistīt bērnus, kuri nav jaunāki par septiņiem gadiem. Izņēmums var būt situācijās, kad viesprogrammā iesaistījušies arī vecāki brāļi vai māsas, no kuriem vismaz viens ir vecāks par septiņiem gadiem un ja visi bērni atrodas vienā viesģimenē. No Labklājības ministrijas sniegtās informācijas secināms, ka nepieciešamība tiesību aktos noteikt bērna vecuma ierobežojumu, lai ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu varētu nodot citas personas aprūpē ārvalstī, nav atbalstāma un šajā jautājumā bāriņtiesām pēc iespējas būtu atstājama rīcības brīvība. Tomēr bāriņtiesai katrs gadījums ir jāvērtē individuāli, ņemot vērā iespējamos riska faktorus un bērna intereses.

Ņemot vērā iepriekš konstatētās problēmas attiecībā uz pilnvērtīgu bērnu tiesību un interešu nodrošināšanu uzturēšanās laikā ģimenē ārvalstī, 2012.gada 14.novembrī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija ir sagatavojusi vadlīnijas bāriņtiesām, ko izmantot gadījumos, kad risināms jautājums par bērna nodošanu citas personas aprūpē ārvalstī. Minētās vadlīnijas ir pieejamas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas mājas lapā.

Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa

Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas prioritātes:

- I Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana
- II Privātās dzīves aizsardzības efektivitāte
- III Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs
- IV Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanā
- V Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana
- VI Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

I Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

2012.gadā tika atkārtoti aktualizēta problēmsituācija, kura izveidojusies sakarā ar cilvēktiesībām neatbilstošo rīcībspējas regulējumu, par ko tiesībsargs ziņoja jau 2008.gadā. Diemžēl novēloto iestāžu rīcības rezultātā jaunais regulējums tā arī nestājās spēkā līdz 2012.gada 1.janvārim, kā bija noteikusi Satversmes tiesa. Tā vietā no februāra darbojās pagaidu noregulējums. Pagaidu noregulējums risināja tikai akūtākās problēmas saistībā ar tiesā iesniegtajām lietām, bet nerisināja tādus jautājumus, kas saistīti, piemēram, ar jau esošo rīcībnespējīgo personu tiesību apjoma palielināšanu, joprojām radot personu tiesību pārkāpumus, uz ko arī tika norādīts Saeimai. Jaunais rīcībspējas ierobežošanas normatīvais regulējums beidzot tika pieņemts 2012.gada nogalē, nosakot tā spēkā stāšanās datumu – 2013.gada 1.janvāris. Iepriekšējais regulējums paredzēja, ka personai, kurai trūkst lielākās daļas vai visu garīgo spēju, var pilnībā ierobežot rīcībspēju. Tas nozīmēja, ka persona nevar pati pieņemt lēmumus par savā dzīvē svarīgiem jautājumiem, piemēram, kur dzīvot un ar ko dzīvot kopā, vai dibināt ģimeni, vai audzināt bērnus utt. Saskaņā ar jauno regulējumu, tiesa vairs nevarēs ierobežot personas personiskās nemantiskās tiesības un tiesības pārstāvēt sevi iestādēs un tiesās. Savukārt attiecībā uz mantiskiem jautājumiem pastāvēs dažādi risinājumi.

Kaut arī izdarītie grozījumi pilnībā neatbilst ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija), jo likumā nav ietvertas pilnvērtīgas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai, kā, piemēram, atbalstītās lemtspējas mehānisms (atbalsta personas), tomēr tie noteikti uzlabos personu ar garīgiem traucējumiem cilvēktiesību aizsardzību. Tādējādi valsts pauž uzskatu, ka ikvienam cilvēkam ir cilvēktiesības un viņu nevar diskriminēt veselības stāvokļa dēļ.

Jau pagājušajā gadā tika konstatētas arī vairākas problēmas normatīvajā regulējumā, kas liedz personām ar garīga rakstura traucējumiem, kas atrodas Valsts sociālās aprūpes centros (turpmāk – VSAC), īstenot savas tiesības. Piemēram – personām pēc būtības tiek liegtas tiesības atstāt VSAC, radot *de facto* brīvības ierobežošanu. 2011.gadā Labklājības ministrija tika aicināta virzīt konkrētu grozījumu izdarīšanu Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā. Tā kā LM nerīkojās, jau šajā gadā lūgums izdarīt minētos grozījumus tika nosūtīts Saeimai, konkrētāk – 2012.gada jūnijā tiesībsargs nosūtīja lūgumu mainīt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta trešo daļu, piedāvājot konkrētu redakciju. 2012.gada 6.decembrī likuma izmaiņas tika pieņemtas Saeimā 3.lasījumā. Tas, protams, nenozīmē, ka pārējais regulējums ir ļoti labs, bet vismaz tiek sperts mazs solis, lai mazinātu ļoti nopietnus cilvēktiesību pārkāpumus, kas jau iestrādāti normatīvajā regulējumā. Šis piemērs arī parāda, kā var izveidoties konstruktīva un veiksmīga sadarbība starp likumdevēju un tiesībsargu.

Turpinot par apskatīto problemātiku saistībā ar VSAC personām ar garīga rakstura traucējumiem, birojs arī 2012.gadā turpināja pārbaudes VSAC filiālēs. Šī gada nogalē trīs Valsts sociālās aprūpes centru filiāles tika apmeklētas kopā ar pieaicinātu starptautiski atzītu ekspertu no Islandes, psihiatru, kurš ilgus gadus ir strādājis arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komisijas sastāvā. Veikto pārbaudu vizīšu rezultātā tika apkopoti VSAC saskatītie pārkāpumi, lai sagatavotu ārkārtas ziņojumu Saeimai.

Tika aktualizēts arī jautājums saistībā ar medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Konkrētas pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka personas brīvība (ievietošana psihiatriskajā slimnīcā) ierobežota ar tiesas lēmumu, bet minētā lēmuma pārskatīšana nav notikusi atbilstoši Kriminālprocesa 607.panta ceturtajai daļai.

Lieta Nr. 2012-347-3F. Atzinumā konstatēts pārkāpums attiecībā uz tiesas pienākumu reizi gadā pārskatīt lēmumu par personai nozīmētajiem medicīniska rakstura piespiedu līdzekļiem. Personai nozīmēts medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis – ārstēšanās stacionārā 2004.gadā. Tiesas lēmums pārskatīts tikai 2008.gadā, 2010.gadā, 2012.gadā.

Ir konstatēti arī pārkāpumi attiecībā uz tiesas rīcību, nenosūtot personai lēmumu par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu; tiesas pienākumu reizi gadā pārskatīt jautājumu par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu.

Vēlos norādīt, ka Tiesībsarga birojā ir konstatēti vairāki šādi gadījumi un tādēļ AT priekšsēdētājs tika aicināts izsūtīt Tiesībsarga vēstuli visām Latvijas Republikas tiesām vai iekļaut šo jautājumu diskusijai Tieslietu padomē, lai turpmāk tiesas savā darbā ievērotu personas ar garīga rakstura traucējumiem cilvēktiesības.

Reaģējot uz dažādām konstatētajām problēmām attiecībā uz procesiem par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu (turpmāk – MRPL) piemērošanu, Tieslietu ministrijā š.g. augustā tika izveidota darba grupa, lai izvērtētu grozījumu nepieciešamību Kriminālprocesa likumā saistībā ar konstatētajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, kur sastāvā ir iekļauts arī Tiesībsarga biroja pārstāvis, kas sniedzis savus priekšlikumus par virkni nepieciešamo grozījumu Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL) attiecībā uz medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Piemēram, tika norādīts, ka nepieciešams izslēgt KPL 606.panta pirmās daļas otro teikumu, kas paredz, ka persona, pret kuru notiek process MRPL noteikšanai, pati var lēmumu pārsūdzēt tikai tad, ja tā piedalījies tiesas sēdē. Tiesībsarga pārstāvis norādīja, ka šai personai nedrīkst liegt tiesas lēmuma pārsūdzību.

2012.gadā arī tika sniegti vairāki atzinumi par rīcībnespējīgo personu tiesībām, piemēram, tiesībām iestāties biedrībā, izvēlēties savu uzticības personu, tiesībām saņemt personu apliecinošu dokumentu, u.tml.

1) Latvijas Republikas Administratīvā tiesa pieaicināja tiesībsargu kā institūciju administratīvajā lietā Nr.A420336312 sniegt atzinumu saistībā ar rīcībnespējīgas personas tiesībām iestāties biedrībā. Tiesībsargs savā atzinumā norādīja, ka arī rīcībnespējīgām personām ir tiesības iestāties biedrībās. Atzinumā tika norādīts arī uz to, ka viens no biedrības mērķiem var būt arī aizsargāt savu biedru intereses, līdz ar to, veicinot šo personu tiesību aizsardzību. Tādējādi, liedzot personai pašai tiesības iestāties biedrībā, ne tikai tiek ierobežotas personas tiesības biedroties, bet arī tiek liegts īstenot citas tiesības, kuras, iespējams, palīdz veicināt un/vai aizsargāt konkrētā biedrība.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vairākās lietās konstatējusi cilvēktiesību pārkāpumu gadījumos, kad valsts, pamatojoties uz vispārēju rīcībspējas ierobežojumu, automātiski personai liegusi dažādas cilvēktiesības⁴².

Latvija ir pievienojusies ANO „Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām” (turpmāk – ANO Konvencija), kuras 5.pants nosaka diskriminācijas aizliegumu, savukārt ANO Konvencijas 2.panta 3.punktā skaidrots, ka „*”diskriminācija invaliditātes dēļ” nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas”*. ANO Konvencijas 29.pants paredz, ka dalībvalstis apņemas veicināt personu ar invaliditāti līdzdalību nevalstiskajās organizācijās un ar valsts sabiedrisko un politisko dzīvi saistītās apvienībās. Tāpat ANO Konvencijas 12.pants nosaka, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem ir rīcībspēja visās dzīves jomās.

2) Pamatojoties uz personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta par rīcībspējīgas personas tiesībām iegūt personu apliecinošu dokumentu, jo Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde atteicās pašai rīcībspējīgajai personai izsniegt pasi. Tiesībsargs atzinumā secināja, ka normatīvais regulējums nenosaka kārtību par pasu izsniegšanas un glabāšanas kārtību personām, pār kurām nodibināta aizgādība, kā tas ir attiecībā uz nepilngadīgiem. Līdz ar to, ierobežojums attiecībā uz pilngadīgām personām nav noteikts ar likumu, bet PMLP regulējumu, kas attiecas uz nepilngadīgām personām, pēc analogijas attiecinā ar pilngadīgām personām, kurām noņemta rīcībspēja. Ierobežojot personas tiesības, nevar atsaukties uz regulējumu, kas nav pieņemts attiecībā uz konkrēto personu grupu. Tāpat Senāta Administratīvo lietu departaments vairākos spriedumos secinājis⁴³, ka ierobežojot cilvēktiesības, administratīvo aktu nevar pamatot ar normu pēc analogijas.

Attiecībā uz PMLP sniegto norādījumu par vispārīgo ierobežojumu attiecībā uz rīcībspējīgas personas tiesībām saņemt un glabāt mantu, atzinumā tika norādīts, ka, lai arī rīcībspējīgām personām, saskaņā ar pašreizējo regulējumu, ir ļoti daudz ierobežojumu, tomēr nevar teikt, ka rīcībspējīgas personas vispār nevarētu saņemt un glabāt jebkādu mantu. Turklāt pase vai personas apliecība nav uzskatāma par mantu tās parastā izpratnē, jo tas ir personu apliecinošs dokuments. Pase pēc būtības ir lieta, kas izņemta no privāttiesiskās apgrozības. Tātad pase ir dokuments un to nevar uzskatīt par mantu kā privāttiesiskas apgrozības priekšmetu, jo tā ir valsts īpašums.⁴⁴ Turklāt var būt dažādas situācijas, kad ir būtiski, lai personai būtu personu apliecinošs dokuments un, attiecīgi, persona varētu pierādīt savu personību, pretējā gadījumā var rasties nelabvēlīgas sekas (piemēram, policijai ir dotas tiesības aizturēt personu tāpēc, lai noskaidrotu tās personību).

ANO Konvencijas 18.pants nosaka, ka dalībvalstis atzīst personu ar invaliditāti tiesības uz pārvietošanās brīvību, brīvu dzīvesvietas un pilsonības izvēli vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot, ka invaliditātes dēļ personām ar invaliditāti netiek atņemta to spēja iegūt, paturēt un izmantot savus pilsonības dokumentu vai citus personu apliecinošus dokumentus.

3) Lietā 2012-47-4C iesniedzēja vērsās Tiesībsarga birojā, jo no bāriņtiesas uzzināja, ka meita (ar kuru viņa dzīvoja kopā) ir iesniegusi pieteikumu tiesā par rīcībspējas atņemšanu. Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka tiesa, pārkāpusi procesuālās normas, neinformējot personu

⁴² Sk., piem., *Zehentner v. Austria*, Application no. 20082/02, 16 July 2009, *X v. Croatia*, Application No. 11223/04, 17 July 2008, u.c.

⁴³ Skat., piem., 2009.gada 16.marta spriedumu lietā Nr.A42459905

⁴⁴ Personu apliecinošu dokumentu likuma 2.panta otrā daļa nosaka: „Personu apliecinošs dokuments ir Latvijas Republikas īpašums”.

par šāda pieteikuma saņemšanu, civillietas ierosināšanu un tiesas sēdes nozīmēšanu. Pēc tiesībsarga iejaukšanās, tiesas priekšsēdētāja pieprasīja tiesneses paskaidrojumu un veica pārrunas tiesnešu kopsapulcē, lai nākotnē netiktu pieļauti šādi pārkāpumi. Turpmākajā procesā personai bija nodrošinātas iespējas piedalīties un tiesa pieņēma lēmumu par lietas izbeigšanu.

4) Diemžēl arī pāris lietās tika konstatēti ļoti būtiski cilvēktiesību pārkāpumi rīcībspējas atņemšanas procesa laikā (te gan uzreiz jāpiebilst, ka šie procesi abos gadījumos bija notikuši jau pirms vairākiem gadiem), kuru rezultātā personām arī tika atņemta rīcībspēja. Vienā no lietām arī tiesībsargs vērsās pie Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētāja, lūdzot iesniegt protestu par spēkā stājušos tiesas nolēmumu, ar kuru personai tika atņemta rīcībspēja, jo procesa laikā tika pieļauti rupji cilvēktiesību pārkāpumi, piemēram, persona nebija informēta par tiesas procesu, tai netika nosūtīti tiesas nolēmumi, netika prasīts viedoklis, utt. Diemžēl AT nesaskatīja, ka šie ļoti nopietnie tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumi radītu nepieciešamību iesniegt protestu.

Jau ilgstoši viena no problēmām garīgās veselības jomā ir nesakārtotā normatīvā bāze. Lai arī atsevišķas lietas ir tikušas uzlabotas pēdējo gadu laikā, piemēram, izdarot grozījumus Ārstniecības likumā, kas attiecas uz personas piespiedu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tomēr daudzas lietas joprojām nav noregulētas, tādējādi radot iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus. Piemēram, psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kur notiek piespiedu ārstēšana, tiek pielietoti vairāki piespiedu līdzekļi un arī ierobežotas personu tiesības uz privāto dzīvi. Tomēr normatīvais regulējums praktiski neeksistē – ierobežojumus nosaka ar iestādes iekšējās kārtības noteikumiem.

Lai cilvēktiesību ierobežojums būtu pieļaujams, tam, pirmkārt, jābūt noteiktam ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu. Ja cilvēktiesību ierobežojumi noteikti ar iekšējās kārtības noteikumiem, ierobežojumi nav noteikti ar likumu. Tā rezultātā var secināt, ka ierobežojumi neatbilst Satversmei.

Jau 2011.gadā, konstatējot problēmu saistībā ar Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra piespiedu ārstēšanas nodaļas iekšējās kārtības noteikumos noteiktajiem ierobežojumiem, tika iestādei norādīts, ka, lai turpmāk nerastos šādas situācijas, būtu steidzami nepieciešams pieņemt normatīvo regulējumu, kas paredzētu iespējamus cilvēktiesību ierobežojumus piespiedu ārstēšanas nodaļā. Jāatzīmē, ka Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra valdes priekšsēdētājs Jānis Buģins jau ilgstoši ir arī Veselības ministrijas galvenais speciālists psihiatrijas jautājumos - Veselības ministrijas konsultants psihiatrijas jomā.

Tomēr var konstatēt, ka minētā situācija normatīvā regulējuma jomā nav uzlabojusies.

Ņemot vērā iepriekš norādīto, tiesībsargs vērsās pie Veselības ministrijas un lūdza informēt par Veselības ministrijas plāniem attiecībā uz normatīvā regulējuma pilnveidošanu, lai turpmāk nepieļautu cilvēktiesību ierobežojumus psihoneiroloģiskajās slimnīcās bez atbilstoša normatīvā regulējuma.

2012.gadā tika sniegts atzinums saistībā ar personu tiesību ievērošanu psihiatrisko ekspertīžu nodaļā. Lietā 2012 – 123-2A iesniedzēja sūdzējās par apstākļiem ekspertīžu nodaļā Laktas ielā. Atzinumā tika konstatēts, ka personas nevar brīvi piekļūt tualetes telpai, jo palātas ir slēgtas, bet pašās palātās tualetes nav ierīkotas. Lai ekspertējamās personas varētu nokļūt līdz tualetei, viņām vispirms ir jāizsauc kāds no medicīnas personāla, kam attiecīgi jāziņo policijas darbiniekiem, lai varētu tikt atvērtas durvis un personu varētu nogādāt uz tualeti. Tādējādi tika konstatēts, ka RPNC nav pilnībā ņēmis vērā tiesībsarga 2007.gadā sniegtās rekomendācijas attiecībā uz ekspertējamo personu tiesību ievērošanu.

Tāpat atzinumā pausts uzskats, ka attiecībā uz personām, kuras uzturas tieši Ekspertīžu nodaļā, normatīvajos aktos būtu nepieciešams atsevišķs regulējums par datu apstrādi šādās iestādēs, konkrēti nosakot, kādos gadījumos un kādā apjomā ir iespējams veikt videonovērošanu, precīzi nosakot, kurām personām ir pieeja šai informācijai, cik ilgi šādi ieraksti ir glabājami, un kādos gadījumos tie nododami trešajām personām. Tādējādi tika konstatēts, ka personu, kuras atrodas Ekspertīžu nodaļā, videonovērošana pati par sevi nav uzskatāma par cilvēktiesību pārkāpumu, bet esošais tiesiskais regulējums nav uzskatāms par cilvēktiesībām atbilstošu.

Pētījums

2012.gada nogalē tika veikts pētījums „Pacientu cilvēktiesības atrodies psihoneiroloģiskajā slimnīcā”.

Šī pētījuma mērķis bija izpētīt Latvijai saistošos cilvēktiesību standartus, īstenojot personu stacionēšanu un ārstēšanu bez to piekrišanas psihoneiroloģiskajās institūcijās (tai skaitā arī attiecībā uz personām, kurām ir noteikti MRPL, kā arī tiespsihiatriskās ekspertīzes), izvērtēt Latvijas regulējuma atbilstību šiem standartiem un analizēt citu valstu normatīvos regulējumus, meklējot labās prakses piemērus.

Pētījuma rezultātā tika secināts, ka starptautiskie dokumenti (gan juridiski saistošie, gan jo īpaši rekomendācijas un principi) paredz samērā izvērstu regulējumu attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem ārstēšanu bez to piekrišanas. Vairākas rekomendācijas un principi detalizēti definē kritērijus, kādos personu varētu pakļaut terapijai bez tās piekrišanas, kā arī apstākļus un nosacījumus, kādos var piemērot fiziskās ierobežošanas līdzekļus. Pēdējo gadu laikā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse ir attīstījusies plašāk šajā jomā, nosakot standartus, kurus valstīm jāievēro, lai netiku pārkāpts Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. un 3.pants.

Īpaša nozīme starptautisko tiesību attīstībā attiecībā uz personām ar garīgā rakstura traucējumiem ir bijusi ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām salīdzinoši nesēnai stāšanās spēkā. Tās ratifikācija nacionālā līmenī ir bijusi par pamatu reformām vairākās valstīs (kas turpinās arī šobrīd), piemērojot regulējuma atbilstību Konvencijas nosacījumiem.

Izvērtējot citu valstu praksi, var secināt, ka atsevišķu valstu normatīvie regulējumi ir krietni attīstītāki un detalizētāki, salīdzinot ar Latviju, taču jāuzsver, ka arī apskatīto valstu likumi, kā arī to ieviešana praksē, neraugoties uz ilgstošākām demokrātiskām tradīcijām, nav nevainojama. Piemēram, Anglijā nacionālā tiesa atzina, ka Garīgās veselības likuma Uzvedības noteikumiem nav juridiski saistoša spēka, kas attiecīgi rada līdzvērtīgas problēmas kā Latvijā, attiecībā uz likuma līmenī neesošu regulējumu jomā, kas skar personu fiziskās kustības līdzekļu piemērošanu. Savukārt Somijas regulējumu samērā nesēnā spriedumā ir kritizējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, norādot arī uz aizsargmehānismu trūkumu gadījumos, kad pacientam tiek noteikta piespiedu terapija. Nīderlandē, neraugoties uz normatīvā regulējuma skaidrību, praksē pastāv problēmas ar plašo pacientu izolāciju institūcijās. Saskaņā ar statistikas datiem, viens no četriem pacientiem Nīderlandes psihoneiroloģiskajās slimnīcās piedzīvo piespiedu izolēšanu, kuras vidējais ilgums ir 16 dienas.

Apzinoties, ka institucionālā aprūpe vienmēr ir pakļauta zināmiem cilvēktiesību pārkāpumu riskiem, iespējams, ka viens no labākajiem risinājumiem ir iespējami izvairīties no personu stacionēšanas, ieviešot alternatīvus mehānismus. Vairāku valstu normatīvajā

regulējumā ir paredzēta piespiedu ārstēšana sabiedrībā,⁴⁵ atstājot institūciju tikai kā pēdējo iespēju, kad aprūpe ārpus institūcijas nav iespējama. Lai gan šādu alternatīvu diemžēl nebūs iespējams piemērot visos gadījumos, tas varētu būt pozitīvs risinājums situācijās, kad personas ārstniecību var nodrošināt mazāk ierobežojošos apstākļos.

Pētījuma rezultātā tika sniegtas arī šādas rekomendācijas Latvijas situācijas uzlabošanai:

- Latvijas normatīvajā regulējumā ir konstatējamas būtiskas nepilnības attiecībā uz personām, kuras atrodas psihoneiroloģiskajās institūcijās bez to piekrišanas, iespējamām cilvēktiesību ierobežojumiem. Lai to novērstu, būtu nepieciešams izstrādāt grozījumus Ārstniecības likumā, paredzot konkrētu pamatojumu, kā arī mehānismu, kādā var ierobežot precīzi norādītas cilvēktiesības;

- izstrādājot normatīvā regulējuma grozījumus, būtu jānorāda gan personas, uz kurām ierobežojumi attiektos (paredzot regulējumu arī attiecībā uz tām personām, kurām ir noteiktas tiespsihiatriskās ekspertīzes, gan arī medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis), kā arī aptverot visas institūcijas, kurās šādi ierobežojumi varētu tikt piemēroti (tai skaitā ilgstošas sociālās aprūpes centrus);

- normatīvajā regulējumā būtu jānošķir personas stacionēšana pret tās gribu no piespiedu terapijas nodrošināšanas, paredzot atsevišķus lēmumus katram ierobežojumam, kā to paredz starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *X.v.Finland*;

- Latvijā normatīvo aktu līmenī būtu jāparedz regulējums personas fiziskās ierobežošanas līdzekļu piemērošanai;

- institūcijās piemērotajiem fiziskās ierobežošanas līdzekļu piemērošanas gadījumiem jābūt pakļautiem ārējai pārraudzībai, piemēram, paredzot, ka institūcijai par jebkādiem šādiem gadījumiem jāziņo Veselības inspekcijai;

- personai jābūt iespējai pārsūdzēt tai noteiktos ierobežojumus, paredzot efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus, īpaši attiecībā uz tādiem nozīmīgiem lēmumiem, kā piespiedu terapijas nodrošināšana un komunikācijas ierobežojumi ar ārpus institūcijas esošām personām;

- lielāka vērība būtu jāpievērš Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas (turpmāk – CPT) ziņojumiem par Latviju, kā arī Tiesībsarga biroja monitoringa rezultātiem, kuri bieži vien atspoguļo vienas un tās pašas problēmas, kas ilgstoši netiek risinātas, piemēram, attiecībā uz bērnu ārstēšanu atsevišķi no pieaugušām personām;

- ņemot vērā CPT konstatēto, ka cietsirdīgas rīcības rezultāta vainīgs visbiežāk ir personāls, nevis medicīnas darbinieki,⁴⁶ būtu jānodrošina efektīva personāla kontrole visos līmeņos, kā arī personāla apmācība cilvēktiesību standartos;

- lai izvairītos no nesamērīgas personu stacionēšanas institūcijās, līdzīgi citu valstu praksei, būtu jāiekļauj normatīvajā regulējumā jāiekļauj, ka personas ārstēšana institūcijā ir nodrošināma tikai tad, ja citas metodes nav piemērotas un efektīvas. Vienlaicīgi būtu jāparedz iespēja nodrošināt terapiju bez personas piekrišanas ārpus institūcijas, ieviešot efektīvus pacienta kontroles mehānismus.

⁴⁵ Mental Health Law Online, Mental Health Act 1983, 17. un 20.pants, pieejams:

http://www.mentalhealthlaw.co.uk/Mental_Health_Act_1983#Part_I:_Application_of_Act (pēdējo reizi skatīts 17.12.2012); Mental Health Act (Finland), 14.12.1990, pieejams:

[http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/haku/?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=mental+health&submit=Search,4.panta otrā daļa](http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/haku/?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=mental+health&submit=Search,4.panta%20otr%C3%A1%20da%C5%BE) (pēdējo reizi skatīts 19.12.2012).

⁴⁶ CPT Izvilks no Astotā Vispārējā ziņojuma:

http://www.humanrights.org.lv/upload_file/CPT_standarti_LV.pdf, skatīt 41.lpp.

II Privātās dzīves aizsardzības efektivitāte

Privātās dzīves tiesību saturu veido personas identitāte, fiziskā vai garīgā integritāte, tostarp gods un cieņa, sava dzīves telpa, seksuālās darbības un sociālās attiecības, attiecības ar citām personām, ieskaitot informāciju par šīm attiecībām. Tas ietver arī tiesības paturēt savu privāto dzīvi noslēpumā no citām privātpersonām. Valstij ir pienākums ne vien neiejaukties bez pamata indivīdu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no līdzpilsoņu un plašsaziņas līdzekļu aizskāruma.

Tiesībsarga birojā tiek saņemti iesniegumi par dažādiem privātās dzīves aizskārumiem: informācijas izpaušanas nepieļaujamība, personas komunikāciju (pasta, e-pasta, sarunu) kontroli, personas videonovērošanu, uzvārdu atveidošanu latviešu valodā, fotogrāfiju izmantošanu u.c.

Noteikti būtu izceļamas tādas tēmas kā personvārdu atveide saistībā ar liegumu reģistrēt personas ar noteiktiem vārdiem un uzvārdiem Iedzīvotāju reģistrā un videonovērošanas veikšana (daļēji) publiskās vietās. Abu šo jautājumu aktualitāte pēdējo gadu laikā nav mazinājusies, gluži pretēji - pieaugusi, par ko liecina indivīdu uzsāktās tiesvedības administratīvajās tiesās.

Lai veiktu minēto tēmu padziļinātu izpēti, 2012.gadā tika iesākti un pabeigti divi pētījumi: „Personu vārdu rakstība un cilvēktiesības” un „Videonovērošana kā personas tiesību uz privāto dzīvi ierobežojums un tā pieļaujamās robežas”, kuri plašākam interesentu lokam būs pieejami biroja mājas lapā⁴⁷.

Tāpat 2012.gadā Tiesībsarga birojā pabeigto pārbaudes lietu skaitā, kas tika ierosinātas, lai izvērtētu privātās dzīves iespējamo aizskārumu, būtu jāatzīmē pārbaudes lieta Nr.148-5D/2010. Minētajā lietā izvērtējumam tika nodots jautājums, vai, publicējot A.Grūtupa grāmatā „Maniaks” slēgtā tiesas sēdē izskatītas krimināllietas materiālus, kas atklāj noziegumā cietušās personas identitāti un privātās dzīves aspektus, ir pārkāptas cietušajai personai garantētās cilvēktiesības.

Vērtējot iespējamo privātās dzīves un privātuma aizskārumu, publicējot grāmatā ar personu saistītu sensitīvu informāciju no krimināllietas materiāliem, tika skaidroti sekojoši aspekti: * ko saprot ar personas privātumu un kādā veidā ir noregulēta personas privātuma un privātās dzīves aizsardzība * vai konkrētajā gadījumā cietušās personas privātās dzīves aizskārums pieļāva likums, vai tam bija leģitīms mērķis un vai privātuma ierobežojums bija nepieciešams un konkrētajā situācijā samērīgs.

Minētās pārbaudes lietas atzinumā tika norādīts, ka:

„personas dati ir jebkura informācija attiecībā uz identificētu vai identificējamu fizisku personu (“datu subjektu”); identificējama persona ir tā, kuru var identificēt tieši vai netieši, norādot reģistrācijas numuru [personas kodu] vai vienu vai vairākus šai personai raksturīgus fiziskās, fizioloģiskās, garīgās, ekonomiskās, kultūras vai sociālās identitātes faktorus. Personu [personas] datu apstrāde ir jebkura ar personas datiem veikta darbība vai darbību kopums ar vai bez automatizētiem līdzekļiem – kā vākšana, reģistrēšana [ierakstīšana], organizēšana, uzglabāšana, piemērošana [pielāgošana] vai pārveidošana, labošana [izguve], konsultēšana [iepazīšanās], izmantošana, atklāšana, pielietojot pārsūtīšanu, [izpaušana pārsūtot], izplatīšanu [izplatot] vai darot tos pieejamus citādā veidā, grupēšana vai

⁴⁷

<http://www.tiesibsargs.lv/lv/petijumi>

savienošana, piekļuves noslēgšana, dzēšana vai iznīcināšana. Datu subjekta piekrišana ir jebkurš labprātīgi sniegts šīs personas vēlmju konkrēts un paziņots [ar apstākļu pārzināšanu pamatota] norādījums[s], ar kuru datu subjekts izsaka savu piekrišanu uz viņu attiecināmu personas datu apstrādei⁴⁸.

Visi personas dati pēc savas būtības nevar apdraudēt attiecīgās personas privāto dzīvi. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 95/46/EK par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti 33. apsvērumā ir atsauce uz tādiem datiem, kas var pēc savas būtības apdraudēt personas pamatbrīvības vai privāto dzīvi un kurus nevar apstrādāt bez attiecīgās personas skaidri izteiktas piekrišanas, kas nozīmē, ka visi dati nav vienādi. Šādi sensitīvie dati ir dati, kas atklāj rasi vai etnisko izcelsmi, politiskos uzskatus, reliģisko vai filozofisko pārliecību, kā arī uz veselību vai seksuālo dzīvi attiecināmi dati.⁴⁹

Attiecībā uz personas datu apstrādi ir jāmin sekojoši principi⁵⁰ – personas datiem jābūt a) godprātīgi un likumīgi apstrādātiem, b) vāktiem konkrētiem, skaidriem un likumīgiem nolūkiem, c) to tālākai apstrādei jābūt savienojamai ar minētajiem nolūkiem. Tāpat personas datu apstrādei tiek izvirzīta prasība, ka tos drīkst apstrādāt tikai tad, ja: a) to apstrāde ir vajadzīga, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs vai b) apstrāde ir vajadzīga, lai ievērotu juridiskus pienākumus, kas jāpilda par apstrādi atbildīgajai personai, vai [..] c) datu subjekts nepārprotami ir devis savu piekrišanu [..].

ES normatīvajos aktos atkārtotās princips, ka personu datiem ir jābūt apstrādātiem likumīgi un noteiktiem mērķiem, atsevišķos gadījumos ar datu subjekta piekrišanu. Ja dati, kas iegūti slēgtā tiesas sēdē, iegūst ierobežotas pieejamības informācijas statusu un tiek apstrādāti atbilstoši sniegtajai atļaujai konkrētam zinātniskam vai literāram nolūkam, ar to neanulējās pienākums datu apstrādātājam neizpaust datus, it īpaši, ja tie skatīti slēgtā tiesas sēdē par dzimumnoziedzuma izdarīšanu un var skart vēl dzīvas personas privātās dzīves (privātuma) neaizskaramību.

Lai arī pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka dokumentēšanas un dokumentu kārtēšanas organizēšanas kārtība rajonu/pilsētu tiesās un apgabaltiesās atšķiras no LR AT organizētās kārtības, attiecībā uz trešo personu tiesībām iepazīties ar civillietu, krimināllietu un administratīvo lietu materiāliem un nolēmumiem spēkā esoša ir likumā „Par tiesu varu”, Kriminālprocesa likumā (turpmāk - KPL) un Informācijas atklātības likumā noteiktā kārtība attiecībā uz pieeju krimināllietu materiāliem kā ierobežotas pieejamības informācijai.

Vērtējot atļaujas izsniegšanu A.Grūtupam iepazīties ar krimināllietas Nr.41202882/K-57/83 materiāliem LR Augstākajā tiesā, jāsecina, ka pieeja datu apstrādei tika dota nelikumīgi. Pārbaudes lietā nav konstatēti pierādījumi, ka pieeja krimināllietas materiāliem, kas ir ierobežotas pieejamības informācija, bija oficiāli pieprasīta, pieprasījums atbilstošā kārtībā izvērtēts un krimināllietas materiālu apstrāde notikusi ar atļauju⁵¹.

⁴⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti 2.pants.

⁴⁹ 2007.gada 8.novembra EST spriedums lietā T-194/04 The Bavarian Lager Co. Ltd. pret Eiropas Kopienas Komisiju, 8.punkts.

⁵⁰ Personas datu apstrādes principus var atvasināt no virknes ES normatīvo aktu, t.sk., no 2000. gada 18. decembrī pieņemtās Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 45/2001 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi Kopienas iestādēs un struktūrās un par šādu datu brīvu apriti.

⁵¹ Personas datu aizsardzībai ir fundamentāla nozīme personas tiesībās baudīt viņas privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, ko garantē ECK 8.pants. Nacionālajām tiesībām ir jāsniedz pietiekams aizsardzības līmenis, lai novērstu personas datu izmantošanu tādējādi, ka tas būtu pretēji ECK 8.panta garantijām. Nacionālajām tiesībām tāpat jāsniedz atbilstošas garantijas, ka savāktie personas dati tiks efektīvi aizsargāti no neatļautas vai ļaunprātīgas izmantošanas. Augstāk minētie slēdzieni ir īpaši nozīmīgi attiecībā uz īpašas kategorijas un sensitīva rakstura datu aizsardzību.

Tāpat nevar apgalvot, ka cietušās personas datu apstrāde no krimināllietas Nr.41202882/K-57/83 tika veikta ar zinātnisku mērķi, jo ir apšaubāma grāmatas „Maniaks” atbilstība zinātniskam darbam.

Vērtējot pārbaudes lietas ietvaros ar [cietušās] privāto dzīvi saistīto personas datu apstrādes un publiskošanas samērīgumu, jāatzīmē – **pirmkārt**, atsevišķu personu [...] atļauja ar privāto dzīvi saistītu datu publiskošanai grāmatā „Maniaks” autoram netika dota⁵²; attiecībā uz šīm personām autors nav mēģinājis cietušo personu datus transformēt tā, lai pasargātu viņas no identificēšanas iespējas.

Grāmatas autors, aprakstot kriminālprocesu, nav mainījis cietušās vārdu [...], precīzi minējis viņas darbavietu un devis pietiekoši daudz citas norādes par cietušo, līdz ar to ir pieļāvis lielu iespēju identificēt cietušo.

Otrkārt, jāsecina, ka šajā pārbaudes lietā Satversmes 96.pantā garantētās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ir pretstatītas Satversmes 100. un 113. pantā personai garantētajām vārda, zinātniskās, mākslinieciskās jaunrades brīvībām.

Literārā darba „Maniaks” gadījumā, ar seksuālo vardarbību saistītu pārdzīvojumu publiskošanas gadījumā bija jānodrošina atainotās personas anonimitāte un lielāka privātās dzīves aizsardzība salīdzinājumā ar mākslinieciskās izteiksmes un vārda brīvību⁵³, jo ar personas privāto dzīvi saistītu faktu, personas datu publiskošana var būt attaisnojama tikai gadījumos, kad sabiedrības tiesībām uz informācijas pieejamību ir lielāka nozīme nekā personai garantētajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību.

Minētajā pārbaudes lietā tika konstatēts cietušajai garantēto tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpums un norādīts, ka grāmatas „Maniaks” autors, aprakstot vēsturisku personu un noziegumu pastrādāšanas detalizētus apstākļus, tostarp minot dzimumnoziegumos cietušās personas, ar mērķi panākt lielāku ticamības un klātbūtnes efektu⁵⁴, nesamērīgi publiskoja sensitīva rakstura informāciju par reālām, identificējamām⁵⁵ un dzīvi palikušām⁵⁶ cietušām personām.

III Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs

Ieslodzījumā esoša persona ir neaizsargāta, tā ir absolūtā valsts pakļautībā un līdz ar to valsts aizsardzībā. Apstākļi, ka valsts personu ir sodījusi ar brīvības atņemšanu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, nedod pamatu uzskatīt, ka šī persona – likumpārkāpējs, līdz ar

⁵² Nemot vērā, ka indivīda atmiņas par savu privāto dzīvi veido daļu no viņa morālā kapitāla, nevienam nav tiesību, pat labā ticībā, publicēt tās bez skaidras un nepārprotamas tās personas atļaujas, kuras dzīve tiek pārstāstīta; ņemot vērā, ka, lai arī dažādi apsvērumi attiecas uz personas publisko dzīvi, jo citādi nevarētu uzrakstīt vēsturi, reāli gadījumi un starpgadījumi personas privātajā dzīvē, jo īpaši intīma rakstura, nevar tikt publicēti bez tās piekrišanas.

⁵³ Līdzīgi gadījumi, kad tiesai jāizvērtē līdzsvara nodrošināšana starp vārda brīvību un privātās dzīves neaizskaramību, Eiropas valstu un ASV judikatūrā sastopami bieži. Identiskus secinājumus var rast arī VFR Federālās Konstitucionālās tiesas (Pirmās nodaļas) 1973.gada 5.jūnija spriedumā lietā BVerfGE 35, 202 FCC, kā arī 1971.gadā Kalifornijas Augstākajā tiesā izskatītajā lietā Briscoe v. Reader's Digest Association Inc., 483 P. 2d 34 (Cal. 1971) u.c.

⁵⁴ A. Grūtpa intervija žurnāla „Jurista vārds” galvenajai redaktorei Dinai Gailītei. // „Jurista vārds” Nr.28 (623) 13.07.2010.

⁵⁵ Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti 26.apsvēruma nosaka: „lai noteiktu, vai persona ir identificējama, būtu jāņem vērā visi līdzekļi, kurus, iespējams, pamatoti izmantot vai nu personas datu apstrādātājs, vai jebkura cita persona, lai identificētu minēto personu”. Precīza vārda, uzvārda, darba vietas norāde autora darbā, aprakstot konkrētu vēsturisku laika posmu, nemazina personas identificēšanas iespēju pie personas uzvārda maiņas, jo asociatīvā informācijas pārklāšanās lasītājam, kurš par personu zina atpazīšanai nepieciešamos minimālos datus, pieļauj augstu personas identificēšanas pakāpi.

⁵⁶ Tiesības rīkoties attiecībā uz privātumu zūd tikai līdz ar konkrētās personas - vienīgās šīs tiesības īpašnieces - nāvi.

brīvības zaudēšanu zaudē pārējās tiesības, kas izriet no starptautiski atzītiem cilvēktiesību standartiem. Viņam tāpat kā jebkurai personai saglabājas tiesības uz humānu, cilvēka cieņu neaizskarošu izturēšanos, kas ir brīva no morālas un fiziskas vardarbības. Apiešanās veidā ar ieslodzītajiem jāievēro minētie principi.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valstij, pieņemot tiesisko regulējumu, kas attiecas uz notiesātajām personām, iespēju robežās jāvadās pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Padomes izstrādātajām rekomendācijām šajā jomā⁵⁷. Tā Eiropas cietumu noteikumos (Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem) ir uzsvērts, ka brīvības atņemšanas sodu piemērošana un izturēšanās pret ieslodzītajiem liek ievērot drošības, aizsardzības un disciplīnas prasības, vienlaikus nodrošinot arī tādus ieslodzījuma apstākļus, kas nav cilvēka cieņu aizskaroši, un piedāvājot ieslodzītajiem jēgpilnas profesionālās darbības un rehabilitācijas programmas, tādējādi sagatavojot viņus reintegrācijai sabiedrībā.

Personai zaudējot brīvību, tās eksistence, tiesību aizsardzība pilnībā kļūst atkarīga no ieslodzījuma vietu personāla, administrācijas un valsts amatpersonām. Tādējādi ieslodzīto personu tiesības un to aizsardzības mehānisms un tā efektivitāte vienmēr ir bijusi tiesībsarga uzmanības lokā.

Ieslodzīto tiesību aizsardzībā tiesībsargs savas funkcijas un uzdevumus īsteno, izskatot iesniegumus, apmeklējot ieslodzījuma vietas (gada laikā ir veiktas 10 vizītes uz ieslodzījuma vietām), kā arī piedaloties dažādās ar kriminālsodu un apcietinājumu – kā drošības līdzekļa izpildi - saistītās darba grupās (Tieslietu ministrijas rīkotā Kriminālsodu izpildes darba grupa, darba grupa par apcietinājuma un kriminālsodu izpildes laikā pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas/apstrīdēšanas normatīvā regulējuma pilnveidošanu).

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī 2012.gadā tika saņemts ievērojams ieslodzīto personu iesniegumu skaits par dažādiem ar soda un apcietinājuma kā drošības līdzekļa izpildi saistītiem jautājumiem. Galvenokārt iesniegumi tika saņemti par šādiem jautājumiem:

- neatbilstoši sadzīves apstākļi;
- veselības aprūpes jautājumi, kas saistīti ar ārstēšanas kvalitāti un ārstu savlaicīgu nepieejamību;
- neapmierinātība par administratīvās komisijas pieņemtiem lēmumiem;
- lūgums pārvietot uz citu ieslodzījuma vietu. Iemesli ir divi:
  - 1) vēlas atrasties tuvāk radnieku dzīvesvietai ,
  - 2) jūtas apdraudēti no citiem ieslodzītajiem, īpaši tad, ja pirms ieslodzījuma sadarbojies ar policijas darbiniekiem.
- labas pārvaldības principu pārkāpumi – cietuma darbinieki neizskaidro tiesības, neuzklausā, neizsniedz nepieciešamos normatīvos aktus, pieņem neargumentētus lēmumus;
- īslaicīgo un ilgstošo satikšanos norises un piešķiršanas kārtība;
- korespondences cenzūra (nenosūta vai pārbauda vēstuļu saturu);
- lūgums nosūtīt tiesu nolēmumus (ECT, administratīvās tiesas);
- video novērošana uz mūžu notiesāto kamerās un pārmērīgi stingrais režīms;
- cietuma veikala “Mego” cenu starpība un akciju neesamība atšķirībā no līdzvērtīgiem brīvībā esošajiem veikaliem;
- nesamērīgi augstie elektroenerģijas tarifi par individuālās sadzīves tehnikas lietošanu;
- cietuma iekšējās hierarhijas problemātika.

Sadzīves apstākļu neatbilstība cilvēktiesību prasībām (2011. gadā saņemti 164 rakstveida iesniegumi, 2012. gadā 68 iesniegumi)

⁵⁷ 2007.gada 14.jūnija Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2006-31-01, 14.2.p.

Joprojām tiek saņemti iesniegumi par dzīvojamo kameru pārapsūdzību, nepietiekamu ventilāciju, apgaismojumu, karstā ūdens neesamību kamerās, nepietiekamu sanitārā mezgla norobežojumu. Lai racionāli izmantotu resursus, Tiesībsarga biroja darbinieki neveic tūlītēju individuālo sūdzību pārbaudi. Saņemtā informācija par katru no ieslodzījuma vietām tiek apkopota un ņemta vērā, veicot monitoringa vizīti. Jāatzīmē, ka pēdējā gada laikā ir palielinājies iesniegumu skaits, kuros ieslodzītie lūdz atsūtīt iepriekš sniegtos tiesībsarga atzinumus par apstākļiem ieslodzījuma vietās. Visvairāk šāda rakstura iesniegumi tiek saņemti no Daugavgrīvas cietuma. Tiesībsarga atzinumus ieslodzītie aktīvi izmanto savu tiesību aizsardzībai. Piemēram, vērsoties administratīvajās tiesās par ieslodzījuma vietas faktisko rīcību, nenodrošinot cilvēktiesībām atbilstošus uzturēšanās apstākļus. Vienlaikus vērojama tendence, ka arī administratīvajās tiesās arvien vairāk vērsas pie tiesībsarga ar lūgumu sniegt informāciju par apmeklējumu laikā konstatēto.

Saistībā ar tiesībsarga sniegto rekomendāciju izpildi, kontekstā ar monitoringa vizītēs konstatētajiem sadzīves apstākļiem minams piemērs par Daugavgrīvas cietumu.

2011.gadā pēc vizītes Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļā tiesībsargs sniedza atzinumu, ka 2010.gadā sniegtās rekomendācijas attiecībā uz apstākļiem karantīnas un dzīvojamās kamerās nav ņemtas vērā. Arī soda izolatoros tika konstatēts, ka sanitārā mezgla norobežojums nenodrošina personas privātuma aizsardzību. 2012.gadā atkārtoti apmeklējot Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļu, attiecībā uz soda izolatoru kamerām tika secināts, ka rekomendācija attiecībā uz soda izolatoru kamerām, ir ievērota. Savukārt karantīnas kamerās uzstādīti sanitārā mezgla norobežojumi ar durvīm, uzlabots mākslīgais apgaismojums. Cietuma darbinieki norādīja, ka karantīnas kamerās tiek ievietots pēc iespējas mazāks skaits ieslodzīto. Secināts, ka sniegtā rekomendācija ir ņemta vērā.

1. Veselības aprūpes jautājumi, kas saistīti ar ārstēšanas kvalitāti un medicīniskās palīdzības pieejamību

Par veselības aprūpi 2012.gadā vairākumā gadījumu ir saņemti iesniegumi, kuros ir izteiktas sūdzības par ieslodzījuma vietās saņemto medicīnisko aprūpi - par medicīnas darbinieku rīcību (piemēram, nenosūtīt uz Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisiju invaliditātes noteikšanai vai atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai un nenosūtīt uz dažādām procedūrām), par medicīnas personāla paviršību, kā rezultātā ir pasliktinājies veselības stāvoklis. Tiesībsargs, saņemot šāda rakstura iesniegumus, to pārsūta izskatīšanai pēc būtības Veselības inspekcijai.

Vairākus gadus aktuāla problēma ieslodzījuma vietās ir stomatoloģiskās palīdzības pieejamība un zobu ārstēšana. Ministru kabineta 2007.gada 20.marta noteikumu Nr.199 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi izmeklēšanas cietumos un brīvības atņemšanas iestādēs” 2.2.punktā noteikts: „ieslodzītie bez maksas saņem neatliekamo stomatoloģisko palīdzību”. Lai noskaidrotu, ko sevī ietver neatliekamā palīdzība, tika saņemts Ieslodzījuma vietu pārvaldes viedoklis. Saņemtajā atbildē norādīts, ka noteikumu projekta izstrādes laikā tika veiktas konsultācijas ar Stomatoloģijas centru. Pēc Stomatoloģijas centra viedokļa neatliekamā stomatoloģiskā palīdzība sevī ietver akūtus gadījumus, sejas, žokļu traumas un asiņošanu. Pēc Ieslodzījuma vietu pārvaldes iniciatīvas ieslodzījuma vietās kā neatliekamā medicīniskā palīdzība tika iekļauta arī medicīniskā palīdzība zobu sāpju gadījumos, paredzot pacientam izsniegt pretsāpju zāles, pagaidu plombu uzlikšanu vai zobu izraušanu – neparedzot zobu ārstēšanu. Šobrīd ieslodzītās personas, līdzīgi kā brīvībā esošas personas, zobus var ārstēt vai protezēt tikai par saviem līdzekļiem. Ieslodzījuma vietu

pārvalde ir paudusi viedokli, ka nebūtu samērīgi, ja ieslodzītās personas cietumos varētu pilnīgi bez maksas, vai daļēji apmaksājot, saņemt tādas ārstēšanās pakalpojumus, par kuru pārējiem iedzīvotājiem ir nepieciešams maksāt ievērojamu naudas summu. Tiesībsarga ieskatā ieslodzījuma vietas administrācijai, sadarbībā ar ieslodzīto personu, katrā individuālā gadījumā, ja ieslodzītajam nav finanšu līdzekļu, bet nepieciešama plašāka stomatoloģiskā palīdzība, ir jāatrod risinājums, lai ieslodzītais ilgstoši neciestu zobu sāpes. Pretējā gadījumā var tikt konstatēts spīdzināšanas aizlieguma pārkāpums, kas noteikts Latvijas Republikas Satversmes 95.pantā un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantā. Analogisku pieeju nepieciešams ievērot arī bezmaksas zobu protezēšanā, veicot individuālu izvērtēšanu un pie nosacījuma, ka ieslodzītais līdzdarbojas jautājuma risināšanā, ja ir medicīniska rakstura pierādījumi, ka bezmaksas zobu protezēšanas atteikuma rezultātā ieslodzītajam ēdienu uzņemšana ir apgrūtināta.

2012.gada laikā ir aktualizējies arī jautājums par stomatologa pieejamību ieslodzītajiem. Īpaši daudz šādi iesniegumi tika saņemti no Daugavgrīvas, arī no Valmieras cietuma. Piemēram, ieslodzītie norādīja, ka Daugavgrīvas cietumā nav pieejams stomatologs. Lai izvērtētu augstākminēto informāciju, Tiesībsarga biroja darbinieki 2012.gada janvārī apmeklēja Daugavgrīvas cietumu. Vizītes laikā tika noskaidrots, ka apmēram pusgadu Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļā nav stomatologa, bet Grīvas nodaļā stomatologs strādā uz pusslodzi. Tādēļ ieslodzītajiem zobārsta palīdzība jāgaida divas līdz trīs nedēļas. Zobu sāpju gadījumā ieslodzītajiem cietuma ārsti izsniedz pret sāpju vai pretiekaisuma līdzekļus. Vienlaikus vizītes laikā tika saņemti dokumenti, kas apliecina, ka Daugavgrīvas cietuma priekšnieks rakstveidā ir uzrunājis Daugavpils pilsētas stomatoloģisko iestāžu vadītājus par iespējām sniegt maksas pakalpojumus ieslodzītajām personām cietumā, tomēr interese nav bijusi. Stomatoloģiskās palīdzības sniegšanas problemātika ir aktuāla arī citās ieslodzījuma vietās. Piemēram, Valmieras cietumā vairākus gadus tiek meklēts ārsts - stomatologs. Sludinājumi par vakanto ārsta – stomatologa štata vietu tika ievietota Nodarbinātības valsts aģentūras mājas lapā, Ieslodzījuma vietu pārvaldes mājas lapā, tomēr kandidāti pieteikušies nebija. Tiesībsargs atbildīgajām iestādēm ir norādījis, ka jāmeklē citi risinājumi, kā nodrošināt ieslodzītajiem pieeju ārstam – stomatologam, pretējā gadījumā, var tikt konstatēts necilvēcīgas izturēšanās vai pat spīdzināšanas aizlieguma pārkāpums.

Vairāki ieslodzītie ir vērsušies Tiesībsarga birojā ar lūgumu sniegt informāciju par vīrushepatīta C ārstēšanu ieslodzījuma vietās. Šajā sakarā tiesībsargs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi izskaidrot, vai ieslodzītajiem ir tiesības saņemt valsts apmaksātus vīrushepatīta C izmeklējumus un kompensējamus medikamentus. Atbildē ir norādīts, ka slimie ieslodzītie ar hepatītiem, tajā skaitā ar hronisko vīrushepatītu C ieslodzījuma vietās saņem ārstēšanu saskaņā ar Noteikumiem par apcietināto un notiesāto veselības aprūpi. Viņiem tiek sniegta simptomātiskā ārstēšana. Vienlaikus tika norādīts, ka antiretrovirālā hroniskā hepatīta ārstēšanas veids pieder pie tericālās veselības aprūpes, kura neietilpst ieslodzīto veselības aprūpes jomā. Minēto ārstēšanas veidu Latvijā var nozīmēt tikai ārsts hepatologs no Rīgas Austrumu slimnīcas Infektoloģijas centra. Gadījumā, ja Latvijas iedzīvotājam tiek nozīmēta antiretrovirālā ārstēšana ar kompensējamām zālēm, pacientam ir nepieciešams veikt līdzmaksājumu par zālēm aptuveni Ls 2609,00 (divi tūkstoši seši simti deviņi) un vēl pacienta iemaksas par daudziem izmeklējumiem. Ieslodzījuma vietu pārvalde uzskata, ka nevar pieļaut to, ka ieslodzītie varētu pilnībā bez maksas saņemt ārstēšanu, par kuru pārējiem iedzīvotājiem ir nepieciešams maksāt ievērojamu naudas summu. Tādējādi varētu veidoties situācija, ka iedzīvotāji, kuriem ir nepieciešama ārstēšana, varētu vēlēties nokļūt cietumā, lai bez maksas saņemtu specifisko vīrushepatīta C ārstēšanu. Tiesībsargs daļēji pievienojas šādam viedoklim, uzskatot, ka vīrushepatīta C ārstēšanai un pirmsārstēšanas izmeklēšanai

jābūt nodrošinātai līdzīgi kā HIV/AIDS ārstēšanai un izmeklēšanai – valsts programmas ietvaros – visiem iedzīvotājiem bez maksas.

Jau 2010.gada 28.jūnijā tiesībsargs sniedza atzinumu Nr.20 „Par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās”. Viens no tajā aktualizētajiem jautājumiem bija par ieslodzīto medicīniskās aprūpes organizēšanas saistību ar vispārējo valsts veselības aizsardzību. Tiesībsargs secināja, ka ieslodzītajiem no valsts budžeta apmaksātais medicīniskās aprūpes pakalpojumu klāsts ir nesalīdzināmi mazāks nekā brīvībā esošām personām, kuru ienākumu līmenis neļauj saņemt veselības aprūpes pakalpojumus par saviem finanšu līdzekļiem. Tādējādi pastāvošā veselības aprūpes sistēma ieslodzītajiem neatbilst Eiropas cietumu noteikumos nospraustajām vadlīnijām. Atzinums tika nosūtīts atbildīgajām institūcijām. Šajā sakarā Tieslietu ministrija sadarbībā ar Veselības ministriju izstrādāja grozījumus normatīvajos aktos un 2011.gada 27.septembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.744 „Grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” (turpmāk – Noteikumi Nr.1046), kas nosaka jaunu kompetences sadalījumu starp Tieslietu ministriju un Veselības ministriju attiecībā uz ieslodzīto veselības aprūpes finansēšanu. Noteikumu Nr.1046 17.2.apakšpunkts paredz, ka Tieslietu ministrija sedz maksu par: (1)ieslodzījuma vietā strādājošas ārstniecības personas sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem; (2)pacientu iemaksas un pacientu līdzmaksājumus par ieslodzītajiem, kas saņem veselības aprūpi ārpus ieslodzījuma vietas. Ar šiem grozījumiem ieslodzījuma vietu ārstu tiesības pietuvinātas brīvībā strādājošo ģimenes ārstu tiesībām, paredzot ieslodzījuma vietu ārstiem tiesības izrakstīt nosūtījumus izmeklējumiem ieslodzītajiem, kas tiem dos iespēju saņemt valsts apmaksātus ambulatoros un stacionāros veselības aprūpes pakalpojumus ārstniecības iestādēs ārpus ieslodzījuma vietām par valsts budžeta līdzekļiem, tai skaitā arī kompensējamus medikamentus, līdzīgi kā tas ir pārējiem iedzīvotājiem sabiedrībā. Grozījumi stājās spēkā 2012.gada 1.janvārī. Lai saņemtu informāciju par pašreizējo situāciju medicīniskās palīdzības pieejamības jomā ieslodzījuma vietās, tiesībsargs vērsās Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Ieslodzījuma vietu pārvalde informēja, ka ieslodzītajiem ir iespējams saņemt ārstēšanu un medicīnisko izmeklēšanu ārstniecības iestādēs ārpus ieslodzījuma vietas. 2012.gada pirmo divu mēnešu laikā ieslodzījuma vietas organizēja un nodrošināja ieslodzīto izmeklēšanu un ārstēšanu ārstniecības iestādēs ārpus ieslodzījuma vietas ambulatori – 219 gadījumos, stacionāri – 54 gadījumos. Arī kompensējamie medikamenti ieslodzītajiem tiek izrakstīti.

2. Labas pārvaldības jautājumi ieslodzījuma vietās

Liels iesniegumu skaits ir saņemts par cietuma darbinieku iespējamām prettiesiskām rīcībām pret ieslodzītajiem. Piemēram, nepamatoti ziņojumi par režīma pārkāpumiem, par pārmeklēšanas laikā pieļautajiem pārkāpumiem, par cietuma darbinieku rupju un necienīgu izturēšanos, cietuma darbinieki neizskaidro ieslodzītajiem viņu tiesības, neuzklausa, neizsniedz interesējošos normatīvos aktus, pieņem neargumentētus lēmumus, par korespondences nenosūtīšanu adresātam u.tml.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pants paredz, ka valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses. Ieslodzījuma vietā labas pārvaldības princips nozīmē, ka ieslodzītajām personām ir brīva pieeja cietuma darbiniekiem gan rakstiskā, gan mutiskā formā. Savukārt cietuma administrācijai uz ieslodzīto sūdzībām ir jāreaģē laicīgi, ar viņiem aktīvi jākomunicē, jāinformē par viņu tiesībām un

pienākumiem, maksimāli jācenšas atbildēt pēc būtības uz ieslodzītos interesējošiem jautājumiem.

Vairākos iesniegumos notiesātie ir lūguši izskaidrot tiesības uz ilgstošo satikšanos ar citām personām, kuri nav radnieki, atbilstoši Latvijas Soduzpildes kodeksā noteiktajam. No Latvijas Soduzpildes kodeksa 45.panta otrās daļas izriet, ka brīvības atņemšanas iestādes administrācijai, lai lemtu jautājumu par satikšanās piešķiršanu notiesātai personai ar citām personām (kuri nav radnieki, bet ar kurām notiesātajam pirms ieslodzījuma bijusi kopdzīve, vai ir kopīgi bērni) ir nepieciešams iegūt informāciju no pašvaldības, kurā persona pirms ieslodzījuma dzīvojusi.

Piemēram, tika saņemta notiesātās personas sūdzība par to, ka pašvaldība, kurā persona pirms ieslodzījuma dzīvojusi, ilgstoši (vairāk kā sešus mēnešus) nesniedza cietuma administrācijai informāciju, kas nepieciešama, lai pamatotu notiesātai personai labvēlīgu/nelabvēlīgu lēmumu par satikšanos. Tiesībsargs pašvaldībai norādīja, ka atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 57.pantam, šāda sadarbība starp institūcijām nav uzskatāma par pienācīgu pārvaldību. Papildus tika norādīts, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta trešo daļu valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs un pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonu tiesību un tiesisko interešu ievērošana. Konkrētā iesnieguma izskatīšanas laikā, cietuma administrācija norādīja, ka šādas situācijas, kad pašvaldība ilgstoši nesniedz (vai sniedz pēc vairākkārtējiem pieprasījumiem) atbildi ieslodzītajam pašam vai ieslodzījuma vietai, praksē ir sastopamas samērā bieži. Šajā sakarā ieslodzījuma vietu pārvaldei ir nosūtīts aicinājums izstrādāt vienotu kārtību (rekomendācijas vai vadlīnijas) par to, kā būtu piemērojama Latvijas Soduzpildes kodeksa 45.panta otrā daļa, lai veicinātu vienveidīgas prakses ieviešanu visās ieslodzījuma vietās, nodrošinot personas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi. Tiesībsargs sniedza arī rekomendāciju attiecībā uz labas pārvaldības ievērošanu, pieprasot informāciju no citām institūcijām. Tiesībsargs sekos rekomendāciju izpildei.

Gada laikā ir saņemti vairāki iesniegumi ar sūdzībām par to, ka cietuma darbinieki ar ieslodzītajiem, kuriem dzimtā valoda ir latviešu valoda, sarunu laikā lieto krievu valodu. Ieslodzītie vienlaikus ir norādījuši, ka atsevišķi darbinieki vispār nepārvalda valsts valodu. Šāda rakstura iesniegumi pārsvarā ir saņemti no Daugavgrīvas cietuma. Par šo jautājumu tiesībsargs jau vairākkārt ir norādījis Daugavgrīvas cietuma administrācijai. Tā kā joprojām šādi iesniegumi Tiesībsarga birojā tiek saņemti, šis jautājums tiks aktualizēts.

Notiesātie ir norādījuši, ka īslaicīgās satikšanās norisinās aiz stikla sienas. Nedz Latvijas Soduzpildes kodekss, nedz 2006.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumi” šādu norobežojumu neparedz. Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2009.gada 23.aprīļa spriedumā lietā Nr.2008-42-01 „Par apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 13.panta 6.punkta vārdu „stundu ilgu” un „cietuma administrācijas pārstāvja klātbūtnē” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam attiecībā uz apcietinātajiem, ir secinājusi, ka likumos ir paredzēts, ka tiesa vai izmeklēšanas tiesnesis var ierobežot to personu loku, ar kurām apcietinātais drīkst tikties, un noteikt, kādi drošības pasākumi, tostarp var būt arī norobežošana ar stikla sienu, piemērojami tikšanās laikā. Tas ir uzskatāms par mazāk ierobežojošu līdzekli nekā automātiska visu apcietināto un apmeklētāju fiziska norobežošana. Ņemot vērā minēto, tas fakts, ka ieslodzījuma vietās īslaicīgās tikšanās telpā apcietinātais no apmeklētājiem ir nošķirts ar stikla sienu, uzskatāms par tiesību uz privāto dzīvi nesamērīgu ierobežojumu. Taču, lai arī šāds nesamērīgs ierobežojums pastāv, tas neizriet no apstrīdētās normas. Apstrīdētā norma nosaka tikai to, ka tikšanās var notikt izmeklēšanas cietuma administrācijas pārstāvja klātbūtnē, bet tas nenozīmē, ka apcietinātais no apmeklētāja obligāti jānošķir ar

stikla sienu. Norma var tikt realizēta arī tādējādi, ka izmeklēšanas cietuma administrācijas pārstāvis gluži vienkārši atrodas tikšanās telpā, taču telpa nav sadalīta ar stikla sienu.⁵⁸ Tiesībsargs uzskata, ka minētais pēc analogijas ir attiecināms arī uz notiesātām personām. Satikšanās telpās esošie apstākļi (stikla sienas) ir jāpielāgo atbilstoši Satversmes tiesas secinājumiem un atziņām. Cietuma administrācijai nav tiesiska pamata īslaicīgās tikšanās laikā nodalīt ieslodzīto no apmeklētāja ar stikla sienu, tomēr joprojām stikla siena tiek izmantota notiesāto īslaicīgo tikšanos laikā. Stikla norobežojuma esamība ir iegājusies prakse, kuru ir grūti mainīt. Minētais jautājums ir pārrunāts Kriminālsodu izpildes darba grupā un Ieslodzījuma vietu pārvaldei ir lūgts mainīt šādu praksi.

Ieslodzījuma vietās ir aktualizējies jautājums par pienesumos un glabāšanā atļautajiem priekšmetiem. Proti, 2006.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumu Nr.423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” pielikumos noteikto priekšmetu sarakstu, kurus notiesātajiem ir atļauts glabāt un saņemt pienesumos, ieslodzījuma vietu administrācija bieži vien tulko gramatiski, neskatot tos sistēmiski ar normatīvā regulējuma mērķi un būtību.

Piemēram, Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā norādīts, ka persona A. vēlējas nodot sūtījumā notiesātajai personai, kura izcieš sodu Daugavgrīvas cietumā, administratīvās rajona tiesas spriedumu. Tomēr Daugavgrīvas cietuma administrācija to izņēma, pamatojot, ka sūtījumā atradās priekšmeti (dokumentu kopijas), kas nav iekļauti 2006.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumu Nr.423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 11.pielikumā. Tiesībsargs vērsās Ieslodzījuma vietu pārvaldē, norādot, ka aizliegums notiesātajam saņemt sūtījumā vai pienesumā tiesas sprieduma kopijas vai jebkuru citu tiesu judikatūru nav atbilstošs cilvēktiesību prasībām, *kā arī* likuma un uz tā pamata izdoto noteikumu mērķim un garam. Vienlaikus tika norādīts, ka aizliegums saņemt spriedumu, kurš var tikt attiecināts uz viņu pašu un var palīdzēt savu tiesību un interešu aizsardzībai, turklāt ir publiski pieejams internetā, ir pretrunā ne tikai cilvēktiesību prasībām, bet ir uzskatāms arī par labas pārvaldības principa pārkāpumu. Minētā vēstule tika nosūtīta zināšanai arī Tieslietu ministrijai.

Gada otrajā pusē strauji pieauga ieslodzīto iesniegumu skaits par Ministru kabineta 2012.gada 2.aprīļa noteikumiem Nr.282, kuri stājās spēkā 2012.gada 28.aprīlī. Ar minētajiem Ministru kabineta noteikumiem grozīti Ministru kabineta 2006.gada 25.aprīļa noteikumi Nr.327 „Noteikumi par Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegto maksas pakalpojumu cenrādi”, paredzot augstāku samaksu par elektroenerģijas izmantošanu ieslodzījuma vietās, kā arī citiem Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegtajiem maksas pakalpojumiem. Ieslodzītie uzskata, ka samaksa par elektroenerģijas izmantošanu ir nesamērīgi augsta un neatbilst reālajam elektroenerģijas patēriņam. Tiesībsargs šajā sakarā pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu par Ministru kabineta 2012.gada 2.aprīļa noteikumu Nr.327 atbilstību labas pārvaldības principam. Pārbaudes lietas ir izskatīšanas stadijā.

2012.gadā tika konstatēts, ka Latvijas Zvērinātu advokātu padome, izskatot ieslodzītā sūdzības par advokātu darbu, nosūtot atbildi, to adresē cietuma administrācijai, nevis pašam ieslodzītajam. Tiesībsargs savā rekomendācijā Latvijas Zvērinātu advokātu padomei ir norādījis, ka šāda rīcība neatbilst labas pārvaldības principam un aicināja turpmāk ievērot ieslodzījumā esošo personu tiesības.

2012.gadā tika saņemtas vairākas sūdzības, kurās ieslodzītie norādīja, ka cietuma administrācija nenodrošina savlaicīgu korespondences nodošanu vai pieņemšanu, kā rezultātā

⁵⁸ 2009.gada 23.aprīļa Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2008-42-01, pkt.17.3.1.

personām samazinās laiks, piemēram, dokumentu sagatavošanai tiesai, vai arī dokumenti tiesu institūcijās tiek saņemti novēloti. Tika konstatēts, ka šāda rīcība var ietekmēt personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Atsevišķos gadījumos pozitīvi vērtējams fakts, ka tiesas, izvērtējot konkrētos gadījumos, procesuālos termiņus ir atjaunojušas, un tādejādi personas tiesības uz pieejamību tiesai tikušas nodrošinātas.

Labas pārvaldības principa pārkāpums tika konstatēts arī cietumu darbinieku un policijas amatpersonu rīcībā, veicot vairākkārtīgu personas pārmeklēšanu pirms konvojēšanas. Proti, ieslodzītais norādīja, ka pirms viņa un viņa mantu pārvietošanas uz citu ieslodzījuma vietu, ieslodzītais tiek pārmeklēts divas reizes. Sākotnēji personu pārmeklē ieslodzījuma vietas darbinieki, tūlīt pēc tam Valsts policijas darbinieki. Tiesībsargs secināja, ka divu iestāžu darbiniekiem ar īsu starplaiku, veicot darbības vienota mērķa sasniegšanai (sabiedriskā kārtība un personas drošība) nav uzskatāms par efektīvu un lietderīgu laika un resursu izlietojumu. Turklāt minēto darbību laikā tiek nesamērīgi ierobežotas personas tiesības. Līdz ar to secināms, ka šāda iestāžu rīcība ir pretrunā labas pārvaldības principiem. Par atzinumā konstatēto tika informēta Tieslietu ministrija.

3. Drošības jautājumi

Tiesībsarga birojā ir aktualizējies jautājums par ieslodzīto drošību. Proti, saņemti vairāki ieslodzīto iesniegumi, kuros viņi norādījuši, ka kriminālprocesa laikā vai pēc notiesājošā tiesas sprieduma stāšanās spēkā ir sadarbojušies vai sadarbojas ar dažādām tiesībsargājošajām institūcijām. Rezultātā, atrodoties ieslodzījuma vietās, viņi tiek apdraudēti no citu ieslodzīto puses un nereti nesagaida pienācīgu atbalstu savai drošībai no cietuma personāla puses. Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot ieslodzījuma vietas, secinājuši, ka vardarbības problemātika ieslodzījuma vietās ir aktuāla un it īpaši atsevišķām ieslodzīto kategorijām, pie kurām ir pieskaitāmi arī ieslodzītie, kuri sadarbojušies ar izmeklēšanas iestādēm. Konkrētie ieslodzītie ir norādījuši, ka šajā sakarā viņus fiziski ir ietekmējuši citi ieslodzītie, tomēr miesas bojājumus neviens no cietuma darbiniekiem nav fiksējis. Tiesībsargs šajos gadījumos vērsās Ieslodzījuma vietu pārvaldē ar lūgumu veikt pārbaudi. Apdraudējuma fakts nav apstiprinājies, tomēr apstiprinājās ieslodzītā sadarbība ar tiesībsargājošajām institūcijām. Amatpersonu mērķis ir atklāt un novērst noziedzīgus nodarījumus sabiedrībā, tātad publiskas intereses, arī ieslodzītais ar piedalīšanos šādās darbībās rada apdraudējumu turpmākajam laikam, ko viņš pavadīs ieslodzījumā. Tādējādi būtiska nozīme tiesībsargājošo iestāžu sadarbībai, lai varētu novērst iespējamus apdraudējuma riskus. Jāpiebilst, ka arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā J.L. pret Latviju ir atzīmējusi atbildīgo valsts iestāžu pietiekamas sadarbības trūkumu, lai pasargātu tos ieslodzītos, kuri ir sadarbojušies ar izmeklēšanas struktūrām citu noziedzīgo nodarījumu atklāšanā, no vēlākas fiziskas izrēķināšanās cietumā.

Tiesībsarga birojā tika saņemti vairāki ieslodzīto iesniegumi par vardarbības gadījumiem no cietuma darbinieku puses. Šie iesniegumi tika pārsūtīti Ieslodzījuma vietu pārvaldei ar lūgumu veikt pārbaudi un informēt tiesībsargu. Atbildēs Ieslodzījuma vietu pārvalde informēja, ka ar konkrētajiem ieslodzītajiem ir veiktas pārrunas un viņiem pretenziju par darbinieku rīcību vairāk neesot vai arī viņi ir atsaukuši iesniegumus. Kā zināms Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantā ietvertais necilvēcīgais vai pazemojošas izturēšanās aizliegums uzliek valstij pozitīvu pienākumu rūpīgi izmeklēt un veikt pārbaudes jebkurā vardarbības gadījumā un sniegt pietiekami ticamu izskaidrojumu ieslodzītajiem nodarīto miesas bojājumu izcelsmei. Pretējā gadījumā ir pamats uzskatīt, ka ieslodzīto personu cilvēktiesības ir tikušas pārkāptas. Ņemot vērā to, ka tiesībsargam radās aizdomas par neefektīvām pārbaudēm, par minēto tika informēta Tieslietu

ministrija. Atbildē Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka aicinās Ieslodzījuma vietu pārvaldi turpmāk neizbeigt iesniegumu lietvedību un sniegt atbildes neatkarīgi no tā, vai tie tiek vai netiek atsaukti.

No saņemtajiem iesniegumiem un arī no pārbaudes vizītēm ieslodzījuma vietās, ir secināms, ka joprojām aktuāla ir ieslodzīto iekšējā hierarhija, kas rada savstarpēju morālu un fizisku vardarbību. Jau iepriekšējos gados tiesībsargs ir vērsis cietumu, Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Tieslietu ministrijas uzmanību uz šo problemātiku. Tomēr joprojām tiek saņemti signāli no ieslodzītajiem par savstarpējas vardarbības gadījumiem.

4. Uz mūžu notiesāto problemātika

Tiesībsarga birojā pēdējā pusgada laikā tika saņemti vairāki iesniegumi no uz mūžu notiesātajiem, kuri izcieš sodu Daugavgrīvas cietumā. Iesniegumos tika norādīts uz pārmērīgi bargu soda izciešanas režīmu, videonovērošanu kamerās. Lai izvērtētu saņemto informāciju, Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļu. Vizītes mērķis bija uz mūžu notiesāto videonovērošana kā viens no uzraudzības līdzekļiem, individuālais riska izvērtējums un soda izciešanas apstākļi uz mūžu notiesāto korpusā. Apmeklējuma laikā tika konstatēti cilvēktiesību pārkāpumi.

Secinājumi un rekomendācijas:

1. Atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam uz mūžu notiesātie ir izolēti no pārējiem ieslodzītajiem, taču ir svarīgi viņiem pietiekamā apmērā ļaut savstarpēji komunicēt. Ir nepieciešams uzlabot cietuma darbinieku lomu uz mūžu notiesāto soda izpildes procesā. Ieslodzījuma vietu pārvaldei un Daugavgrīvas cietuma administrācijai tika lūgts veikt atbilstošus pasākumus, lai tiktu sabalansēti drošības pasākumi ar notiesāto resocializāciju, kā arī savstarpējo komunikāciju.

2. Uz mūžu notiesāto uzraudzība Daugavgrīvas cietumā tiek realizēta ar videonovērošanas palīdzību. Visās dzīvojamajās kamerās (gan režīma zemākajā, gan vidējā pakāpē) ir uzstādīta videonovērošana, kurai ir pakļauti visi uz mūžu notiesātie visu diennakti. Videonovērošana ir uzstādīta arī gaitējos un pastaigu laukumos. Ieslodzīto videonovērošana ir saistīta ar personas privāto dzīvi. Kaut arī Latvijas Soduzpildes kodekss paredz pastiprinātu uz mūžu notiesāto uzraudzību, tomēr tajā nav paredzēta notiesāto video novērošana kā viens no uzraudzības veidiem. Arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja (turpmāk tekstā – CPT) vairākos savos ziņojumos uzsvērusi, ka ieslodzīto nedrīkst turēt stingrākā režīmā ilgāk, nekā tas ir nepieciešams viņa uzvedības radītā riska dēļ, norādot, ka daudzās valstīs uz mūžu notiesātie netiek uzskatīti par bīstamākiem nekā citi ieslodzītie. Vienlaikus skaidrojot, ka daudziem no šiem ieslodzītajiem ir ilgtermiņa intereses stabilā un mierīgā vidē bez konfliktiem. Augstāk minētais liecina, ka pastiprināti uzraudzības noteikumi (salīdzinot ar citiem notiesātajiem), tostarp videonovērošana, no cilvēktiesību viedokļa ir pieļaujami tikai veicot individuālu riska izvērtējumu.

No cilvēktiesību viedokļa nav atbalstāma prakse, ka videonovērošana kā uzraudzības līdzeklis tiek izmantota attiecībā uz visiem uz mūžu notiesātajiem, kā vienīgo kritēriju izvirzot viņiem piemēroto sodu. Tādejādi, tiesībsargs lūdza Daugavgrīvas cietuma administrācijai katram notiesātajam veikt individuālu riska izvērtējumu, kurā tiktu ietverts ieslodzītā uzvedības izvērtējums, tostarp izdarīto soda izciešanas režīmu pārkāpumu raksturojums un analīze, vai ir izteikta vēlme strādāt, mācīties, kā tiek pavadīts pārējais laiks. Ieslodzījuma vietu pārvaldei tika rekomendēts nodrošināt, lai arī Jelgavas cietumā notiesātajiem, kuri izcieš mūža ieslodzījumu un tiem, kuriem pirmās instances tiesa ir piespriedusi mūža ieslodzījumu,

tiktu veikts individuālā riska izvērtējums. Vienlaikus Tieslietu ministrijai tika rekomendēts ietvert Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk - SIK) normatīvo regulējumu attiecībā uz iespēju izmantot videonovērošanu kā papildus uzraudzības līdzekli, precīzi atrunājot kritērijus, kādos gadījumos ir pieļaujama notiesāto videonovērošana dzīvojamās telpās.

Tieslietu ministrijas rīkotajā pastāvīgajā Kriminālsodu izpildes darba grupā, kurā piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvji, ir uzsāktas diskusijas par videonovērošanas ieslodzījuma vietās ietveršanu normatīvajā regulējumā, precīzi paredzot, kādos gadījumos un atbilstoši kādiem kritērijiem dzīvojamās kamerās tā ir pieļaujama kā papildus uzraudzības līdzeklis. Ar 2012.gada 20.decembra grozījumiem Latvijas Sodū izpildes kodeksā ir ietverts normatīvais regulējums attiecībā uz individuālu uz mūžu notiesāto bīstamības izvērtējumu, piemērojot speclīdzekļus – roku dzelžus. Vienlaikus ir paredzēts, ka šāds izvērtējums, tiek veikts ne retāk kā reizi sešos mēnešos. Tomēr joprojām paliek neatrisināts jautājums attiecībā par uz mūžu notiesāto nošķiršanu no citiem ieslodzītajiem. Joprojām tiesībsargs uzskata, ka ir jāpārskata uz mūžu notiesāto nošķiršanas jautājums, kas ir arī norādīts augstāk minētajā atzinumā. Proti, atbildīgās institūcijas tika aicinātas mainīt soda politiku attiecībā uz personām, kuras ir notiesātas uz mūžu. No cilvēktiesību viedokļa nedrīkst šīs kategorijas ieslodzītos izolēt no citiem, tikai pamatojoties uz to, ka tiesa ir piemērojusi brīvības atņemšanas sodu-mūža ieslodzījumu. Katra ieslodzītā bīstamība ir jāizvērtē individuāli. Turklāt Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja jau 2007.gadā ir aicinājusi Latviju pārskatīt šo nošķiršanas politiku. Savukārt pēc 2009.gada vizītes Latvijā atkārtoti t uzsvēra, ka nav attaisnojama uz mūžu notiesāto nošķiršana no citiem ieslodzītajiem, pamatojoties vienīgi uz piespriesto sodu.

5. Resocializācija

2012.gada sākumā Latvijas Sodū izpildes kodeksā stājās spēkā grozījumi, kuri paredz individuālu riska un vajadzību izvērtējumu, pamatojoties uz kuru notiesātajiem ir jāizstrādā resocializācijas plāns, kas reizi gadā jāvērtē atkārtoti. Ar šiem grozījumiem ir atvērta jauna lappuse sodu politikā, kas virzīta uz progresīvu, efektīvu soda izpildi ar mērķi veicināt notiesāto likumpaklausīgu dzīvi pēc atgriešanās sabiedrībā. Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācijas procesu īstenošanas pasākumiem, apmeklējot ieslodzījuma vietas, tika pievērsta īpaša uzmanība. Vizītēs ieslodzījuma vietās (piemēram, Daugavgrīvas cietums, Brasas cietums), iepazīstoties ar jau veiktajiem izvērtējumiem, pēc sarunām ar darbiniekiem, kuri vistiešāk ir iesaistīti resocializācijas plāna izstrādē, Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka praksē jaunais regulējums praktiski nedarbojas vai darbojas formāli. Arī cietumu darbinieki atzina, ka iespējams nākotnē individuālā riska un vajadzību izvērtējums nesīs pozitīvas pārmaiņas soda izpildē, tomēr šobrīd pie pašreizējās ieslodzījuma vietu finansiālās situācijas, darbinieku skaita (piemēram, Brasas cietumā uz vienu vecāko inspektoru ir 80-90 notiesāto) šis darbs notiek virspusēji. Svarīgi ir saprast, ka tikai ietverot normatīvajā regulējumā jēdzienus „resocializācija”, „individuālā riska izvērtējums”, „resocializācijas plāns” šo grozījumu Latvijas Sodū izpildes kodeksā mērķis netiks sasniegts. Likumā noteiktās darbības ir jāpiepilda ar saturu, radot izpratni par resocializācijas būtību ieslodzījuma vietās un padarot likumā noteikto uzdevumu izpildi par iespējamu (finansiāli resursi papildus štata vietām, darbinieku atalgojumiem). Arī 2013. gadā Tiesībsarga birojs ieslodzīto resocializācijas ieviešanas un nodrošināšanas procesam veltīs īpašu uzmanību.

6. Brīvības atņemšanas soda progresīvās sistēma un tās ietvaros pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāte. Administratīvo komisiju darbs

Pirmajā pusgadā lielā skaitā tika saņemtas sūdzības, kas saistītas ar grozījumiem Latvijas Sodų izpildes kodeksā par pāreju no trijām soda izciešanas režīma pakāpēm uz divām daļēji slēgtajā cietumā. Iepriekš daļēji slēgtajā cietumā augstākajā pakāpē nebija noteikts laiks, cik ilgi notiesātajam tajā jāatrodas, lai pretendētu uz atklāto cietumu. Šobrīd likums paredz, ka jāizcieš viena ceturtdaļa no soda. Ieslodzītie uzskata, ka tādejādi viņu tiesības tiek pārkāptas. Tiesībsargs uzskata, ka ar šiem grozījumiem notiesāto stāvoklis netiek pasliktināts, jo soda progresīvās izpildes princips neparedz automātisku soda izciešanas režīma mīkstināšanu. Administratīvajai komisijai ir tiesības izvērtēt visus likumā noteiktos kritērijus un notiesātā sasniegto resocializācijas līmeni, bet ne pienākums mīkstināt soda izciešanas režīmu. Turklāt notiesātajiem neatkarīgi no soda izciešanas režīma nemainīgi paliek tiesības prasīt nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu. Jāpiebilst, ka šo grozījumu mērķis, samazinot pakāpes, bija padarīt elastīgāku un vienkāršāku brīvības atņemšanas soda izpildi. Iepriekš atšķirības starp soda izciešanas režīmiem izpaudās notiesāto tiesību apjomā - tikšanās biežums, ilgums, telefonsarunu daudzums u.tml. Šāda sadrumstalota daudzpakāpju sistēma ierobežoja notiesātā iespējas iesaistīties resocializācijas programmās, proti, nespēja pabeigt uzsāktu mācību kursu vai kādu no resocializācijas programmām sakarā ar režīma maiņu.

2011.gadā tiesībsargs sniedza atzinumu, kurā tika secināts, ka lēmumu par disciplinārsodu piemērošanu notiesātajiem un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzības mehānisms ir neefektīvs. Par atzinumā konstatēto tika diskutēts Tieslietu ministrijas rīkotajā darba grupā par apcietinājuma un kriminālsodu izpildes laikā pieņemto lēmumu apstrīdēšanas/pārsūdzēšanas normatīvā regulējuma pilnveidošanu, kurā piedalījās arī Tiesībsarga biroja pārstāvis. Darba grupā tika izstrādāti trīs iespējamie modeļi, lai uzlabotu disciplinārsodu un administratīvo komisiju lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāti.

1. Administratīvajā tiesā pārsūdzētie Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmumi par notiesātajiem uzliktajiem disciplinārsodiem ir izskatāmi īsā laika posmā, tādejādi paātrinot notiesāto sūdzību par piemērotajiem disciplinārsodiem izskatīšanu;
2. Lēmums par disciplinārsoda piemērošanu nav administratīvais akts, bet iestādes iekšējais lēmums, paredzot, ka notiesātajam uzliktais disciplinārsods ir apstrīdams Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam, kura lēmums ir galīgs un nav pārsūdzams tiesā;
3. Notiesātajam uzliktie disciplinārsodi ir iestādes iekšējie lēmumi, tomēr, ja tiesā pārsūdzēts komisijas lēmums, kas nelabvēlīgs notiesātajam un ir pamatots ar piemēroto disciplinārsodu, tiesa, izskatot komisijas lēmumu, izvērtē arī piemērotā disciplinārsoda tiesiskumu. Tas ir, ja komisija pieņem lēmumu par soda izciešanas režīma pastiprināšanu vai atsaka mīkstināt esošo soda izciešanas režīmu, pamatojoties uz notiesātajam piemēroto disciplinārsodu, notiesātajam ir tiesības minēto lēmumu pārsūdzēt rajona (pilsētas) tiesā Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Līdz ar to tiesai vienlaikus jāizvērtē piemērotā disciplinārsoda un uz tā pamata pieņemtā komisijas lēmuma pamatotība un tiesiskums.

Tiesībsargs atbalstīja 3.variantu, vienlaikus norādot uz vairākiem trūkumiem. Darba grupa tika aicināta turpināt diskusiju pie šī varianta izstrādes, rūpīgi to izvērtējot. Darba grupa to akceptēja un joprojām turpinās diskusijas pie 3.varianta ieviešanai nepieciešamo grozījumu izvērtēšanas. Darbs pie lēmumu pārsūdzības mehānisma sakārtošanas turpināsies arī nākamajā gadā.

Augstāk minētajā atzinumā tika aktualizēts arī jautājums par to, ka gadījumos, kad notiesātais ir pārsūdzējis tiesā administratīvās komisijas lēmumu un tiesa to atcēlusi, administratīvā komisija, atkārtoti skatot konkrētu jautājumu, bieži vien neņem vērā tiesas norādīto un atkārtoti pieņem identiskus lēmumus. Tiesiskā valstī šāda situācija nav pieļaujama, un pienākums ievērot tiesas lēmumu izriet gan no Latvijas Republikas Satversmes, gan no likuma „Par tiesu varu”. Tomēr joprojām Tiesībsarga birojā tiek saņemti notiesāto iesniegumi ar sūdzībām par to, ka administratīvās komisijas neņem vērā tiesas norādītos trūkumus pieņemtajos lēmumos. Līdz ar to šī jautājuma izpētē turpināsies arī 2013.gadā.

Pēdējo mēnešu laikā ir aktualizējies jautājums par to, ka administratīvās komisijas, lemjot par ierosinājuma izteikšanu tiesai par notiesātā virzību uz nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda, kā obligātu kritēriju izvirza prasību, lai notiesātais uzrāda darba devēja izziņu par to, ka, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, viņš tiks nodrošināts ar darbu. Kritērijus, ka, jāņem vērā, administratīvajai komisijai, lemjot par notiesātajam noteiktā soda izciešanas režīma maiņu un virzību uz nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu no soda, regulē 2009.gada 31.marta Ministru kabineta noteikumi Nr.282 „Noteikumi par administratīvās komisijas darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem”. Noteikumi neparedz algota darba esamību ārpus ieslodzījuma vietas kā obligātu kritēriju, kas jāvērtē administratīvajai komisijai, lemjot par ierosinājuma izteikšanu tiesai par notiesātā nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu. Tiesībsargs uzskata, ka šāda situācija nav pieļaujama, turklāt persona, atrodoties ieslodzījuma vietā, nevar sameklēt darbu. Tiesībsargs vērsīs Ieslodzījuma vietu pārvaldes uzmanību uz šādas prakses nepieļaujamību.

Jāpiezīmē, ka šī gada laikā ir pabeigtas vairākas 2011.gadā uzsāktās pārbaudes lietas attiecībā uz ieslodzīto tematiku. Piemēram, pārbaudes lieta, kas tika uzsākta par 2004.gada 24.augusta Ministru kabineta noteikumu Nr.740 „Noteikumi par stipendijām” noteiktajiem ierobežojumiem ieslodzītajām personām saņemt stipendiju. Tiesībsargs secināja, ka nav saskatāms leģitīms mērķis Noteikumos Nr.740 paredzētajam liegumam saņemt stipendiju izglītojamiem, kas atrodas ieslodzījuma vietā vai neklātienē apgūst profesionālās izglītības programmas (arodizglītību). Tādejādi augstāk minētie noteikumi pieļauj nepamatotu atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos salīdzināmos apstākļos. Līdz ar to ir pārkāptas Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā garantētās tiesības. Reaģējot uz tiesībsarga atzinumu, Izglītības un zinātnes ministrija atzina, ka nepieciešams sagatavot grozījumus minētajā normatīvajā aktā, lai arī tiem izglītojamiem, kas profesionālo izglītību iegūst ieslodzījuma vietās, būtu iespēja saņemt stipendiju.

IV Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanā

2012.gadā Tiesībsarga birojā tiek saņemti 67 rakstveida iesniegumi par procesa virzītāja rīcību un lēmumiem pirmstiesas kriminālprocesa izmeklēšanas posmā. Sūdzību raksturs ir dažāds un skar gan procesa virzītāja rīcību dažādu izmeklēšanas darbību veikšanas laikā (piemēram, par kratīšanas veikšanu), gan arī procesa virzītāja pieņemtos lēmumus (piemēram, par aresta uzlikšanu mantai). Atsevišķos gadījumos iesniedzēji nav apmierināti ar, viņuprāt, nepareizu noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, kādu noteicis procesa virzītājs.

Piemērs:

Iesniedzēju S.L. aizturēja Valsts policijas darbinieki un tika uzsākts kriminālprocess. Nākamajā dienā S.L. tika atbrīvots un uzzināja, ka ir izņemta un apskatīta viņam piederošā

automašīna. S.L. Ieskatā automašīnas izņemšanas mērķis bija iegūt viņa atzīšanos noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. S.L. arī norādīja, ka trīs mēnešus ar viņu netika veiktas nekādas procesuālas darbības. Ar sūdzībām par procesa virzītāja rīcību S.L. bija vērsies uzraugošajā Aizkraukles rajona prokuratūrā un Zemgales tiesas apgabala prokuratūrā, tomēr argumentētas atbildes par iemesliem, kas liegtu atgriezt viņam automašīnu, nesaņēma. Izvērtējot Tiesībsarga biroja rīcībā esošo informāciju, nebija pamata apšaubīt, ka Valsts policijas darbinieki izņēma un apskatīja S.L. piederošo automašīnu uzsāktā kriminālprocesa ietvaros. Lai arī ir noticis S.L. tiesību uz īpašumu un privātās dzīves neaizskaramības ierobežojums, minētās tiesības nav absolūtas un likumā noteiktajā kārtībā var tikt samērīgi ierobežotas leģitīma mērķa sasniegšanai. Noziedzīga nodarījuma izmeklēšana un atklāšana ir uzskatāma par leģitīmu mērķi.

Tiesībsarga birojā tika saņemti arī atsevišķi iesniegumi no kriminālprocesā cietušajām personām, kuras uzskata, ka kriminālprocess ir ievilcies, nenotiek pietiekami aktīvi vai arī tiek novilcināts. Gadījumos, kad iesniedzēji nav izmantojuši savas Kriminālprocesā paredzētās tiesības vērsties ar šāda rakstura sūdzībām pie uzraugošā prokurora, viņiem tiek izskaidrotas šīs tiesības, un viņi tiek aicināti tās izmantot. Atsevišķos gadījumos iesniedzēji vērsās pie tiesībsarga, piemēram, kad uzraugošās iestādes jau ir konstatējušas kriminālprocesa novilcināšanas faktu un par pieļautajiem pārkāpumiem jau sodītas atbildīgās amatpersonas. Šādos gadījumos tiesībsargs neveic atkārtotu izvērtējumu par pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Piemērs:

Iesniedzēja O.A. vērsās Tiesībsarga birojā, izsakot sūdzības par kriminālprocesa virzītāja rīcību, savlaicīgi nesniedzot atbildes uz iesniegumiem un neinformējot par kriminālprocesa gaitu. Vienlaikus izteikta sūdzība par ieilgušu kriminālprocesa norisi un to, ka atbildīgā amatpersona disciplināri sodīta nesamērīgi maigi. Iepazīstoties ar iesniegumam pievienotajiem dokumentiem, pārkāpumi saistībā ar iesniedzējai sniegtajām atbildēm netika konstatēti. Tomēr no uzraugošās prokurores sniegtajām atbildēm bija redzams, ka atsevišķās kriminālprocesa epizodēs ir konstatēta novilcināšana, bet atbildīgā amatpersona saukta pie disciplinārās atbildības. Tiesībsargs atkārtoti neizvērtēja iesniegumā norādītos apstākļus, bet secināja, ka ir pieļauts O.A. kā cietušās personas tiesību pārkāpums uz savlaicīgu kriminālprocesa pabeigšanu, ko jau konstatējusi uzraugošā prokurore. Vienlaikus tiesībsargs izskaidroja, iesniedzējai, ka fiziskai personai nav tiesību prasīt, lai valsts amatpersona tiktu sodīta kādā konkrētā veidā. O.A. tika izskaidrotas viņas tiesības vērsties tiesā par nodarīto zaudējumu atlīdzinājumu, ja tāds ir radies.

Atsevišķos iesniegumos iesniedzēji ir izteikuši sūdzības arī par uzraugošā prokurora vai augstāka līmeņa prokuroru lēmumiem, kuri pieņemti nepamatoti, vai arī netiek pietiekami argumentēti. Saņemot iesniegumus ar sūdzībām par procesa virzītāja vai prokurora pieņemtajiem lēmumiem vai rīcību, tiesībsargs atturas izvērtēt tos pēc būtības, proti, noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju vai sastāva esamību, izmeklēšanas darbību veikšanas tiesiskumu, kā arī pierādījumu pieļaujamību. Šādās lietās tiesībsargs varētu izskatīt jautājumus par Kriminālprocesa likumā izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma pieejamību un efektivitāti.

Tomēr, lai arī Tiesībsarga likums nosaka tiesībsargam plašas tiesības uzraudzīt cilvēktiesību ievērošanu, tai skaitā arī kriminālprocesā, objektīvs šķērslis šādu lietu izskatīšanai ir atsevišķu Kriminālprocesa likuma normu pārāk šaurs tulkojums un bieži vien arī tiesību aizsardzības iestāžu nevienādā prakse un noraidošā attieksme pret šādām

tiesībsarga tiesībām, kas nereti tiesībsarga pilnvaras veikt uzraudzību pār cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā ir padarījušas vien deklaratīvas. Tā Kriminālprocesa likuma 375.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem ir tikai amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, kā arī personām, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda šajā likumā paredzētajā kārtībā. Tiesībsargājošās iestādes vairākkārt ir norādījušas, ka tiesībsargs nav šo personu skaitā.

Piemērs:

Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta sakarā ar iesniedzēja A. iesniegumu. Iesniedzējs norādīja, ka jau 70 dienas nav saņēmis atbildes uz saviem iesniegumiem par procesa virzītāja rīcību kriminālprocesa ietvaros, kā arī izmeklēšanas tiesneša lēmumu. Pārbaudes lieta tika ierosināta, lai izvērtētu valstī pieejamā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti. Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīta informācija uzraugošajam prokuroram, lūdzot atsūtīt kopijas atsevišķiem dokumentiem, ar kuriem A iepriekš jau bija iepazīstināts, tomēr to nebija viņa rīcībā. Pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 375.panta pirmo daļu, šis tiesībsarga lūgums tika noraidīts. Arī uzraugošās Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona prokuratūras virsprokurors, kā arī Rīgas tiesas apgabala virsprokurors uzskatīja, ka tiesībsargs nav to amatpersonu lokā, kurām ir tiesības iepazīties ar pirmstiesas kriminālprocesa materiāliem, savukārt Tiesībsarga likuma 13.panta nosacījumi, kas dod tiesībsargam tiesības iepazīties ar visiem pārbaudes lietā nepieciešamajiem dokumentiem, nav saistoši tiesībsargājošām institūcijām. Ņemot vērā, ka bez pieprasīto dokumentu izvērtēšanas nebija iespējams sniegt objektīvu vērtējumu par pārbaudes lietā būtiskiem apstākļiem, pārbaudes lieta tika izbeigta.

Sakarā ar minēto tiesībsargs ir vērsies gan Saeimā, gan Tieslietu ministrijā ar priekšlikumiem par grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kas paredzētu tiesībsargam tiesības iepazīties ar noteikta veida krimināllietas materiāliem arī pirmstiesas izmeklēšanas laikā.

V Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana

Salīdzinot ar iepriekšējo atskaites periodu, 2012.gadā sūdzību skaits Tiesībsarga birojā par personas tiesisko statusu ir mazinājies. Faktu, ka šis rādītājs biroja statistiskajos apkopojumos gadu no gada nepieaug, var skaidrot ar vairākiem apstākļiem. Attiecībā uz atsevišķām personu grupām, piemēram, patvēruma meklētājiem un bēgļiem, tiesībsargam palīdzības sniegšanas iespējas ir ierobežotas tā mandāta apjoma dēļ, tādēļ patvēruma meklētāji ar sūdzībām par aizsardzības nepiešķiršanu un bēgļi un alternatīvo statusu saņēmušie ar lūgumiem palīdzēt atrisināt sociāla rakstura problēmas pamatā vērsas nevalstiskajās organizācijās, kuras Eiropas bēgļu fonda projektu ietvaros sniedz minētajām personām nepieciešamo atbalstu, t.sk. juridisko palīdzību.

Neskatoties uz to, ka bēgļi un patvēruma meklētāji Tiesībsarga birojā rakstveidā sūdzības iesniedz reti, aizvadītajos divos gados mutisko konsultāciju laikā tika konstatēta problēma alternatīvo statusu saņēmušo personu sociālās aizsardzības jomā. Tādēļ 2012.gadā Tiesībsarga birojā tika veikts pētījums par personu, kam ir piešķirts alternatīvais statuss, pieeju sociālajai palīdzībai un sociālajiem pakalpojumiem. Pētījuma galvenās atziņas un secinājumi skaidri identificē alternatīvo statusu saņēmušo personu integrācijas problēmas valstī un to jautājumu loku, kas liedz šo integrāciju paātrināt.

Pirmkārt, valsts līmenī nedarbojas mehānisms, kas veicinātu ātrāku valsts valodas apguvi minētajā personu grupā. Šo atziņu turklāt var vienlīdz attiecināt kā uz alternatīvo statusu saņēmušajiem un bēgļiem, tā arī uz imigrantiem, kuri valstī sākotnēji uzturas ar

termiņuzturēšanās atļaujām un laika gaitā iegūst tiesības pretendēt uz pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanu.

Otrkārt, valsts valodas apguves problēma secīgi apgrūtina minēto personu pieeju tirgum un arodapmācībai, kas noved šo grupu sociālā izolētībā. Nav pieņemama situācija, ka valstī aizsardzību saņēmušās personas pēc valsts pabalsta saņemšanas termiņa notecējuma (9 mēneši) automātiski tiek novirzītas uz sociālās palīdzības pieprasītāju rindām pašvaldībās, kuras papildus finansējumu darbam ar šo grupu no valsts vai citiem avotiem nesaņem.

Tāpat pētījums norāda uz tādām problēmām kā alternatīvo statusu saņēmušo personu grūtības dzīvesvietas jautājuma risināšanā, informācijas pieejamībā un veselības aprūpes saņemšanā, kas nav mazāk nozīmīgas un kuru risināšanai būtu nepieciešama nekavējoša atbildīgo iestāžu rīcība.

Jautājumu loks, kas ir konstanti nemainīgs birojā iesniegto sūdzību īpatsvarā, saistīts ar atteikumiem ārzemniekiem izsniegt uzturēšanās atļauju vai to anulēšana, ja valstī dzīvo ārzemnieka ģimenes locekļi un uzturēšanās atteikuma gadījumā potenciāli varētu tikt ierobežotas personai garantētās tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību.

Tā 2012.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemtas vairākas mutiskas un viena rakstveida sūdzība par repatrianta statusa un uzturēšanās atļaujas anulēšanu personām, kurām Latvijas Republikā dzīvo ģimene - vecāki, brāļi, māsas un citi tuvinieki - un ir izveidojusies pastāvīga noturīga saikne ar šo valsti, neskatoties uz to, ka viņi ir dzimuši ārpus Latvijas un Latvijā ieceļojuši tikai 90. gadu vidū repatriācijas procesa rezultātā.

Tiesībsarga biroja praksē gadījumi, ka uzturēšanās atļauju anulē repatriantam tā sodāmības dēļ, ir vērtēti reti. Vienā no sūdzības gadījumiem, kad uzturēšanās atļauju anulēja repatriantam, kurš bija sodīts ar brīvības atņemšanas sodu, tika ierosināta pārbaudes lieta. Taču, ņemot vērā faktu, ka uzturēšanās atļauju Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde personai atjaunoja, pārbaudes lietas turpināšanai nebija pamats.

Citos gadījumos sūdzības par uzturēšanās atļaujas un repatrianta statusa atņemšanu, kam pamatā bija sodāmība, tika saņemtas mutiski, taču Tiesībsarga biroja iesaistīšanos problēmas risināšanā iesniedzēji nelūdza, jo bija paši apstrīdējuši apelācijas kārtībā repatrianta statusa atņemšanu tiesā.

Uzturēšanās atļaujas atņemšana valsts un sabiedriskās kārtības un drošības apsvērumu dēļ un mēģinājumi līdzsvarot šo ierobežojumu ar personai garantētajām tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību⁵⁹ nav tikai Latvijas problēma. Arī citās Eiropas Savienības valstīs šīs dilemmas risināšana ir izraisījusi asas politiskas diskusijas⁶⁰, un domājams, ka šīs problēmas dažādo aspektu vērtēšana varētu tuvākajā laikā nonākt biežāk tiesībsarga redzeslokā.

Papildus iepriekš minētajam varētu atzīmēt, ka Tiesībsarga birojā ik gadus nelielā skaitā tiek saņemtas sūdzības no ārzemniekiem, kuri veselības stāvokļa dēļ nespēj nokārtot latviešu valodas pārbaudījumu un saņemt pastāvīgo uzturēšanās atļauju (vai iegūt Latvijas Republikas pilsonību). Arī šīs sūdzības pamatā Tiesībsarga birojā tika paustas mutiski bez lūguma ierosināt pārbaudes lietu. Šajos gadījumos personām tika ieteikts iedarbināt neizmantotus tiesību aizsardzības mehānismus - lēmumu pārsūdzēšana iestādē vai tiesā.

Sūdzības par nepamatotu pilsonības atņemšanu vai liegumu iegūt pilsonību 2012.gadā Tiesībsarga birojā netika saņemtas, taču mutisko konsultāciju laikā joprojām tika identificēti

⁵⁹ Personas tiesības uz ģimenes dzīvi ietver tādus aspektus kā laulības noslēgšana, ģimenes dzīves neaizskaramība, tiesības veidot ģimeni u.t.t.

⁶⁰ „Theresa May 'picking a fight with judges' on immigration”// <http://www.bbc.co.uk/news/uk-21489899>, kā arī „Theresa May says judges are 'ignoring' deportation” //lawhttp://www.bbc.co.uk/news/uk-21489890

gadījumi, kad pret personām tiek uzsākts process par pilsonības atņemšanu, jo cita valsts automātiski 90. gadu sākumā ir piešķirusi personām pilsonību.

1. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu

2008.gada 16.decembrī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2008/115/EK par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz trešo valstu valsts piederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi, kurā (8.panta 6.punkts) tika noteikts, ka valstīs vajag ieviest efektīvu piespiedu atgriešanas uzraudzības sistēmu.

Pamatojoties uz 2011.gada 1.jūlija grozījumiem Imigrācijas likumā, konkrētāk, 50.7.pantu, piespiedu atgriešanas uzraudzība tika uzticēta Latvijas Republikas tiesībsargam.

Lai izveidotu efektīvu uzraudzības sistēmu, Tiesībsarga birojs Eiropas Atgriešanas fonda 2011.gada projekta ietvaros 2012.gadā pabeidza izstrādāt izraidāmo ārzemnieku iztaujāšanas metodoloģiju, un, turpinot novērošanas mehānisma pilnveidošanu, 2013.-2015.gadā plāno izstrādāt līdzīgu metodoloģiju attiecībā uz pārējiem novērošanas procesā iesaistītajiem uzdevumiem - izraidāmo personu aizturēšanas vietu apsekošana un novērošana faktiskās izraidīšanas laikā⁶¹.

Laika posmā no 2012.gada 1.janvāra līdz 2012.gada 31.decembrim Tiesībsarga birojs ir saņēmis izpildei 58 lēmumus par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu, no kuriem 9 gadījumos novērošanu nevarēja realizēt, jo Tiesībsarga birojs par ārzemnieku izraidīšanu netika savlaicīgi informēts vai laika trūkuma dēļ nebija iespējams atrast tulkus, kas varētu nodrošināt sazināšanos ar izraidāmo ārzemnieku.

Novērošanas procesā tika apzinātas šādas problēmas, uz ko norādīja izraidāmie ārzemnieki:

1) informācija par izraidīšanu tiek sniegta novēloti, un personas nav saņēmušas informāciju par viņiem garantētām tiesībām uz aizstāvi un lēmuma pārsūdzēšanu saprotamā veidā un savlaicīgi;

2) ir problēmas ar sazināšanos ar tuviniekiem un paziņām, lai informētu par izraidīšanu un atgriešanos dzimtenē, jo personīgo mobilo telefonu izmantošana tiek ierobežota vai personām pašām nav telefons vai naudas līdzekļi, lai informētu tuviniekus dzimtenē;

3) piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku aizturēšanas vietā Rīgā, Rūdolfa ielā telpas nav paredzētas ilgstošai aizturēšanai. Daži izraidāmie ārzemnieki norādīja uz trūkumiem izolatora aprīkojumā, tā, piemēram, tika norādīts, ka nav nodrošināta personīgai higiēnai nepieciešamā duša. Tāpat sūdzības tika saņemtas par ēdināšanas kvalitāti un kvantitāti.

Ņemot vērā, ka lielākā daļa ārzemnieku piespiedu izraidīšana tiek realizēta caur starptautisko lidostu „Rīga”, un VR izmantotās pagaidu turēšanas telpas Rīgā nav pilnībā piemērotas izraidāmo ārzemnieku ilgstošai turēšanai, būtu jāapsver nepieciešamība iekārtot atbilstošas aizturēšanas telpas Rīgā vai tās tuvumā, kur izraidāmās personas līdz izraidīšanai, varētu tikt aizturētas ilgāk par 3-4 dienām.

Tāpat 2012.gadā saistībā ar novērošanas procesā iegūtajām ziņām Tiesībsarga birojā tika ierosinātas divas pārbaudes lietas par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem piespiedu

⁶¹ Imigrācijas likuma 50.7 panta otrā daļa nosaka, ka piespiedu izraidīšanas procesa novērošanā ietilpst:

1) piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku apmeklēšana izmitināšanas vietā, lai novērtētu izmitināšanas un uzturēšanas apstākļus, arī medicīniskās palīdzības nodrošināšanu un citu vajadzību apmierināšanu;

2) ārzemnieka iztaujāšana, lai noskaidrotu viņa informētību par piespiedu izraidīšanas procesa gaitu, viņa tiesībām un to īstenošanas iespēju;

3) aizturēšanas brīdī izņemto aizturētās personas personīgo mantu atdošanas, transportēšanas no aizturēto personu izmitināšanas centra līdz izceļošanas punktam, bagāžas nodošanas un reģistrēšanas novērošana, kā arī dalība piespiedu izraidīšanas procesa faktiskajā īstenošanā, lai novērtētu izraidāmā ārzemnieka cilvēktiesību ievērošanu.

izraidīšanas procesā, kur lēmums par piespiedu izraidīšanu tika pieņemts attiecībā uz personām, kuras:

- psihiskas saslimšanas dēļ pilnībā nekontrolēja rīcību, un izraidīšana bija paredzēta uz valsti, kurā valdošais režīms veica brutālās represijas pret savas valsts iedzīvotājiem (varas iestādes pieļāva smagus cilvēktiesību pārkāpumus, tostarp masu arestus, nogalināšanas bez tiesas sprieduma, patvaļīgas aizturēšanas, vardarbīgas pazušanas, ieslodzīto, tostarp bērnu, spīdzināšanu un sliktu izturēšanos pret viņiem);

- lūdza viņas neizraidīt uz izcelsmes valsti, jo tur viņām draudēja fiziska izrēķināšanās un pakļaušana spīdzināšanai vai citai necilvēcīgai rīcībai.

Attiecībā uz abiem minētajiem gadījumiem izmeklēšana Tiesībsarga birojā turpinās, un atzinumu sniegšana tajos paredzēta 2013.gadā.

VI Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

2012.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki sadarbībā ar Valsts policijas koledžu organizēja apmācības „Cilvēktiesību ievērošana Valsts policijas darbā”. Minētā projekta ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja vairākas (11) Valsts policijas iestādes, dažādos valsts reģionos (Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā Gulbenē, Kuldīgā, Rēzeknē, Cēsīs). Vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki vadīja nodarbības Kārtības un Kriminālpolicijas (kopumā aptuveni 200) darbiniekiem par pamattiesību ievērošanu ikdienas darbībā. Nodarbību laikā policijas darbinieki tika iepazīstināti ar Tiesībsarga biroja uzdevumiem un kompetenci, kā arī apskatītas šādas tēmas:

- 1) Diskriminācijas aizlieguma ievērošana policijas darbā;
- 2) Rasu, etnisko pazīmju fiksēšana, ierosinot kriminālprocesu;
- 3) Krimināllikuma 78.pantā (nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana) noteikto noziedzīgo nodarījumu izmeklēšana;
- 4) Labas pārvaldības principa ievērošana Valsts policijas darbā;
- 5) Necilvēcīgās izturēšanās aizlieguma aspekti saskarsmē ar policiju. Personu ar garīga rakstura traucējumiem aizturēšanas īpatnības;
- 6) Personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību nodrošināšana (policijas darbā). Nevainīguma prezumpcijas principa ievērošana policijas saziņā ar masu medijiem;
- 7) Nepilngadīgo tiesību ievērošana policijas darbā;
- 8) Bērna tiesību ievērošana saskarsmē ar policiju (speciālistu apmācība, subjekti, bērna nogādāšana policijas iecirknī u.c.);
- 9) Vecāku tiesības piedalīties visās ar bērnu veiktajās darbībās;
- 10) Kriminālprocesa uzsākšana pēc Krimināllikuma 174.panta (cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo).

Pēc minētā apmācību kursa pabeigšanas Valsts policijas koledža ir izrādījusi interesi par turpmāko sadarbību ar Tiesībsarga biroja speciālistiem.

2012.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Valsts policijas (turpmāk - VP) Jūrmalas iecirkņa īslaicīgās aizturēšanas vietu (turpmāk - ĪAV), kā arī atkārtoti apmeklēja Rīgas, Jelgavas un Dobeles iecirkņa ĪAV. Minēto vizīšu mērķis bija izvērtēt ĪAV apstākļu atbilstību cilvēktiesību prasībām, novērot Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr.2010-44-01 izpildi, kā arī sniegt viedokli par veicamajiem uzlabojumiem. Pozitīvi vērtējamās VP darbības sadzīves apstākļu uzlabošanai ĪAV, kā arī tas, ka, atsevišķu ĪAV (Rīgas) un reģionu pārvaldes ievēro Tiesībsarga biroja sniegtās rekomendācijas.

2012.gadā Tiesībsarga birojā saņemtas personu sūdzības par Jelgavas, Aizkraukles, Ogres, Dobeles, Jēkabpils un Talsu ĪAV. Iesniegumos personas lūdz nosūtīt vai sniegt Tiesībsarga atzinumu vai vērtējumu par sadzīves apstākļiem VP ĪAV. Minētā informācija bieži vien tiek izmantota prasības iesniegšanai administratīvajā tiesā par VP faktisko rīcību, nenodrošinot cilvēktiesību prasībām atbilstošus sadzīves apstākļus ĪAV. Vērojams iesniegumu skaita pieaugums šajā jautājumā varētu būt saistīts ar personām pozitīviem Administratīvās tiesas spriedumiem (piemēram, Administratīvās apgabaltiesas spriedums par Kuldīgas ĪAV⁶² un Ventspils ĪAV⁶³. Administratīvās rajona tiesas spriedumi par Jelgavas ĪAV⁶⁴, Aizkraukles ĪAV⁶⁵ un Jēkabpils ĪAV⁶⁶).

Tiesībsarga birojā tiek vērtēta arī policijas darbību reglamentējošo normatīvo aktu atbilstība cilvēktiesību prasībām.

2012.gadā tika konstatēti trūkumi ĪAV darbību reglamentējošos normatīvos aktos (uztura normās vitamīnu daudzums neatbilst Veselības ministrijas standartiem). Tiesībsargs ir vērsies IeM ar aicinājumu veikt nepieciešamos grozījumus MK noteikumos. Tomēr Iekšlietu ministrija noraidīja minēto priekšlikumu, norādot, ka personas īslaicīga atrašanās ĪAV nevar radīt nekādu kaitējumu veselībai.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (turpmāk - LAPK) 257.panta pirmā daļa paredz, ja izdarīts administratīvais pārkāpums, kas paredzēts LAPK 149.⁴ panta septītajā daļā, 149.⁵ panta ceturtajā daļā vai 149.¹⁵ pantā (izņemot sestajā daļā paredzēto pārkāpumu), līdz piemērotā naudas soda izpildei, tiek izņemts pārkāpuma izdarīšanas rīks. Tādējādi minētā norma paredz VP pienākumu izņemt un glabāt līdz naudas soda nomaksai arī pārkāpuma izdarītāju transportlīdzekļus. Atbilstoši Ministru kabineta 2010.gada 7.decembra noteikumu Nr.1098 „Noteikumi par rīcību ar administratīvo pārkāpumu lietā izņemto mantu un dokumentiem” 4.pielikuma 1.1.punktam administratīvā pārkāpuma lietā izņemtā transporta līdzekļa glabāšanas izmaksā 8 latus diennaktī. Savukārt naudas sods par transporta līdzekļa vadīšanu atkārtoti gada laikā, ja nav transporta līdzekļa vadīšanas tiesību vai ir spēkā transporta līdzekļa vadīšanas tiesību aizliegums (LAPK 149.⁴ panta septītā daļa) ir 400 lati, nepakļaušanos tādas personas atkārtotai vai vairākkārtējai prasībai apturēt transporta līdzekli (bēgšanu), kura pilnvarota pārbaudīt transporta līdzekļa vadītāja dokumentus (LAPK 149.⁵ panta ceturta daļa) ir 800 - 1000 lati, transporta līdzekļa vadīšanu alkohola reibumā vai citu apreibinošu vielu ietekmē (LAPK 149.¹⁵ pants) ir 150-1000 lati. Tādējādi transporta līdzekļa glabāšanas izdevumi četru mēnešu periodā sasniegs vai pārsniegs maksimālo sankcijā paredzēto naudas sodu. Attiecīgi tiesībsargs, konstatēja, ka noteiktais ierobežojums nesamērīgi ierobežo personas tiesības uz īpašumu. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās Saeimā ar aicinājumu grozīt LAPK 257.panta pirmo daļu. Lai gan tiesībsarga priekšlikums tika nodots papildus apspriedei Tieslietu ministrijai, tomēr 2012.gada 12.decembrī Latvijas Republikas Satversmes tiesa pēc privātpersonas pieteikuma saņemšanas nolēma ierosināt lietu par LAPK 257.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 105.pantam.

2011.gada 26.maijā tiesībsargs vērsās Latvijas Republikas Saeimā ar aicinājumu izstrādāt grozījumus Ceļu satiksmes likuma (turpmāk - CSL) 43⁶.pantā (foto radari), bet 2011.gada 20.decembrī iesniedza priekšlikumus grozījumiem CSL 43⁶.pantā. Tomēr Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisija 2012.gada 11.janvāra sēdē nolēma neatbalstīt (nevirzīt) minētos priekšlikumus izskatīšanai Saeimā. Ņemot vērā minēto,

⁶² AAT 2012.gada 11.maija spriedums lieta Nr.A42974609 AA43 -0496-12/11

⁶³ AAT 2010.gada 2.jūlija spriedums lieta Nr.A42510707 AA43-0885-10/19

⁶⁴ ART 2012.gada 16.novembra spriedums lietā Nr.A42 06266 11

⁶⁵ ART 2013.gada 8.janvāra spriedums lieta Nr.A42042012

⁶⁶ ART 2013.gada 22.janvārī spriedums lieta Nr.A420475612

2012.gada 29.maijā tiesībsargs iesniedza Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību, kurā lūdza:

1) atzīt CSL 43⁶.panta trešajā un piektajā daļā paredzēto lēmuma pieņemšanas kārtību par neatbilstošu Satversmes 1.un 92.pantam;

2) atzīt CSL 43⁶.panta otro daļu par neatbilstošu Satversmes 91.pantam;

3) atzīt CSL 43⁶.panta septīto un astoto daļu par neatbilstošu Satversmes 92.pantam.

2012.gada 29.jūnijā Satversmes tiesa nolēma ierosināt lietu Nr.2012-15-01 par CSL 43⁶.panta trešās, piektās, septītās un astotās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam.

Tiesībsarga birojā joprojām tiek saņemti personu iesniegumi par cietsirdīgu vai necilvēcīgu policijas darbinieku rīcību, kā arī lēmumiem un darbībām, kas pieņemti vai veiktas kriminālprocesa vai administratīvās lietvedības ietvaros. Lai gan tiesībsarga birojā saņemto sūdzību skaits par Valsts policijas darbinieku rīcību nav liels, tomēr vairākās pārbaudes lietās tiesībsargs ir konstatējis, ka:

1. personu sūdzības par necilvēcīgu izturēšanos VP netika izmeklētas efektīvi:

Piemēram: Persona tika konvojēta no Rīgas Centrālcietuma uz Rīgas apgabaltiesu. Savukārt, tiekoties ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem, persona norādīja, ka minētās konvojēšanas laikā Valsts policijas darbinieki nepamatoti pielietoja pret viņu fizisko spēku un speciālos līdzekļus. Rīgas Centrālcietuma Medicīnas daļā, kur personai tika konstatēti miesas bojājumi. VP Iekšējās drošības biroja (turpmāk -IDB) resorisko pārbaudi kopumā veica vienu gadu un septiņus mēnešus, kas būtiski pārsniedz likumā „Par policiju” noteikto termiņu. Ņemot vērā minēto, secināms, ka resoriskā pārbaude nav veikta saprātīgā laika posmā un nav uzskatāma par efektīvu Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13.panta kontekstā.

2. necilvēcīga apiešanās aizlieguma pārkāpums:

Piemēram: saistībā ar aizturēšanas laikā gūtajiem ievainojumiem, persona atradās ārstniecības iestādē, kur viņu apsargāja vairāki Valsts policijas darbinieki. Vienlaikus pret personu tika pielietoti speciālie līdzekļi - roku dzelži un kāju dzelži. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tika konstatēts, ka roku un kāju dzelžu lietošana, pret personu, kuras pārvietošanās iespējas ir būtiski apgrūtināta, kā arī viņas piesprādzēšana pie gultas, neraugoties uz vairāku policijas darbinieku nepārtrauktu apsardzi, ir uzskatāma par nesamērīgu drošības pasākumu kopumu. Ņemot vērā laika periodu (vienu mēnesi), kurā piemēroti minētie drošības pasākumi (līdzekļi), tika konstatēts, ka ir pārsniegts minimālais ciešanu līmenis un darbinieku rīcība ir vērtējama kā Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.panta pārkāpums.

3. labas pārvaldības principa pārkāpums:

Piemēram: 2006.gada 1.martā tiesa personai piesprieda sodu – administratīvais arests. Tomēr tā izpilde uzsākta tikai 2011.gada 16.septembrī. Šajā laika posmā persona uzsāktu kriminālprocesa ietvaros ir piedalījies 30 procesuālajās darbībās VP, prokuratūrā un tiesā. Kā arī viņai tika piemērots drošības līdzeklis - apcietinājums. VP darbinieki informāciju par šo personu ir pieprasījuši 377 reizes (t.sk., dienā, kad viņa tika apcietināta). Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tika konstatēts, ka Valsts policijas rīcība, izpildot tiesas lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā vairāk kā pēc pieciem gadiem, neatbilst labas pārvaldības principam.

2013.gada 10.janvārī Valsts sekretāru sanāksmē tika izsludināts koncepcijas projekts "Par Valsts policijas Iekšējās drošības biroja pārveidošanas par iekšlietu ministra pārraudzībā

esošu institūciju risinājumiem". Ministru kabinets ir atbalstījis Valsts policijas Iekšējās drošības biroja pārveidošanas par iekšlietu ministra pārraudzībā esošu institūciju, piešķirot tam operatīvās darbības subjekta statusu. Tiesībsargs vairākkārt ir konstatējis VP IDB veikto pārbaužu neefektivitāti. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā Jasinskis pret Latviju ir norādījusi, ka dienesta izmeklēšana nevar tikt uzskatīta par pienācīgu lietās, kurās tiek apgalvota iespējama slikta izturēšanās Konvencijas 3.panta izpratnē. Līdz ar to Iekšlietu ministrijas vēlme izveidot no Valsts policijas neatkarīgu institūciju, kas veiktu pārbaudes par tās darbinieku rīcības tiesiskumu no institucionālās neatkarības viedokļa ir vērtējama pozitīvi.

VII Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas aktualitātes

1. Tiesības uz taisnīgu tiesu

Tiesībsarga birojs ik gadu saņem iesniegumus, kas skar personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Analizējot iesniegumu saturu, jāsecina, ka tajos tiek skarti dažādi taisnīgas tiesas aspekti –pieeja tiesai, personas tiesības uz kvalitatīvu un efektīvu aizstāvību. Līdzīgi kā 2011.gadā lielākais iesniegumu skaits šajā tēmā (67 rakstiski iesniegumi) ir par taisnīgu lietas izskatīšanu, kad personas nav apmierinātas ar tiesas nolēmumu. Tomēr lielākā problēma, kas izriet no saņemtajiem iesniegumiem, ir saistīta ar personas tiesībām uz taisnīgu tiesu saprātīgos termiņos, papildus aktualizējot jautājumu, kas skar pilna tiesas sprieduma sagatavošanas termiņus. Saistībā ar pēdējiem minētajiem jautājumiem tiesībsargs vairākās pārbaudes lietās ir sniedzis arī atzinumus, kuros konstatējis pārkāpumus.

1.1.Pieejamība tiesai

2012.gadā saņemti 32 rakstveida iesniegumi par to, ka tiek liegta pieejamība tiesai, jo tiesa neatbrīvo personas no valsts nodevas samaksas, tādējādi liedzot personai tiesības uz taisnīgu tiesu. Jānorāda, ka ar šāda satura iesniegumiem vairākos gadījumos bija vērsušās arī ieslodzījumā esošās personas. Taču pārkāpumi netika konstatēti, jo problēmas būtība tika saskatīta apstākļi, ka pašas personas nebija sniegušas pietiekamu informāciju tiesai par savu mantisko stāvokli. Pozitīvi vērtējams, ka tiesas savos lēmumos personām izvērsti skaidro un norāda, kā personai būtu jārikojas un kādi dokumenti būtu iesniedzami, lai tiesai būtu iespējams pieņemt objektīvu lēmumu (piemēram, jāaktualizē informācija par maznodrošinātas vai trūcīgas personas statusa piešķiršanu u.c.). Savukārt attiecībā uz ieslodzījumā esošajām personām administratīvajās lietās vērojama tendence, ka tiesa pati pieprasa informāciju par ieslodzījumā esošās personas ienākumiem no ieslodzījuma vietas. Atsevišķos gadījumos ieslodzītie norādīja uz problēmu, ka cietuma administrācijas darbinieki savlaicīgi nenosūta tiesai procesuālos dokumentus, kā rezultātā personas tiesības uz pieejamību tiesai tiek ierobežotas. Tomēr pārbaudītajos gadījumos, lai gan bija saskatītas problēmas ieslodzījumu vietu darba organizācijā, ieslodzīto personu tiesību pārkāpumi uz pieejamību tiesai netika konstatēti. Tiesas nokavējuma apstākļus bija atzinušas par attaisnojošiem un atjaunojušas procesuālos termiņus procesuālo dokumentu iesniegšanai.

1.2. Saprātīgi termiņi

Ilgstoša problēma, uz ko tiesībsargs pēdējo gadu laikā norāda, ir lietu izskatīšana saprātīgos termiņos. Galvenokārt iesniegumi tiek saņemti par kriminālprocesu ilgstošu izskatīšanu, bet šāda tendence vērojama arī civillietu un administratīvo lietu izskatīšanas procesā.

Piemēram, vienā no pārbaudes lietām tika konstatēts, ka civillieta pirmajā instancē tiek izskatīta nu jau vairāk kā 12 gadus! Tiesvedība lietā pirmajā instancē 12 gadu laikā vēl nav beigusies, un kopējais lietas izskatīšanas termiņš potenciāli var pagarināties vēl nenoteiktu laika posmu, ja lieta tiks virzīta izskatīšanai apelācijas un kasācijas kārtībā. Pārbaudes lietā tiesībsargs konstatēja tiesību pārkāpumu uz taisnīgu tiesu, precīzāk, uz lietas savlaicīgu izskatīšanu. Turklāt tika konstatēts, ka tiesas rīcības dēļ iztiesāšana ir ieilgusi tiktāl, ka lietas dalībnieku nāves dēļ ir sākusies lietas dalībnieku nomaiņa, kas vēl vairāk paildzinājusi lietas izskatīšanu.

Vēl arvien aktuāls ir jautājums par lietu izskatīšanas termiņiem apelācijas instancē. Atsevišķos gadījumos tiesībsargs ir konstatējis, ka personas, kuras ir notiesātas ar pirmās instances tiesas spriedumu un turpina atrasties apcietinājumā, jo pārsūdzējušas pirmās instances tiesas spriedumu, apelācijas tiesvedība ilgst gadiem, dažkārt apcietinājumā pavadītais laiks tuvojas pirmās instances piespriestajam brīvības atņemšanas sodam.

Tiesībsargs ir vērsis tiesu uzmanību uz to, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir norādījusi, ka galvenais, kas jāvērtē, lai lemtu, vai tiek ievērotas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā laikā, ir, vai lietā nav nesamērīgi ilgi laika periodi, kad lietā vispār nenotiek nekādas darbības. Vairākos gadījumos tika konstatēts, ka nogaides periodi no vienas tiesas sēdes līdz nākamai, kad nekādas citas darbības lietā netiek veiktas, ir nesamērīgi ilgi.

Piemēram, rajona tiesa atlika lietas izskatīšanu sakarā ar citas lietas izskatīšanu un nākamo tiesas sēdi nozīmēja pēc gada. Pēc gada puses uz tiesas sēdi neieradās, jo tiesa nebija nosūtījusi lietas dalībniekiem pavēstes par tiesas sēdes vietu un laiku. Neskatoties uz to, ka lieta netika izskatīta tiesas vainas dēļ, nākamā tiesas sēde atkārtoti tika nozīmēta tikai pēc gada. Tāpat šāda tendence ir vērojama arī vairākās citās lietās, kad nākamās tiesas sēdes, neatkarīgi no tiesas sēdes atlikšanas apsvērumiem, tiek nozīmētas pēc nesamērīgi ilga laika.

Tomēr jāatzīmē, ka tiesībsargs ir konstatējis arī pozitīvus piemērus, kuros tiesa atrod risinājumus, lai labotu pieļautās kļūdas.

Piemēram, tika saņemta notiesātās personas sūdzība, kurā persona norādīja uz to, ka tiesas sēde, kurā bija jālemj jautājums par personas pirmstermiņa atbrīvošanu, nenotika, jo tiesa nebija nozīmējusi konvoju, tādējādi liedzot viņam tiesības ierasties uz tiesas sēdi. Tomēr pārkāpums konkrētajā gadījumā netika saskatīts, jo tiesa, nekavējoties un bez vilcināšanās nākamo tiesas sēdi nozīmēja pēc nedēļas, kā arī nodrošināja ieslodzītā piedalīšanos tiesas sēdē un jautājums pēc būtības tika izskatīts.

Lai gan lielākā kritika šajā gadījumā attiecināma uz izpildvaru, kura nenodrošina tiesas ar pietiekamu tiesnešu un palīgu skaitu, lai veiktu lietu savlaicīgu izskatīšanu, tomēr nepilnības saskatāmas arī pašu tiesu darbā.

1.2.1. Tiesas sprieduma pilna teksta sastādīšanas termiņa nesamērīga pagarināšana

Vairākās pārbaudes lietās tiesībsargs konstatēja problēmas saistībā ar KPL 530.pantu, kas paredz tiesnešiem tiesības pēc saīsinātā sprieduma sagatavošanas pagarināt pilna sprieduma sastādīšanas laiku. Tika secināts, ka norma nav pietiekami detalizēti izstrādāta un dod tiesnešiem pārlietu lielu un nekontrolētu brīvību tās piemērošanā.

Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ir noteikts, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Tiesības uz taisnīgu tiesu sevī ietver arī lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. KPL 14.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem lietas apstākļiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 6.panta pirmā daļa garantē personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tajā skaitā arī personu tiesības uz savlaicīgu lietas izskatīšanu, tas ir, lietas virzību saprātīgos termiņos. Šīs normas mērķis ir „aizsargāt visas procesā iesaistītās puses [...] no pārmērīgiem procesuāliem kavējumiem”⁶⁷, novērst pārmērīgi ilgu tiesisko nenoteiktību, kā arī uzturēt palāvību uz tiesu sistēmas efektivitāti un uzticamību⁶⁸. Krimināllietās lietas izskatīšanas termiņš, atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksei, tiek rēķināts nevis no brīža, kad lieta nonāk tiesā, bet jau no izmeklēšanas stadijas. ECT ir noteikusi, ka laika skaitīšana kriminālprocesā iesākas ar brīdi, kad „kompetentas iestādes ir paziņojušas kādai personai par to, ka tā tiek turēta aizdomās par kriminālnoziedzuma izdarīšanu”⁶⁹, vai arī „personas stāvoklis ir ticis būtiski ietekmēts”⁷⁰, proti, personas tiesības kriminālprocesa ietvaros ir tikušas būtiski ierobežotas.

KPL 530.pants paredzēja (panta trešā daļa šādā redakcijā bija spēkā līdz 2012.gada 1.jūlijam), ka:

„(1) Tiesa var sagatavot saīsinātas formas spriedumu, kas sastāv no ievaddaļas un rezolutīvās daļas.

(2) Ja tiesa sagatavojusi saīsināto spriedumu, pilnu spriedumu tiesa sagatavo 14 dienu laikā, paziņojot tā pieejamības datumu.

(3) Ja attaisnojošu iemeslu dēļ pilns tiesas nolēmums nav sastādīts noteiktajā laikā, tiesnesis paziņo prokuroram, apsūdzētajam, cietušajam, aizstāvim un pārstāvim, kad būs pieejams pilns tiesas nolēmums.”

Piemēram, vienā no pārbaudes lietām tika konstatēts, ka saīsinātais tiesas spriedums krimināllietā tika pasludināts 2011.gada 18.martā, nosakot pilna sprieduma sastādīšanas datumu 2011.gada 1.aprīlī. Savukārt 2011.gada 1.aprīlī tiesa lietas dalībniekiem paziņoja, ka pilna sprieduma saņemšanas datums tiek noteikts 2.jūnijs, bet 2011.gada 2.jūnijā pilna sprieduma saņemšanas datums tika noteikts 2011.gada 14.jūlijā.

Vērtējot konkrētās lietas tiesiskos un faktiskos apstākļus, tiesībsargs norādīja, ka, ierobežojot personas brīvību, pamatojoties uz tiesas spriedumu, viņai ir tiesības ne tikai saņemt motivētu spriedumu, bet arī saņemt to savlaicīgi, lai izmatotu KPL noteiktos procesuālos aizsardzības līdzekļus, piemēram, iesniegt apelācijas vai kasācijas sūdzību. Ilgstoša vilcināšanās ar motivēta tiesas nolēmuma sastādīšanu un izsniegšanu apsūdzētajam:

1) var ietekmēt kopējo lietas izskatīšanas termiņu un līdz ar to arī lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā;

2) atstāj apsūdzēto tiesiskās nenoteiktības stāvoklī, kas nav pieļaujams no tiesības uz taisnīgu tiesu viedokļa;

3) var aizskart tiesības uz brīvību. Jebkuram apcietinājumam ir jābūt motivētam, un ir jāpastāv efektīvai apcietinājuma kontrolei. Motivējošā daļa drošības līdzekļa grozīšanai

⁶⁷ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Stögmüller v. Austria*, (1969).

⁶⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999. gada 28. jūlija spriedums lietā *Bottazzi v. Italy*, pieteikums Nr. 34884/97.

⁶⁹ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *De Veer v. Belgium* (1980).

⁷⁰ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Ekle v. FRG* (1982).

konstatējama tikai no pilnā sprieduma, tādēļ ilgstoša brīvības atņemšana personai uz saīsinātā sprieduma pamata var liegt apsūdzētajam pieeju grozītā drošības līdzekļa apstrīdēšanai.

Izvērtējot konkrētās pārbaudes lietas tiesiskos un faktiskos apstākļus, tiesībsargs saskatīja personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu.

Līdzīgi pārkāpumi tika konstatēti arī citās pārbaudes lietās.

Piemēram, pārbaudes lietā tika konstatēts, ka rajona tiesa 2011. gada 10. novembrī pieņēma notiesājošu spriedumu, izskatot krimināllietu. Tiesnesis informēja, ka pilns sprieduma teksts būs pieejams 2011. gada 25. novembrī, taču pilns tiesas nolēmums personai bija pieejams tikai 2012. gada 18. jūlijā. Tiesnesis neinformēja procesa dalībniekus par iemesliem, kādēļ pilns sprieduma teksts nav sastādīts noteiktajā termiņā un nepaziņoja par pilna sprieduma pieejamību citā datumā. Apsūdzētais visu šo laika periodu atradās apcietinājumā, kas saskaņā ar ECT praksē vairākkārt secināto ir papildu apstākļi, lai tiesa izrādītu pienācīgu rūpību un veiktu lietā visas nepieciešamās darbības, nepieļaujot nepamatotu kavēšanos. Pilna sprieduma teksta nepieejamība ilgāk par pusgadu liedza apsūdzētajam iespēju iesniegt apelācijas sūdzību par spriedumu, tādējādi radot būtisku tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu. Jāpiebilst, ka konkrētā tiesneša praksē šis nebija pirmais gadījums. Taču tiesībsargs atzinīgi novērtēja to, ka uz šo gadījumu pienācīgi reaģēja arī tiesnešu disciplinārkolēģija. Šādi gadījumi ne tikai rada pamatu personas prasībai par kaitējuma atlīdzību pret valsti, bet arī grauj tiesu varas autoritāti kopumā.

Ar mērķi novērst nepilnības KPL 530.panta regulējumā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar lūgumu iniciēt grozījumus minētajā normā, un šī iniciatīva ir rezultējusies grozījumos KPL 530.panta trešajā daļā, kas ir uzlabojuši panta redakciju. No 2012.gada 1.jūlija KPL 530.panta trešā daļa paredz, ka:

„Ja lietas apjoma, juridiskās sarežģītības vai citu objektīvu apstākļu dēļ pilns tiesas nolēmums nav sastādīts noteiktajā laikā, tiesnesis paziņo prokuroram, apsūdzētajam, cietušajam, aizstāvim un pārstāvim, kad būs pieejams pilns tiesas nolēmums. Pilna tiesas nolēmuma sastādīšanu var atlikt tikai vienu reizi.”

Apspriedes laikā par grozījumiem KPL 530.panta trešajā daļā Tiesībsarga biroja rīcībā nebija pietiekami daudz pierādījumu par sistemātiskumu visā tiesu sistēmā ar nepamatotiem un gariem pilnā sprieduma sastādīšanas termiņiem, tādēļ priekšlikums noteikt maksimālo termiņu pilnā sprieduma sastādīšanai neguva atbalstu. Savukārt, ja šāda satura sūdzības no procesa dalībniekiem Tiesībsarga birojā tiks iesniegtas arī turpmāk, tiks vērtēta iespēja atkārtoti vērsties Tieslietu ministrijā ar priekšlikumu konkretizēt KPL 530.panta trešajā daļā noteikto pagarinājumu pilnā sprieduma sastādīšanai.

2. Satversmes tiesai sniegtie viedokļi attiecībā uz taisnīgu tiesu

Tiesībsargs 2012.gadā ir sniedzis vairākus viedokļus Satversmes tiesai attiecībā uz atsevišķu likuma normu atbilstību Satversmes 92.pantam:

1. Satversmes tiesas lietā Nr.2011-21-01 tika vērtēta Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8.panta otrās daļas atbilstība Latvijas Republikas 92.pantā noteiktajām pamattiesībām, proti, personas tiesībām uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Tiesībsargs šajā lietā sniedza savu viedokli, kurā norādīja, ka pašreizējais regulējums apstrīdētajā normā ir ne tikai nesamērīgs pats par sevi, bet, ievērojot, ka tiesības uz taisnīgu atlīdzinājumu ir nesaraujami saistītas ar citu cilvēktiesību nodrošināšanu, arī

ierobežo efektīvu citu tiesību īstenošanu. Tādejādi norādot uz to, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92.pantam.

2. Satversmes tiesā lietā Nr.2012-06-01 tika vērtēta Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 3., 5. un 7. punkta atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92.pantam. Tiesībsargs, sniedzot savu viedokli par visiem jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā, Satversmes tiesai norādīja, ka tikai tas, ka pieteicēja ieskatā citāda civilprocesuālā kārtība būtu racionālāka, nenozīmē, ka esošais process ir pretrunā cilvēktiesībām.
3. Satversmes tiesas lietā Nr.2012–10-01 tika vērtēts, vai Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 17.panta vārdu „*bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no iestādes prettiesiskā administratīvā akta spēkā stāšanās vai prettiesiskas faktiskās rīcības veikšanas dienas*” atbilst Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam. Paužot savu viedokli, tiesībsargs norādīja, ka pie esošajiem lietu izskatīšanas termiņiem administratīvajās tiesās, par personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošu līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanā būtu uzskatāms Atlīdzināšanas likuma 17.pantā noteikto termiņu pagarinājums. Savukārt par visefektīvāko līdzekli uzskatāms valsts pienākums organizēt tiesu sistēmas darbu tā, lai samazinātu administratīvo lietu izskatīšanas termiņus.
4. Satversmes tiesas lietā Nr.2012-07-01 tika vērtēta Kredītiestāžu likuma 179.panta pirmās daļas atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam un Kredītiestāžu likuma 179.panta otrās daļas atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Tiesībsargs pauda viedokli, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 105.pantam un 92.panta pirmajam teikumam.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas prioritātes:

I Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā

II Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās

III Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana

VI Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos

V Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu atbilstības Satversmei izvērtēšana

VI Tiesiskās palīdzības principa ievērošana valsts pārvaldē

VII Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu

I Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā

Atbilstoši šai prioritātei tiek sekots līdzī likumdošanas procesā pieņemtajiem lēmumiem un ir sniegti tiesībsarga viedokļi un atzinumi.

1. Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu

2012.gada februārī sniegts viedoklis Saeimai un Labklājības ministrijai par nepieciešamību ratificēt Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas (turpmāk - Harta) 4.pantu (Tiesības uz taisnīgu atalgojumu), 12. pantu (Tiesības uz sociālo drošību), 15. pantu (Invalidu un garīgi atpalikušo personu tiesības uz neatkarību, integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē), 17.pantu (Bērnu un jauniešu tiesības uz sociālo, juridisko un ekonomisko aizsardzību), 23.pantu (Vecu cilvēku tiesības uz sociālo aizsardzību), 30.pantu (Tiesības uz aizsardzību pret trūkumiem un sociālo nevienlīdzību) un 31.pantu (Tiesības uz dzīvesvietu).

Priekšlikums tika pamatots ar Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem, kuri jau pamatā paredz Latvijas apņemšanos piemērot ratificējamos pantus, proti, ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija, ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, ANO konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, ANO konvencija par bērna tiesībām, kā arī nacionālajā līmenī Latvijas Republikas Satversmes 106., 107., 109. un 112.pants.

Atbildē uz tiesībsarga priekšlikumu valdība⁷¹ vērsa uzmanību uz to, ka Hartā noteiktais, kā arī Eiropas Sociālo tiesību komisijas interpretācijas standarti ir daudz konkrētāki un augstāki par tiesībsarga minētajiem starptautiskajiem dokumentiem un Latvijas Republikas Satversmē noteikto, lai arī minētie dokumenti skar to pašu vai līdzīgu jomu. Piemēram, Latvijai ir saistoši vairāki starptautiskie līgumi, kuros ietverti darba samaksas jautājumi.⁷² Piemēram, ANO Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā ir noteikts, ka „katram strādājošajam ir tiesības uz taisnīgu un pienācīgu darba algu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi viņam un viņa ģimenei”. Arī Satversmes 107.pants paredz, ka ikvienam

⁷¹ LR Ministru kabineta 16.03.2012. vēstule Ārlietu ministrijai Nr.18/TA-342.

⁷² ANO Starptautiskais pakts, ANO Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija, Starptautiskās Darba organizācijas konvencija Nr.131 „Par minimālās darba algas noteikšanu”, Eiropas Sociālā harta

darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu. Savukārt minimālās algas regulējums valstī ir noteikts Darba likumā un Ministru kabineta noteikumos.⁷³ Tomēr joprojām minimālās algas apmērs valstī nav sasniedzis Pārskatītās hartas 4.panta „Tiesības uz taisnīgu atalgojumu” 1.punktā noteikto „atzīt strādājošo tiesības uz atalgojumu, kas nodrošinātu tiem un to ģimenēm pienācīgus dzīves apstākļus”, kas pēc ekspertu aprēķiniem ir 66% no nacionālā ienākuma uz vienu iedzīvotāju vai 68% no nacionālās vidējās algas. Saskaņā ar jaunākajiem pieejamiem statistikas datiem mēneša vidējā darba samaksa 2011.gada septembrī bija 446 lati un minimālā mēneša darba alga (200 latu) sastāda 45% no nacionālās vidējās algas. Lai minimālā mēneša darba alga sasniegtu 68% no nacionālās vidējās algas, tai 2011.gadā bija jābūt 303 lati, savukārt, lai minimālā mēneša darba alga sasniegtu 66% no nacionālā ienākuma, tai 2011.gadā bija jābūt 360 lati. Līdz ar to Latvija nevar ratificēt minēto Hartas panta punktu.

Valdība norādīja, ka līdzīgi arī tiesībsarga minētajā ANO Konvencijā ar personu par invaliditāti tiesībām un Hartas 15.panta 3.punktā noteikto – ratificējot minēto Konvenciju dalībvalsts apņemas, maksimāli izmantojot tai pieejamos resursus un, ja nepieciešams starptautisko sadarbību, veikt pasākumus ar mērķi pakāpeniski panākt Konvencijā noteikto tiesību pilnīgu īstenošanu (Konvencijas 4.panta 2.punkts). Savukārt ratificējot Hartas 15.panta 3.punktā noteikto, Latvijai tūlītēji jānodrošina „saprātīgs pielāgojums”, kas ir atbilstoši pārveidojumi un korekcijas, lai personas ar invaliditāti varētu baudīt savas cilvēktiesības un pamatbrīvības vienlīdzīgi ar citiem un tas nerada nesamērīgas vai nepamatotas grūtības pielāgojumu veicējiem. Latvija pasākumus Konvencijā noteikto normu sasniegšanai noteikusi Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plānā 2010.–2012.gadam, savukārt turpmākajos gados īstenojamie pasākumi tiks noteikti Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādņēs 2013.–2019.gadam. Līdz ar to Latvijas tiesību aktu un prakses atbilstību Pārskatītās hartas 15.panta 3.punktam nepieciešams vērtēt pamatnostādņu īstenošanas beigu posmā.

Atkārtoti minētais jautājums aktualizēts šā gada 22.janvāra Saeimas Ārlietu komisijas sēde, kad tika izskatīti likumprojektam „Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu” iesniegtie priekšlikumi 2.lasījumam. Ar tiesībsarga aktīvu līdzdalību gan komisija, gan arī vēlāk Saeima piekrita ratificēt Hartas 15.panta 3.punkta (Invalidu un garīgi atpalikušo personu tiesības uz neatkarību, integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē: lai nodrošinātu viņu pilnīgu integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē, galvenokārt veicot pasākumus, tai skaitā tehniskajā jomā, mērķtiecīgi pārvarot barjeras komunikācijas un kustību jomā, radot pieeju transportlīdzekļiem, dzīvesvietām, kultūras pasākumiem un nodarbēm brīvajā laikā), kā arī Hartas 17.panta 2.punktu, kas ietver apņemšanos nodrošināt bērnus un jauniešus ar bezmaksas pamatskolas un vidusskolas izglītību, veicinot regulāru skolas apmeklējumu. Pārējie tiesībsarga norādītie Hartas panti pilnībā vai atsevišķi to punkti joprojām nav ratificēti.

2. Par pensionēšanās vecuma paaugstināšanu

2012.gada aprīlī sniegts viedoklis Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai saistībā ar pensionēšanās vecuma paaugstināšanu. Likumprojektā bija plānots paaugstināt pensionēšanās vecumu, nosakot, ka vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums no 2014.gada 1.

⁷³ Ministru kabineta 2003.gada 22.jūlija noteikumi Nr.413 „Kārtība, kādā nosakāma un pārskatāma minimālā mēneša darba alga”, Ministru kabineta 2008.gada 23.septembra noteikumi Nr.791 „Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi”

janvāra ir 62 gadi trīs mēneši, no 2015.gada 1.janvāra - 62 gadi seši mēneši un, sākot no 2016.gada, ar katra gada 1.janvāri pieaug par sešiem mēnešiem, 2020. gadā sasniedzot 65 gadus. Likumprojektā bija ietverti arī citi pasākumi valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta sabalansētības nodrošināšanai.

Jau iepriekš tika norādīts, ka tiesībsargs konceptuāli neiebilst pret pensionēšanās vecuma palielināšanu, ņemot vērā, ka viens no noteicošajiem sociālā budžeta veidošanas kritērijiem ir pensiju sistēmas ilgtspēja, garantējot, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu būs arī nākamajām paaudzēm.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka reālā situācija Latvijā atšķiras no starptautiskajos līgumos⁷⁴ iekļautajām tiesību normām, kam Latvija ir pievienojusies. Vērojama tendence, ka sociālās tiesības un brīvības tiek aizvien vairāk samazinātas, jūtama arvien izteiktāka sabiedrības noslāņošanās. Ekonomiskās krīzes apstākļos pieaug tendence pieņemt stingrus „ekonomiskās pārvaldības” pasākumus ar tīri monetāru raksturu, nosakot stingru budžeta disciplīnu, bet vienlaikus ignorējot sociālo dimensiju.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka ar Ministru kabineta 2010.gada 17.novembra rīkojumu Nr.674 valdība atbalstīja Konceptijas par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā (turpmāk tekstā – Konceptija) kopsavilkumā ietverto risinājumu 3.variantu. Tajā noteikta sociālās apdrošināšanas sistēmas izdevumu pārstrukturizēšana, piedāvājot divus pensionēšanās vecuma paaugstināšanas variantus:

a) no 2016. gada līdz 2021.gadam pakāpeniski paaugstinot pensionēšanās vecumu par pusgadu un 2021. gadā sasniedzot 65 gadus;

b) no 2016. gada līdz 2026.gadam pakāpeniski paaugstinot pensionēšanās vecumu par trim mēnešiem un 2026. gadā sasniedzot 65 gadus.

Konceptijā bija uzsvērts, ka ātrākā pensionēšanās vecuma paaugstināšana un priekšlaicīgās pensionēšanas iespējas pārtraukšana nav pieļaujama vairāku apstākļu dēļ. Konceptijā norādīts, ka strauja pensionēšanās vecuma paaugstināšana ekonomiskās krīzes apstākļos veicinās strauju invaliditātes pensionāru skaita pieaugumu. Tas veicinātu arī bezdarbnieku pabalsta saņēmēju un slimības pabalstu skaitu, kā arī vidējā slimības ilguma pieaugumu. Līdz ar ko pieaugs arī sociālās palīdzības sistēmas noslodze un izdevumi. Valdības Konceptijā šie bija vieni no uzrādītajiem apsvērumiem 2010.gada novembrī, kādēļ pensionēšanās vecuma paaugstināšanas straujāka uzsākšana kā 2016.gadā nav pieļaujama. Tiesībsarga ieskatā situācija šajā jomā nav uzlabojusies. Lielākais bezdarbnieku skaits ir tieši pirmspensijas vecuma grupā, vecumā no 45 līdz 54 gadiem (28% no kopējo bezdarbnieku skaita).⁷⁵ Turklāt nav jūtami būtiski uzlabojumi bezdarba samazināšanā, nodarbinātības veicināšanā, gados vecāku cilvēku iekļaušanā darba tirgū. Tādējādi tiesībsargs norādīja, ka pensionēšanās vecuma paaugstināšanu nedrīkst uzsākt jau no 2014.gada, pārejai jābūt daudz saudzīgākai un lēzenākai, nosakot saprātīgu pārejas termiņu.

Papildus tam tiesībsargs norādīja, ka sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības pamatprincips ir pašfinansēšanās, proti, lai valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi segtu izdevumus. Tai pat laikā pensijas aprēķins saistīts ar ilgtermiņa kapitāla uzkrājumu. Labklājības ministrija norādījusi, ka pozitīva sociālās apdrošināšanas budžeta

⁷⁴ Līgums par Eiropas Savienību konsolidētā versija, 2.pants, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>; Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, 9.pants, pieejams: <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>

⁷⁵ Bezdarba situācija valstī 2012.gada janvāris, pieejams: <http://www.nva.gov.lv/>.

bilance (no 2002.-2008.gadam) bija pamats lēmumu pieņemšanai par papildu izdevumu finansējumu esošās iemaksu likmes ietvaros (33,09%) – piemaksas pie vecuma (no 2006.gada) un invaliditātes pensijām (no 2009.gada), vecāku pabalsts (no 2008.gada) un papildu četras darbnespējas dienas (no 2009.gada), tādējādi izjaucot speciālā budžeta līdzsvaru un apdraudot tā ilgtspēju.⁷⁶

Saskaņā ar Likumprojekta anotāciju⁷⁷ piemaksa pie vecuma un invaliditātes pensijām ir ar sociālās apdrošināšanas iemaksām nesegts pakalpojums, kas ir finansējams no valsts pamatbudžeta, nevis valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta.

Tādējādi, piedāvātā Likumprojekta kontekstā tiesībsarga ieskatā neatbildēts ir jautājums, kāpēc iztrūkumu valsts pensiju speciālajā budžetā, kas veidojies daļēji arī parlamenta un valdības nepareizas rīcības rezultātā, ir plānots novērst ar pasākumiem, kas vēl vairāk grauj sabiedrības uzticību pensiju sistēmai, tās ilgtspējai un stabilitātei. Šāda rīcība tiesībsarga ieskatā nav savienojama ar sociāli atbildīgas valsts principu, ir pretrunā ar Satversmes 1.pantu un nenodrošina Satversmes 109.pantā noteikto tiesību aizsardzību.

2012.gada 4.jūnijā Saeima pieņēma likumu, kurā noteikts, ka vecuma pensijas piešķiršanai noteiktais vecums pieaug pakāpeniski pa trim mēnešiem, sākot no 2014.gada, 65 gadu vecumu sasniedzot 2025.gadā. Savukārt tiesībsarga norādīto piemaksu pie vecuma un invaliditātes pensijas finansēšana no valsts pamatbudžeta tiek uzsākta ar 2014.gadu.

3. Par invaliditātes pensijas pārrēķinu invaliditātes grupas maiņas gadījumā

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-09-01. Lieta ierosināta par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 1.apakšpunkta, ciktāl tas attiecas uz invaliditātes pensijas pārrēķina formulu invaliditātes grupas maiņas gadījumā, ja invaliditātes pensijas saņēmējs līdz invaliditātes grupas maiņai ir bijis darba ņēmējs un veicis sociālās iemaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam.

Tiesībsargs norādīja, ka, ņemot vērā pašreizējos likumā „Par valsts pensijām” noteiktos invaliditātes piešķiršanas un pārrēķina pamatprincipus, 3.grupas invalīdi, kam invaliditātes pensija piešķirta pirms 1997.gada pirmā janvāra, bet kas pēc 1997.gada 1.janvāra turpina strādāt, veikt sociālās iemaksas un iegūst 2.grupas invaliditāti un sociāli apdrošināti darba ņēmēji, kas pēc 1997.gada 1.janvāra kļūst 2.grupas invalīdi, neatrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem *salīdzināmos tiesiskos apstākļos*. Tāpēc apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 91.pantam nav vērtējama.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 109.pantam, tiesībsargs norādīja, ka no Latvijā pastāvošā sociālās apdrošināšanas modeļa izriet princips, ka sociālās apdrošināšanas izmaksas ir proporcionālas veiktajām iemaksām. Proti, uz sociālajām iemaksām balstīto pensiju, tostarp invaliditātes pensiju, apmērs ir atkarīgs no personas ienākumiem, no kuriem aprēķinātas un veiktas sociālās iemaksas. Tomēr personām, kurām invaliditātes pensija piešķirta pirms 1997.gada 1.janvāra un kuras arī pēc šī datuma turpina strādāt un veikt sociālās iemaksas, invaliditātes pensijas apmērs nav atkarīgs no veikto iemaksu apmēra. Tādējādi šīm personām invaliditātes pensijas pārrēķina gadījumā apstrīdētā

⁷⁶ Skat., Ministru kabineta rīkojuma projekta „Grozījumi Konceptijā par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 6.lpp.

⁷⁷ Skat., Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 5 lpp.

norma nenodrošina saikni starp sociālajām iemaksām, kas veiktas pēc 1997.gada 1.janvāra, un invaliditātes pensijas apmēru. Līdz ar to tiek ierobežotas Satversmes 109.pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Tiesībsarga ieskatā šāds ierobežojums neatbilst Satversmei. Likumdevēja mērķis, pieņemot apstrīdēto normu, bija nodrošināt uz sociālajām iemaksām balstītas sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti un ilgtspēju un līdz ar to aizsargāt sabiedrības labklājību. Tomēr apstrīdētā norma šo mērķi nerasniedz.

Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91.pantam, nevērtējot tās atbilstību Satversmes 109.pantam.

4. Par piemaksu pie vecuma pensijas

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-12-01. Lieta ierosināta par „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41.punkta vārdu „līdz 2011.gada 31.decembrim” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam”.

Tiesībsarga ieskatā piemaksa pie pensijas jau sākotnēji tika paredzēta kā pagaidu tiesība, kas neietilpst Satversmes 109.pantā noteikto tiesību uz sociālo nodrošinājumu pamatkodolā. Sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas. Personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiek garantētas ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 34. punktu, kas paredz minimālo pensijas apmēru, kurš ir atkarīgs no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Piemaksa pie pensijas ir atzīstama par papildus sociālo garantiju, ko likumdevējs politiskas izšķiršanās rezultātā, izmantojot tam piešķirto rīcības brīvību, tika paredzējis, lai uzlabotu materiālo stāvokli tiem pensionāriem, kuriem ir liels apdrošināšanas stāžs un mazas pensijas. Konkrētajā gadījumā tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī netiek skartas.

Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91.pantā nostiprinātajam vienlīdzības principam daru zināmu, ka Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta Nr.2012-93-26C par piemaksu pie pensijas piešķiršanas kārtību, kas 2012.gada 5.jūlijā pabeigta ar tiesībsarga atzinumu. Atzinumā secināts, ka piemaksu pie pensijas nepiešķiršana no 2012.gada 1.janvāra atbilst Satversmē 91.pantā noteiktajam vienlīdzības principam. Tiesībsarga ieskatā tie vecuma un invaliditātes pensijas saņēmēji, kuriem pensija aprēķināta līdz 2011.gada 31.decembrim, un tie vecuma un invaliditātes pensijas saņēmēji, kuriem pensija aprēķināta pēc 2011.gada 31.decembra, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo abas personu grupas ir vecuma vai invaliditātes pensijas saņēmēji, kurām noteikta daļa apdrošināšanas stāža ir uzkrāta līdz 1995.gada 31.decembrim un šis stāžs ir ņemts vērā, piešķirot (pārreķinot) pensiju. Tomēr apstrīdētajai likuma normai ir leģitīms mērķis, un ir ievērots samērīguma princips, līdz ar to secināms, ka atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 91. un 109.pantam.

5. Par invaliditātes pensijas apmēra sasaisti ar sociālajām iemaksām, pārskatot tās apmēru

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatējis, ka likuma „Par valsts pensijām” 24.panta piektā daļa un 30.panta piektā daļa ierobežo invaliditātes pensiju saņēmēju iespējas palielināt pensijas apmēru proporcionāli veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Tādējādi tiek ierobežotas personu ar invaliditāti tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

6. Par valsts sociālā pabalsta izmaksas pārtraukšanu, atrodoties pilnā valsts apgādībā

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-20-01. Lieta ierosināta par Valsts sociālo pabalstu likuma 20. panta pirmās daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam. Apstrīdētā norma noteic, ka regulāri izmaksājamo valsts sociālo pabalstu izmaksu pārtrauc uz laiku, kamēr pabalsta saņēmējs vai bērns, par kuru tiek maksāts pabalsts, atrodas pilnā valsts apgādībā.

Tiesībsargs norādīja, ka lietā, pirmkārt, izvērtējams jautājums par apstrīdētās normas interpretāciju un piemērošanu, proti, jānoskaidro, vai tajā ietvertais jēdziens „pilna valsts apgādība” attiecināms uz personām ar invaliditāti, kas atrodas ieslodzījuma vietā. Ir jāņem vērā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta mērķis, proti, sniegt materiālu palīdzību ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai gadījumos, kad persona nevar saņemt kompensāciju no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas. Vispirms ir jānoskaidro, vai atrodoties ieslodzījuma vietā, tiek apmierinātas personas pamatvajadzības, jo to apmierināšana ir primārais tiesību uz sociālo nodrošinājumu uzdevums. Būtiski ir vērtēt tiesisko un faktisko situāciju. Primāri personām ar invaliditāti ir jānodrošina to pamatvajadzību apmierināšanu, kas saistītas ar invaliditātes sekām, pretējā gadījumā netiek nodrošināta pilna valsts apgādība.

Apstrīdētās normas mērķis ir novērst sociālās drošības pakalpojumu pārklāšanos. Jāatzīst, ka gadījumos, kad ieslodzījuma vietā personas pamatvajadzības netiek nodrošinātas, normas piemērošanas rezultātā netiek sasniegts tās mērķis, jo personai nav nodrošināta pilna valsts apgādība. Tādējādi tiesībsarga ieskatā jautājums par personu ar invaliditāti tiesībām uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ieslodzījuma vietās risināms apstrīdētās normas piemērošanā, Valsts sociālās apdrošināšanās aģentūrai katrā individuālā gadījumā izvērtējot gan tiesiskos, gan faktiskos apstākļus, un nepieciešamības gadījumā izdodot adresātam labvēlīgu administratīvo aktu (proti, lēmumu par sociālā pabalsta piešķiršanu).

Satversmes tiesa pievienojās tiesībsarga viedoklim, uzskatot, ka jautājums izšķirams apstrīdētās normas piemērošanas procesā, atzīstot normu par atbilstošu Satversmei.

7. Par nabadzības risku Latvijā

2012.gada novembrī tiesībsargs, ievērojot Tiesībsarga likuma 15.pantā noteikto, vērsa vairāku starptautisko institūciju (Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs, Eiropadomes prezidents, Eiropas Komisijas viceprezidente, Eiropas komisāres tieslietu, pamattiesību un pilsonības jautājumos, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja, Pamattiesību aģentūra un Starptautiskās Ombudu Institūcija) uzmanību uz aizvien pieaugošo nabadzības risku Latvijā.

Tiesībsargs norādīja, ka, neskatoties uz Latvijas valdības sniegto informāciju par tautsaimniecības strauju atveseļošanos, ekonomikas rādītāju uzlabošanos, to, ka Latvijai jau

trešo ceturksni pēc kārtas ir visstraujāk augošā ekonomika Eiropas Savienībā, sociālā realitāte un statistikas dati liecina, ka ekonomisko spriedzi joprojām izjūt vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju, Vidzemes un Latgales reģionā pat 76,4 līdz 77,7% māsaimniecību.⁷⁸ Dati liecina, ka ekonomiskā spriedze māsaimniecībās nemazinās, gluži pretēji – turpina pieaugt. Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, tostarp 43% bērnu un 33% pensionāru.⁷⁹

Īpaši tika uzsvērts, ka liela daļa nabadzības riskam pakļauto ir pensionāri, personas ar invaliditāti un bērni, kas cilvēktiesību kontekstā tiek uzskatītas par īpaši aizsargājamām personu grupām, kam nepieciešams īpašs valsts atbalsts. Ziņojumā tiesībsargs vērsa uzmanību arī uz minimālās algas nepietiekamo apmēru, bezdarbnieku, tai skaitā ilgstošo bezdarbnieku, skaitu valstī.

Atbildē uz ziņojumu Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu Komiteja norādīja uz jaunākajiem atzinumiem⁸⁰, kuros norādīts uz Lisabonas līgumā iekļautajiem noteikumiem, kas būtiski maina ES sociālo dimensiju. Nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, ES ņem vērā prasības, kas saistītas ar atbilstīga sociālās aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un ar sociālās atstumtības apkarošanu (..) Dalībvalstu centienu jēga un svarīgākais mērķis ir „pastāvīgi uzlabot savu tautu dzīves un darba apstākļus”. Lēmējinstiūcijas nedrīkstētu ierobežot horizontālās sociālās klauzulas piemērošanu ne darbības jomas ziņā, nedz metožu izvēles ziņā (..) gluži pretēji, tā jāpiemēro visplašākajā nozīmē un visās ES politikas jomās (..). Horizontālajai sociālajai klauzulai jāatspoguļojas juridiskajos dokumentos, kas nodrošina jauno līgumu mērķu sasniegšanu gan Eiropas Savienībā, gan dalībvalstīs.”

Reakcijā uz tiesībsarga ziņojumu savu informāciju minētajām instiūcijām sniedza arī Latvijas Republikas ministru prezidents⁸¹, informējot par ekonomiskās krīzes ietekmi uz iedzīvotāju labklājību periodā no 2008. līdz 2010.gadam, kā arī, norādot, ka nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana, kā arī sociālās drošības un labklājības veicināšana ir viena no Latvijas valdības prioritātēm.

Atbildot uz premjerministra sniegto informāciju, Starptautiskās Ombuda Instiūcijas (IOI – International Ombudsman Institute) ģenerālsēkretārs P.Kostelka ar atzinību novērtēja Latvijas tiesībsarga aktivitāti sociālo tiesību aizsardzībai.

II Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja saņemt iedzīvotāju iesniegumus saistībā ar dalītā īpašuma attiecībām. Joprojām lielākais iesniegumu skaits tika saņemts no dzīvokļu īpašniekiem (kopumā iesniegumus bija parakstījušas vairāk kā 350 personas), kuru ieskatā valsts pret dzīvokļu īpašniekiem zemes reformas gaitā ir izrīkojusies netaisnīgi, atļaujot

⁷⁸ Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-databazes-28270.html>.

⁷⁹ Eurostat, pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en; Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: www.csb.gov.lv.

⁸⁰ Eiropas Ekonomisko un sociālo lietu komitejas atzinumi: Atzinums „ES kohēzijas un sociālās politikas koordinēšanas stiprināšana”, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:024:0029:0034:LV:PDF>;

⁸¹ Latvijas Republikas Ministru prezidenta 08.03.2013. vēstule Nr.20/SAN-2178.

bijušajiem zemju īpašniekiem un to mantiniekiem atgūt vēsturisko zemi vai piešķirot tiem īpašumā zemi, uz kurām atrodas citām personām piederošas dzīvojamās mājas.

Pamatproblēma, kas ietverta iesniegumos, bija pārlieku augstais zemes nomas maksas apmērs, kas ilgtermiņā varēja draudēt arī ar iespēju cilvēkam zaudēt mājokli, viegla – valsts garantēta peļņa zemes īpašniekiem (ar augstāku ienesīgumu kā kredītiestāžu noteiktās noguldījumu procentu likmes), pienākums papildus nomas maksai maksāt arī nekustamā īpašuma nodokli un nomas maksai papildus piemērojamais pievienotās vērtības nodoklis, kas vēl vairāk palielina dzīvokļu īpašniekiem piekrītošās izmaksas.

Tiesībsarga ieskatā tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas gan zemju īpašniekiem, gan dzīvokļu īpašniekiem, ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis, tomēr taisnīgs līdzsvars dalītā īpašuma attiecībās nav panākts.

2012.gada vasarā valdība nāca klajā ar vairākiem priekšlikumiem. Tie noteica, ka dzīvojamās ēkas, tajā skaitā daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas nevarēs būt uz citai personai piederošas zemes (tādējādi nākotnē tiks izslēgtas piespiedu zemes nomas attiecības starp dzīvojamās mājas dzīvokļa īpašniekiem vai daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas kopīpašniekiem un zemes īpašnieku), ka nomniekam papildus nomas maksai nav pienākuma kompensēt nekustamā īpašuma nodokli par zemi, un iznomātājam Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā jāreģistrē zemes vienības daļa, kura tiks izmantota zemes piespiedu nomas maksas noteikšanas vajadzībām. Tikai tajā gadījumā, ja atlikušo zemes vienības daļu zemes īpašnieks nebūs tiesīgs izmantot citiem mērķiem (piem., izveidot autostāvvietu, būs jaunas būves u.c.), tad dzīvokļu īpašniekiem un citu dzīvojamo māju, citu ēku un būvju īpašniekiem būs jānomā arī atlikusī zemes vienības daļa. Gadījumā, ja zemes īpašnieks zemes vienību neizveidos un noteiks zemes piespiedu nomas maksu, noteiktā zemes piespiedu nomas maksa varēs tikt apstrīdēta tiesā.

Tiesībsargs minētos grozījumus atbalstīja, tomēr, ņemot vērā, ka ar minēto situācija ir tikai nedaudz uzlabota, bet nav atrisināta pilnībā, veica pētījumu⁸² par citu valstu pieredzi līdzīgās situācijās un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru. Minētais jautājums tika diskutēts arī Tiesībsarga ikgadējā 6. konferencē. Kā iespējamie risinājumi izbeigt dalītā īpašuma attiecības tika minēts:

- (1) dodot iespēju ēku/dzīvokļu īpašniekiem izpirkt zemi zem ēkas;
- (2) ar likumu noteikt kārtību un termiņu, kādā dzīvojamo ēku/dzīvokļu īpašnieki pieņem lēmumu izpirkt zemi zem ēkas.

Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka noteikti būs nepieciešams arī valsts atbalsts, piemēram, garantēto kredītu veidā, nodevu atvieglojumi un tamlīdzīgi. Šā gada vasaras vidū valdība ieplānojusi nākt klajā ar saviem priekšlikumiem dalītā īpašuma izbeigšanai. Tiesībsargs no savas puses turpina sekot jautājuma virzībai.

III Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja darbu pie šīs sociālo un ekonomisko tiesību jomas prioritātes, analizējot saņemtos iesniegumus un apzinot trūkumus. Iesniegumu saturs liecina, ka minētais kontroles mehānisms joprojām ir neefektīvs. 2013.gadā plānots izpētīt arī citu

⁸²

Dalītā īpašuma problemātikas izpēte un analīze, Zv.advokāts R. Anspaks, pieejams: www.tiesibasrgs.lv

valstu pieredzi, iegūstos labās prakses piemērus, nākot klajā ar atzinumu, iespējams, atsevišķa ziņojuma veidā, 2013.gada noslēgumā.

Pārbaudes lietā, kas ierosināta pēc privātpersonas iesnieguma par Latvijas Republikas Veselības inspekcijas rīcības tiesiskumu, konstatēts, ka persona Veselības inspekcijas atzinumu par sniegtās medicīniskās aprūpes kvalitāti sākotnēji apstrīdēja Veselības inspekcijas vadītājam, pēcāk pārsūdzēja administratīvajā tiesā. Administratīvā apgabaltiesa ar spriedumu lietā atzinusi par prettiesisku Veselības inspekcijas lēmumu un uzlikusi par pienākumu inspekcijai sniegt jaunu atzinumu par personai sniegtās veselības aprūpes kvalitāti.

Līdz ar to tiesībsargam, vērtējot atzinumu, būtiski ir nodalīt medicīniska rakstura jautājumus no juridiska rakstura jautājumiem. Veselības inspekcijas sniegtais veselības aprūpes kvalitātes novērtējums pamatā ir vērsts uz medicīniska rakstura jautājumiem, kuru izvērtēšanu veic sertificēti ārsti – eksperti. Tiesībsargs nevar un tam nav pamata apšaubīt šo ekspertu kompetenci un secinājumus. Attiecīgi tiesībsargs nevar vērtēt, vai attiecīgās medicīniskās manipulācijas ir bijušas pamatotas, vai diagnoze ir noteikta pareizi u.tml. Tajā pašā laikā, lai gan atzinumā pamatā skarti medicīniska rakstura jautājumi, ekspertiem ir pienākums ievērot administratīvā procesa principus ekspertīzes veikšanā un atzinumu sagatavošanā.

Tātad, vērtējot Veselības inspekcijas faktisko rīcību, tiesībsargs var pārbaudīt, vai tā ir veikta, ievērojot procesuālos un formālos priekšnoteikumus, un vai tā atbilst materiālo tiesību normām. Tā kā tiesību normas nenosaka speciālos procesuālos priekšnoteikumus atzinuma sniegšanā, jāizvērtē, vai inspekcija ir ievērojusi vispārējos procesuālo tiesību principus.

Tiesībsargs konstatēja, ka atkārtoto atzinumu sniedza tie paši ārsti – eksperti, kas sākotnēji atzinumu, kas ar Administratīvās apgabaltiesas spriedumu ticis atzīts par prettiesisku. Šāda situācija, kad ārsti, kuru sniegtais atzinums jau vienu reizi ir atzīts par prettiesisku, veic atkārtotu ekspertīzi, var radīt personai pamatotas šaubas gan par eksperta zināšanām un kompetenci, gan par ekspertīzes objektivitāti kopumā. Tādējādi tiesībsargs uzskata, ka Veselības inspekcija ir pārkāpusi Administratīvā procesa likuma PL 14.¹ pantā noteikto procesuālā taisnīguma principu.

VI Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos

Pārskata periodā lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par iesniedzēju ieskatā apsaimniekotāju izsniegtajos rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, pakalpojumu nenodrošināšanu daudzdzīvokļu mājās mājas iedzīvotāju kopējā parāda dēļ, par māju siltināšanas izmaksām, kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi. Tiesībsargs skaidrojis, ka tiešā veidā šādu strīdu izskatīšanā tam nav pamata iejaukties, jo attiecības starp māju iedzīvotājiem un pārvaldnieku (apsaimniekotāju) ir privāttiesiska rakstura neatkarīgi no tā kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Iesniedzējiem izskaidrota situācija un sniegtas konsultācijas, kā atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem iesniedzējam rīkoties konkrētajā situācijā. Tomēr, ja mājas īpašnieks ir pašvaldība, tiesībsargs veic pārbaudi no tā aspekta, lai konstatētu, vai pašvaldība ir ievērojusi labas pārvaldības principu attiecībā pret iedzīvotājiem.

Lielā daļā iesniegumu iedzīvotāji norādījuši uz nesamērīgi ilgo laika periodu, gaidot uz pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumos, kas pārsvarā ir raksturīgi galvaspilsētai. Daļa sūdzību ir par piedāvātā mājokļa kvalitāti un kārtību sociālajās mājās.

Pārsvarā personu izteiktās pretenzijas par pašvaldību darbību nav apstiprinājušās, tomēr konstatēti arī pārkāpumi, uz ko norādīts attiecīgajām pašvaldībām. Piemēram, pārbaudes lietā konstatēts, ka pašvaldības saistošajos noteikumos ir iekļauts punkts, ka papildus likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 10.panta pirmajā daļā noteiktajam personas var tikt izslēgtas no palīdzības reģistra, ja tās nepamatoti atteikušās vai nav sniegušas atbildi par vismaz trijiem dzīvojamo telpu īres piedāvājumiem.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs 2012. gada aprīlī pašvaldībai norādīja uz likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 18.panta trešā daļā noteikto: „ja personai ir bijusi iespēja iepazīties ar ne mazāk kā trim dažādu dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu īres piedāvājumiem un izvēlēties, bet tā no šiem piedāvājumiem nepamatoti atteikusies vai arī nav sniegusi pašvaldībai atbildi uz saņemtajiem piedāvājumiem, šī persona attiecīgā veida palīdzības reģistrā pārreģistrējama ar pēdējo kārtas numuru.” Tiesībsargs uzsvēra, ka likuma 10.pantā norādītie gadījumi, kad personu var izslēgt no palīdzības reģistra, ir precīzi noteikti un visos citos gadījumos piemērojams likuma 18.pants par personas pārreģistrāciju reģistrā ar pēdējo kārtas numuru, tādējādi konstatējot attiecīgā saistošo noteikumu punkta neatbilstību likuma normām un aicinot pašvaldību to grozīt, informējot par to tiesībsargu. Atbildē uz tiesībsarga atzinumu pašvaldība norādīja, ka tā nepiekrīt tiesībsarga viedoklim, uzskatot, ka personas tiesības netiek ierobežotas, jo pēc izslēgšanas no reģistra tās no jauna var vērsties pie pašvaldības ar lūgumu saņemt palīdzību dzīvokļa jautājumā. Minētajā lietā viedokli par saistošo noteikumu tiesiskumu sniedza arī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, pievienojoties tiesībsarga atzinumā konstatētajam un aicinot pašvaldību atcelt prettiesisko normu saistošajos noteikumos.

2012.gada jūlijā tiesībsargs vērsās pašvaldībā atkārtoti, konstatējot, ka pašvaldība turpina prettiesisko praksi. Tiesībsargs šajā gadījumā papildus atsaucās uz Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 10.marta spriedumā lietā Nr.A42538807 SKA-79/2011 (pret to pašu pašvaldību), kurā Senāts bija nonācis pie atziņām, ka minētā likuma 10.pantā iekļautā tiesību norma atbilstoši tajā noteiktajam ir tulkojama šauri, proti, tādējādi, ka tā regulē vienīgi gadījumus, kad persona savas tiesības neizmanto labticīgi. Neatbildēšana uz piedāvājumiem pati par sevi neliecina par to, ka persona rīkojas nelabticīgi un tai palīdzība faktiski nav nepieciešama vai tā to nevēlas saņemt un, ka personas nepamatots atteikums no piedāvātajām dzīvojamām telpām vai atbildes nesniegšana uz piedāvājumiem, ja personai bijusi iespēja iepazīties ar tiem, atbilstoši likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 18.panta trešajai daļai, ir pamats personas pārreģistrēšanai palīdzības reģistrā ar pēdējo kārtas numuru. Šajā gadījumā tiesībsargs lūdz pašvaldību skaidrot, kādu apsvērumu balstīta tā neņem vērā Augstākās tiesas Senāta spriedumā ietvertās atziņas, kas tai ir zināmas. Reaģējot uz tiesībsarga atkārtotu pieprasījumu, pašvaldība norādīja, ka saistošajos noteikumos tiek gatavoti grozījumi. Minētais noteikumu punkts tika svītrots 2012.gada septembrī. Lai arī taisnīgais līdzsvars ar šo ir panākts, minētais tiesībsarga ieskatā liecina arīdzan par izpratnes trūkumu par labas pārvaldības principu pašvaldības darbā.

Citā pārbaudes lietā pie tiesībsarga vērsās divu cilvēku ģimene, pensionāre un bezdarbnieks, kurai piešķirts trūcīgas ģimenes statuss, kas mitinās vienistabas dzīvoklī ar dzīvojamo platību 7,6 m². Iesniedzēja norādīja, ka diviem pieaugušiem cilvēkiem dzīvot tik

nelielā platībā nav normāli, nosaucot šādu dzīvi par „eksistēšanu”. Iesniedzēja vērsusies pašvaldībā ar lūgumu reģistrēt viņas ģimeni pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai sociālajā dzīvojamā mājā, piedāvājot nodot savu dzīvokli pašvaldībai dāvinājumā. Pašvaldība palīdzību atteikusi, pamatojoties, ka saistošie noteikumi neparedz šāda veida palīdzību.

Konstatēts, ka Latvijā nav spēkā esošu normatīvo aktu, kas noteiktu minimālo dzīvojamās telpas platību vienam cilvēkam. Salīdzinoši: pieaugušo sociālās aprūpes institūcijās dzīvojamās istabas – guļamtelpas minimālā platība ir noteikta 6 kvadrātmetri, guļamtelpas platība – 4 kvadrātmetri uz vienu cilvēku.⁸³ Valsts robežsardzes aizturēto ārzemnieku - patvēruma meklētāju izmitināšanai noteiktā minimālā dzīvojamās telpas platība ir 4 kvadrātmetri uz vienu personu.⁸⁴ Dzīvojamās platības norma cietumos kopmītņu tipa telpās vienam notiesātajam nevar būt mazāka par 2,5 kvadrātmetriem vīriešiem un 3 kvadrātmetriem sievietēm.⁸⁵ Ņemot vērā minēto, pat neveicot tehnisku ekspertīzi, iespējams secināt, ka dzīvojamo telpu 7,6 kvadrātmētru platībā (vidēji 3,8 kvadrātmetri uz cilvēku) nav iespējams atzīt par piemērotu divu pieaugušo cilvēku ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietošanai.

Tiesībsargs norādīja, ka likumdevēja mērķis ir bijis noteikt sociālo palīdzību tieši maznodrošinātām un sociāli mazaizsargātām personām, kuras ir palikušas bez piemērota patvēruma un sava materiālā stāvokļa dēļ pašas nespēj pārvarēt dzīves grūtības. Lai arī likumā ir precīzi uzskaitīti gadījumi, kuros maznodrošinātai un sociāli mazaizsargātai personai ir tiesības īrēt sociālo dzīvokli, likumdevējs ir atstājis pašvaldībai rīcības brīvību noteikt atvieglotus nosacījumus personas (ģimenes atzīšanai) par tiesīgu īrēt sociālo dzīvokli, ņemot vērā, ka tieši pašvaldībai, izskatot individuālus gadījumus, ir iespējas visprecīzāk apzināt to personu loku, kas saskārusās ar dzīves grūtībām un kurām sociālā palīdzība ir nepieciešama.

Tiesībsargs secināja, ka konkrētajā gadījumā pašvaldība lēmumu ir pieņēmusi formāli, tulkojot likumu un saistošo noteikumus tikai pēc gramatiskās tiesību normas interpretācijas metodes, pretēji Administratīvā procesa likuma 8. pantā noteiktajam, neizmantojot citas metodes, neņemot vērā tiesību normas jēgu un mērķi, lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu. Tiesībsargs aicināja personai nelabvēlīgo administratīvo aktu atcelt, rodot iespēju reģistrēt personu pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai sociālajā dzīvojamā mājā.

Gada otrajā pusē uzsāktā pašvaldību monitoringa ietvaros tika pievērsta pastiprināta uzmanība tam, kā pašvaldības pilda tām ar likumu noteikto pienākumu nodrošināt iedzīvotājiem palīdzību mājokļa jautājumos. Tiesībsargs ar atzinību novērtē, ka daļā pašvaldību ir pietiekams pašvaldības dzīvojamais fonds un dzīvokļa rinda vispār neveidojas vai rindā gaidīšanas laiks ir ļoti īss (ne garāks par dažiem mēnešiem). Ir pašvaldības, kurās konstatējami labās prakses piemēri, piemēram, gadījumā, kad pašvaldības iedzīvotāji tiek izlikti no vienīgā mājokļa parādsaistību dēļ, kāda no pašvaldībām atradusi par iespējamu nopirkt izsolē konkrēto īpašumu, dodot daudz bērnu ģimenei iespēju turpināt dzīvot iepriekšējā dzīvesvietā, turpmāk maksājot īres maksu pašvaldībai.

⁸³ Ministru kabineta 12.12.2000. noteikumi Nr. 431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām,” 1.pielikums.

⁸⁴ Ministru kabineta 23.03.2010. noteikumi Nr.276 „Valsts robežsardzes aizturēto patvēruma meklētāju izmitināšanas telpu iekārtošanas un aprīkošanas prasības,” 3.punkts.

⁸⁵ Latvijas Sodudzīvokļu kodekss, 77.pants.

V Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu atbilstības Satversmei izvērtēšana.

Šīs prioritātes ietvaros tika izvērtēts normatīvais regulējums Černobiļas atomelektrostacijas (turpmāk – Černobiļas AES) avārijas rezultātā cietušo personu, kuras sasniegušas pensionēšanās vecumu, sociālās aizsardzības jomā.

Pēc tiesībsarga pieteikuma Satversmes tiesa 2011. gada 13. jūnijā ierosināja lietu Nr. 2011-12-01 “Par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

2012. gada 1. martā Satversmes tiesa pieņēma lēmumu par tiesvedības izbeigšanu. Savā lēmumā Satversmes tiesa norādīja, ka Černobiļas likums neregulē vecuma pensijas pārrēķināšanas kārtību personām, kurām invaliditātes pensijas vietā, sasniedzot noteiktu vecumu, tiek piešķirta vecuma pensija, un nenosaka tiesību ierobežojumus šai personu grupai, bet iespējamais pamattiesību ierobežojums tām personām, kurām invaliditātes pensijas vietā piešķirta vecuma pensija, varētu izrietēt no likuma „Par valsts pensijām”. Tas nozīmē, ka jautājums par vecuma pensijas aprēķināšanas kārtības maiņu personām, kuras invaliditātes pensijas vietā saņem vecuma pensiju, ir likumdevēja kompetencē.

Satversmes tiesa skaidri un nepārprotami savā lēmumā vienlaikus norādījusi, ka likumdevējam, saņemot tiesībsarga priekšlikumus par nepieciešamību izdarīt grozījumus normatīvajos tiesību aktos, šādi grozījumi ir jāizvērtē pēc būtības vai arī jāsniedz argumentēts viedoklis, kādēļ tas netiek darīts.⁸⁶

Neskatoties uz neveiksmīgo startu Satversmes tiesā Černobiļas AES avāriju seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālai aizsardzībai, jautājuma izpēte tiek turpināta.

VI Tiesiskās paļāvības principa ievērošana valsts pārvaldē

Sniegts atzinums, ka izdarot 22.12.2009. grozījumus 2006.gada 14.novembra Ministru kabineta noteikumu Nr.933 „Likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” normu piemērošanas kārtība” 117.punktā (stājās spēkā 01.01.2010.) attiecībā uz pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk tekstā – PVN) piemērošanu zemes pārdošanas maksai bez pārejas perioda noteikšanas, valdība nav ievērojusi tiesiskās paļāvības principu.

Tieslietu ministrija savu viedokli par pārejas perioda nenoteikšanu pamatojusi ar apstākli, ka iepriekšējais regulējums bija pretrunā Padomes Direktīvai 2006/112/EK par kopējo PVN sistēmu.

Jautājumā par pārejas periodu Eiropas Savienības Padomes Direktīvas 2006/112/EK (2006.gada 28. novembris) 9.punkts nosaka citādi: „*Ir būtiski svarīgi paredzēt pārejas periodu, lai ļautu pakāpeniski pielāgot dalībvalstu tiesību aktus noteiktās jomās.*”

⁸⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 1. marta lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-12-01 pieejams arī http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2011-12-01_Lem%20par%20tiesved%20izb.pdf

Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. No šajā pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā tiesiskas valsts pamatprincipus, tai skaitā tiesiskās paļāvības principu. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta trešā daļa nosaka, ka valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. Pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana.

Pievienojoties viedoklim, ka normatīvais regulējums bija jāmaina, lai konsekventi ievērotu Latvijas Civillikuma zemes un ēkas nedalāmības principu, kā arī lai nodokļu likumdošana PVN jomā atbilstu Eiropas Savienības Padomes Direktīvai 2006/112/EK, konstatēts, ka Tieslietu ministrijas viedoklis par pārejas perioda nenoteikšanu ir pretrunā gan Satversmes 1.pantam, gan Satversmes tiesas jurisdīkcijai, gan Eiropas Savienības Padomes Direktīvas 2006/112/EK 9.punktam.

Tiesībsarga ieskatā pārejas perioda nepiemērošanai izmainītajam tiesiskajam regulējumam, attiecinot jauno regulējumu arī uz tādas zemes pārdošanu, kura iegādāta pirms stājies spēkā jaunais regulējums, nav pamatojuma. Tieši otrādi – pārejas periods visnotaļ būtu atbilstošs gan Satversmes tiesas atziņām par tiesiskās paļāvības principa ievērošanu, gan arī šeit citētajam Eiropas Savienības Padomes Direktīvas 2006/112/EK 9.punktam. Turklāt, turpmāk paredzot tiesiskās paļāvības principam atbilstošu pārejas periodu šīm konkrētajām un jebkurām citām izmaiņām nodokļu normatīvajā regulējumā, vide komercdarbībai un investīcijām Latvijā kļūs prognozējama, stabila un pievilcīga, kas noteikti vecinās valsts ekonomisko izaugsmi.

VII Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu

Pārskata periodā uzsākts pašvaldību monitorings, kura ietvaros, esot katrā konkrētā pašvaldībā, Tiesībsarga biroja speciālisti vērtē privātpersonas interešu ievērošanu noteiktās jomās: bērnu tiesību, sociālo tiesību, pilsonisko – politisko tiesību un tiesiskās vienlīdzības jomā, tomēr visos gadījumos virsmērķis – ir konstatēt, vai pašvaldības konkrētos jautājumus skata ar individuālu pieeju, izvērtējot visus konkrētās personas lietas apstākļus ar mērķi sasniegt personas interesēm iespējami atbilstošāko rezultātu. Secinājumi ir pārsteidzoši, vienādās situācijās viena pašvaldība norāda uz pašas izdotajiem saistošajiem noteikumiem, kas to ierobežo sniegt palīdzību iedzīvotājam, savukārt cita pašvaldība atrod par iespējamu jautājumu skatīt ārpus kārtas atbildīgajā komisijā vai pat domes sēdē, pietiekami motivēti pamatojot, kāpēc ir nepieciešams pašvaldības atbalsts, un spēj pieņemt personas interesēm atbilstošu lēmumu. Minēto vizīšu ietvaros tiesībsarga mērķis ir ne tik daudz meklēt trūkumus kā vairāk informēt par labās prakses piemēriem citās pašvaldībās.

Pašvaldību monitoringu ietvaros tiek vērtēta arī pašvaldību pieejamība iedzīvotājiem, kā arī sniegtas konsultācijas iedzīvotājiem pamattiesību un labas pārvaldības jautājumos.

VIII Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļas aktualitātes

Paralēli izvirzītajām prioritātēm sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā noritēja darbs arī pie citiem aktuāliem un sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem.

1. Sociālās aprūpes centros dzīvojošo personu tiesību aizsardzība

Pārskata periodā tika turpinātas pārbaudes valsts sociālās aprūpes centros (VSAC), vērtējot gan centros dzīvojošo personu sadzīves un sociālos apstākļus, gan arī no pamattiesību viedokļa – vai netiek pārkāptas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 3.pants par cietsirdīgas un pazemojošas apiešanās aizliegumu. Tāpat tiek vērtēts, vai tiek ievērotas personas tiesības dzīvot sabiedrībā, proti, vai persona VSAC neatrodas pret savu gribu, vai netiek pārkāptas tiesības uz brīvību, vērtēta arī veselības aprūpes, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas kvalitāte.

Gada beigās tiesībsargs piesaistīja starptautiski atzītu ekspertu un tā vadībā biroja speciālisti veica pārbaudes dažos VSAC, identificējot pārkāpumus un vienlaikus gūstot arī praktisku pieredzi un zināšanas, ko plānots intensīvi izmantot turpmākajā darbā. Komplekss ziņojums⁸⁷ Saeimai un Labklājības ministrijai par sistēmiskiem trūkumiem VSAC tika sniegts šā gada sākumā, kurā ietverti secinājumi par vairāku gadu garumā konstatēto, gan arī ieteikumi trūkumu novēršanai.

- 1) Kā būtiskāko tiesībsargs norādīja sabiedrībā balstītu jeb alternatīvo sociālās aprūpes pakalpojumu trūkumu (grupu dzīvokļi, pusceļa mājas), kuru nepieciešamību nozares ministrija dažādos politikas plānošanas dokumentos iekļāvusi jau kopš 1997.gada, kad kā vieni no svarīgākajiem virzieniem, lai nodrošinātu sociālās aprūpes pakalpojumu attīstību, tika noteikti finansēšanas principa „nauda seko klientam” ieviešana un sociālās palīdzības pakalpojumu nodošana pašvaldībām. Tomēr joprojām VSAC tiek finansēti tikai no valsts budžeta, nav ieviesti augstāk minētie finansēšanas principi un alternatīvie sociālās aprūpes pakalpojumi ir ļoti mazattīstīti. Pašlaik Latvijas Republikā sociālo pakalpojumu nodrošinājums neatbilst personu ar garīga rakstura traucējumiem vajadzībām, sabiedrībā balstītie alternatīvie pakalpojumi ir pieejami nelielam cilvēku skaitam. Rezultātā daudzos gadījumos personas ar garīga rakstura traucējumiem ir spiestas izvēlēties aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs. Daudzi VSAC klienti spētu dzīvot sabiedrībā, ja viņiem būtu nodrošināts atbalsts dzīves vietā. Tomēr vairums apmeklēto VSAC ir paplašinājušies un deinstitutionalizācijas centieni ir bijuši ierobežoti, vai arī tādu nav bijis vispār.
- 2) Attiecībā uz apstākļiem, kādos atrodas VSAC iemītnieki, tiesībsargs sniedza šādas rekomendācijas:
  - 2.1. Ir nepieciešams veikt attiecīgus pasākumus, lai nodrošinātu, ka personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un ar garīgās veselības traucējumiem netiek izmitinātas kopējās istabās.
  - 2.2. Saskaņā ar Ministru kabineta 2003.gada 3.jūnija Noteikumos Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” noteikto, nodrošināt klientiem nepieciešamos apstākļus, lai tie varētu saturīgi pavadīt laiku, kā arī iespēju atbilstoši katra funkcionālajam stāvoklim

⁸⁷ Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojums par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/zinojums_par_vsac_-_kopsavilkums_gala.pdf

apgūt nepieciešamās sadzīves un pašaprūpes iemaņas, nodrošināt aktivitātes, ņemot vērā viņu prasmes un spējas.

- 2.3. Nodrošināt Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumos Nr.431 „Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” noteikto prasību ievērošanu attiecībā uz dzīvojamo platību uz vienu klientu. Rast iespēju nodrošināt VSAC dzīvojošajiem klientiem lielāku dzīvojamo platību, kā arī katrā istabā izmitināt iespējami mazu klientu skaitu.
- 2.4. Nodrošināt VSAC atbilstošu darbinieku skaitu, lai klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām nepieciešamos un atbilstošos pakalpojumus un aprūpi.
- 2.5. Nodrošināt VSAC klientiem iespēju ēdienreizēs lietot normālus galda piederumus, t.sk., dakšīņas un nažus. Labklājības ministrijai sekot līdzī VSAC klientiem piedāvātā ēdiena kvalitātei un daudzveidībai.
- 2.6. Veikt grozījumus Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 31.panta otrajā daļā, kas paredz iespēju personu izolēt uz laiku līdz 24 stundām, vispār atsakoties no šādām izolācijas telpām VSAC, vai arī nosakot samērīgu maksimālo laika periodu, paredzot iespēju turēt personu izolācijas telpā līdz 3 stundām.
- 2.7. Nodrošināt VSAC ierīkoto izolācijas telpu atbilstību visām nepieciešamajām higiēnas prasībām, tai skaitā paredzot klientiem tualetes pieejamību jebkurā brīdī.
- 2.8. Lai novērstu iespējamus interešu konflikta gadījumus, pārtraukt vispārpieņemto praksi, kad par aizgādņiem klientiem, kuriem ir ierobežota rīcības spēja, tiek iecelti VSAC darbinieki.

3) Saistībā ar tiesību uz brīvību ierobežojumu, tiesībsargs ieteica:

- 3.1. Pārskatīt to personu statusu, kas VSAC iestājās būdami rīcības nespējīgi un kuru vietā piekrišanu pakalpojums saņemšanai ir sniedzis aizgādnis.
- 3.2. VSAC līgumus ar klientiem sastādīt vienkāršākā valodā, izvairoties no sarežģītas juridiskās terminoloģijas vai arī kā pielikumu līgumam pievienot tā tulkojumu vieglajā valodā.
- 3.3. Mainīt praksi, kad klientiem tiek ierobežota un pat liegta brīvība īslaicīgi atstāt VSAC teritoriju. Gadījumos, ja pastāv objektīvi iemesli liegt klientiem šādu brīvību, būtu nepieciešams pārskatīt VSAC klientu tiesisko statusu.

4) Pieaicinot kvalificētu psihiatri L.Jorenu, pārbaudes vizīšu ietvaros tiesībsargs vērtēja arī veselības aprūpes pieejamību VSAC klientiem un tās kvalitāti. Konstatēts, ka liela daļa klientu saņem ievērojamas zāļu devas, bieži sastopama vienlaicīga daudzu medikamentu lietošana, turklāt, vairumā gadījumu alternatīvas aprūpes metodes tiek aizstātas ar medikamentiem. Klienti vienlaicīgi saņem vairākus medikamentus un augstās devās. Daudziem klientiem, kas saņem šādas medikamentu kombinācijas, tās nav atbilstošas viņiem noteikto traucējumu ārstēšanas vadlīnijām. Tiesībsargs secina, ka vairumā gadījumos medikamenti tiek nozīmēti, lai kontrolētu VSAC klientu uzvedību. Šāda prakse liecina par ķīmiskās ierobežošanas pielietošanu. Tika konstatēts, ka vajadzību pēc ķīmiskiem ierobežošanas līdzekļiem varētu lielā mērā samazināt, ja VSAC varētu piedāvāt klientiem viņu vajadzībām atbilstošas nodarbības un aprūpi. Tas nozīmē, ka pašreiz VSAC klienti daudzos gadījumos saņem tik lielas zāļu devas un tiek izolēti tikai tāpēc, ka trūkst mērķtiecīgu nodarbību un pilnvērtīga rehabilitācijas procesa. Ziņojumā norādīts, ka vairākiem klientiem, kas mēdz zāles nenorīt un noslēpt, medikamenti tiek „iemānīti” šķīdinātā veidā. Šāda prakse liecina, ka vairāki klienti saņem ārstniecību pret savu gribu, kas savukārt ir nelikumīgi. Tikai ar tiesas lēmumu var veikt ārstniecību bez personas piekrišanas un arī tikai psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Tiesībsargs ieteica, nodrošināt, lai no klientiem, cik iespējams, tiktu saņemta informāta piekrišana ārstniecības procesam, kas viņiem tiek piedāvāts, saņemot pakalpojumus VSAC. Nodrošināt, lai klientiem, kuriem tiek piemērota regulāra ārstēšana, tiktu sastādīti individuāli ārstēšanas plāni, kā arī pārskatīt VSAC statusu, jo faktiski tajos atrodas liels skaits klientu ar garīgās veselības traucējumiem un to, ka praktiski jau tagad VSAC nodarbojas ar veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu. Turklāt, būtu jānodrošina arī atsevišķa slimības vēstures ieviešana katram klientam.

5) Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums sniedz šādu sociālās rehabilitācijas definīciju: sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā.

Konstatēts, ka VSAC darbiniekiem nereti parādās izpratne, ka institūcijās sniegtās sociālās rehabilitācijas mērķis nav klientu sagatavošana patstāvīgai dzīvei, bet gan vienīgi sociālā aprūpe, kas nav vērsta uz VSAC klientu atgriešanu sabiedrībā.

Labklājības ministrija ir atzinusi, ka daļu no konstatētajiem trūkumiem iespējams novērst dažu mēnešu laikā, tomēr būtiskiem uzlabojumiem ir nepieciešami ilgāks laika periods un finanšu ieguldījumi, kā arī nepieciešama sistēmiska Labklājības un Veselības ministrijas sadarbība un valdības atbalsts kopumā.

Vienlaikus jāatzīmē, ka Tiesībsarga biroja komanda šogad turpināt vizītes VSAC, lai konstatētu, vai tiek ņemtas vērā izteiktās rekomendācijas, kaut gan intensitāte lielā mērā atkarīga arī no birojam pieejamiem resursiem.

2. Par legionellozes izplatības ierobežošanu

Iepriekšējā periodā tiesībsargs bija norādījis uz nepietiekami efektīvo iedzīvotāju veselības aizsardzību legionellozes izplatīšanās gadījumos un normatīvā regulējuma nepilnībām šajā jomā. Kā iespējamus risinājumus tiesībsargs minējis – stingrāks kontroles mehānisms karstā ūdens kvalitātes nodrošināšanai, piemēram, lielākas pilnvaras valsts aģentūrai „Latvijas Infektoloģijas centrs” attiecībā uz dezinfekcijas veikšanu; Veselības inspekcijas veikti preventīvi pasākumi karstā ūdens pārbaudei; plašāka sabiedrības informēšana.

Pārskata periodā tiesībsargs atkārtoti vērsa valdības un likumdevēja uzmanību uz kritisko situāciju iedzīvotāju saslimšanā ar legionellozi un aicināja nopietni izvērtēt iespējamus risinājumus.

Tiesībsargs konstatējis, ka Veselības inspekcija sadarbībā ar Slimību profilakses un kontroles centru ir veikusi aktivitātes situācijas uzlabošanai: proti, ir rīkots informatīvs seminārs par legionellozes izplatību un tās profilakses iespējām namu apsaimniekotājiem, Veselības inspekcijas mājas lapā internetā atrodami informatīvie materiāli par legionellozes profilaksi, piemēram, par profilaktiskiem pasākumiem dzīvojamā un sabiedriskā ēku apsaimniekotājiem un ūdens lietotājiem,

Saskaņā ar Slimību profilakses un kontroles centra sniegtajiem statistikas datiem saslimšanas gadījumu skaits pārskata periodā, salīdzinot ar iepriekšējo, būtiski nav mainījies.⁸⁸ Tomēr izmaiņas ir konstatējamas 2012./2013. gada 1.ceturkšņa radītājos, attiecīgi šogad saslimšanas skaits samazinājies no 19 gadījumiem līdz 5.⁸⁹

3. Par koncepcijas projektu par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeli

Ņemot vērā sabiedrības pretrunīgo reakciju un prognozes par jaunā veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeļa ilgtspēju, tiesībsargs jautājumu par sabiedrības ieguvumiem no sagaidāmās veselības aprūpes finansēšanas modeļa maiņas iekļāva tiesībsarga ikgadējās konferences dienas kārtībā.

Tiesībsarga ieskatā konstruktīva un daudzpusīga diskusija nodrošina sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā, kas ir viena no labas pārvaldības principa šķautnēm. Svarīgākais bija noskaidrot, ko no jaunā finansēšanas modeļa iegūs iedzīvotāji: vai tas mazinās rindas, palielinot kvotas, vai uzlabos pakalpojuma kvalitāti, kas ir tie iedzīvotāji, kas turpmāk pakalpojumu nesaņems. Diskusijā bija aicināti piedalīties gan nozares profesionāļi, akadēmiķi, NVO pārstāvji un pārstāvji no Veselības ministrijas.

Diskusija iezīmēja profesionāļu viedokli par līdzšinējo valdības attieksmi, proti, veselības aprūpes finansējums pēdējo gadu laikā ir tikai mazinājies, ja veselības aprūpei gadiem netiek nodrošināts pietiekams finansējums, veselības aprūpes pieejamība neuzlabosies, neskatoties uz to, ka tiek pārņemta citu valstu labā prakse, vēlmei panākt situācijas uzlabošanu ir jābūt reālai, nevis deklaratīvai. Lai sistēma darbotos tā ir adekvāti jāfinansē, vai, ieviešot personificētas iemaksas, veselības aprūpei ar laiku palielināsies finansējums un valsts apmaksātie veselības pakalpojumi kļūs pieejamāki, un finansējums veselības aprūpei būs prognozējamāks un stabilāks.

Šobrīd koncepcijā ir uzlabojumi, tomēr tajā joprojām ir daudz neatbildētu jautājumu, proti:

- (1) Koncepcijas projektā nav atrodamas norādes uz arodslimību un citu slimību profilaksi, ārstēšanu un to apkarošanu. Rezultātā varētu iestāties bīstamas sekas – Latvijas pacientu vidū strauji var progresēt hronisko slimnieku skaits, kuru turpmākais ārstēšanas process valstij izmaksātu dubultā. Savukārt, raugoties no pacientu tiesību viedokļa, tieši valsts plānotie profilaktiskie pasākumi uzskatāmi par veselīgas sabiedrības garantu.
- (2) Koncepcijā kā veselības aprūpes budžeta finansēšanas sistēmas maiņas leģitīmais mērķis norādīts sociālais taisnīgums un solidaritāte. Kā sabiedrības ieguvums tiek norādīta ienākumu stabilitāte veselības aprūpes budžetā, skaidrāk iezīmēta resursu sadale un iedzīvotāju motivācija veikt maksājumus. Taču netiek norādīti sabiedrības tiesību uz veselību nodrošināšanas aspekti.
- (3) Netiek vērtēts, kā pēc koncepcijas īstenošanas uzlabosies, piemēram, medicīnas pakalpojumu pieejamība un kvalitāte. Ja arī Veselības ministrijas rīcībā ir šāds izvērtējums, tas netiek atspoguļots koncepcijas projektā.
- (4) Ņemot vērā, ka saskaņā ar koncepciju sistēmas administrēšana prasīs ievērojamus papildus resursus (3-6% līdzšinējo 0,8% vietā), sabiedrībai ir jāredz būtisks ieguvums no šādas reformas.

⁸⁸ Slimību profilakses un kontroles centra Epidemioloģijas biļetens Nr.9 (1279), pieejams:

<http://www.spkc.gov.lv/infekcijas-slimibu-statistika/>

⁸⁹ Turpat.

- (5) Lai ievērotu labas pārvaldības principus, ir svarīgi uz klausīt un ņemt vērā arī nozares nevalstisko organizāciju pārstāvju viedokļus. Tiesībsargs uzskata, ja respektējami nozares pārstāvji (piemēram, Latvijas Ģimenes ārstu asociācija, Latvijas Lauku ģimeņu ārstu asociācija) kategoriski iestājas pret koncepcijas ieviešanu, norādot virkni vērā ņemamu risku, ko nesīs šāda reforma. Valdībai ir nepieciešami pārliecinoši argumenti, kāpēc iebildumi netiek ņemti vērā. Iespējams, atkārtoti ir jādiskutē par sabiedrības ieguvumiem, ko nesīs koncepcijas ieviešana.

4. Mājokļa jautājums – ieviešana nekustamā īpašuma valdījumā

Pārskata periodā palielinājies iesniegumu skaits saistībā ar iespējamu patvarīgu izlikšanu/ vai tās mēģinājumiem, ievēdot nekustamā īpašuma valdījumā nekustamā īpašuma ieguvēju, vēršoties ne vien pret parādnieku, bet arī trešajām personām, kas dzīvo mājoklī. Šādu iesniegumu skaits arvien turpina pieaugt. No iesnieguma satūra konstatēti ne vien tiesību uz mājokli aizskārumi, bet arī personas mājokļa neaizskaramības un privātās dzīves aizskārumi. Tiesībsargs konstatēja, ka Valsts policija šādos strīdos neiesaistās, uzskatot tos par privāttiesiska rakstura, kā arī zvērināti tiesu izpildītāji kā valsts varas pārstāvji pieļauj un nereti pat līdzdarbojas šādās prettiesiskās darbībās. Tāpat konstatēta jauno īpašnieku, kas nereti ir kredītiestāžu meitas uzņēmumi un to piesaistīto apsardzes uzņēmumu patvaļa. Konstatējot, ka spēkā esošais tiesību aizsardzības mehānisms, iespējams, nav gana efektīvs, tiesībsargs diskutē par personas pamattiesību aizsardzību iekļāva tiesībsarga ikgadējās konferences darba kārtībā.

Pašlaik Latvijas Republikā spēkā esošie normatīvie akti nepieļauj personas patvarīgu izlikšanu. Likums „Par dzīvojamo telpu īri” noteic, ka jautājums par personas piespiedu izlikšanu ir risināms tiesas ceļā. Arī gadījumā, ja dzīvojamās telpas īpašnieks uzskata, ka personai nav tiesiska pamata lietot tās aizņemto dzīvojamo telpu, to drīkst izlikt vienīgi tiesas ceļā. Tikai tad, kad tiesa ir izvērtējusi jautājumu par personas tiesībām lietot dzīvojamo telpu un ir stājies spēkā attiecīgs tiesas spriedums, ir pieļaujama personas piespiedu izlikšana. Patvarīgas izlikšanas gadījumā iespējams risināt gan jautājumu par lietošanas tiesībām uz dzīvojamo telpu civilprocesuālā kārtībā, gan jautājumu par kriminālatbildības piemērošanu pēc Krimināllikuma 143.panta (dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšana), Krimināllikuma 279.panta (patvarība) un/vai Krimināllikuma 175.panta (zādzība). Jautājuma risināšana tiesā civilprocesuālā kārtībā neizslēdz kriminālatbildības piemērošanu. Abi tiesību aizsardzības mehānismi var tikt izmantoti vienlaikus.

Argumenti, ka starp dzīvojamās telpas īpašnieku un personu, kura lieto dzīvojamo telpu, pastāv civiltiesisks strīds par lietošanas tiesībām uz attiecīgu dzīvojamo telpu, nedrīkst tikt izmantots, lai pamatotu lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, jo likums aizliedz personas patvarīgu izlikšanu no dzīvojamās telpas, par to paredzot kriminālatbildību. Patvarīga izlikšana no dzīvojamās telpas ir noziedzīgs nodarījums, par kuru kriminālatbildība iestājas neatkarīgi no civilprocesuālu tiesību aizsardzības līdzekļu izmantošanas.

Juridiskajā literatūrā jēdziens “nekustamā īpašuma ieguvēja ieviešana valdījumā” minēts Civillikuma 995.pantā, no kura izriet, ka mantas atsavināšana notikusi pret agrāko īpašnieku gribu, t.i., publiskā izsolē, ko veic zvērināts tiesu izpildītājs atbilstoši Civilprocesa likumam. Līdz ar ieviešanu valdījumā ieguvējs, lai gan vēl nav nostiprinājis savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā, var rīkoties ar nekustamo īpašumu ar īpašnieka tiesībām un tātad var būt

izīrētājs, bet agrākā īpašnieka tiesības tiek anulētas, tas ir, viņš vairs nevar uzstāties kā izīrētājs.⁹⁰

Likuma “Par dzīvojamo telpu īri” (turpmāk tekstā arī – Likums) 2.panta otrā daļa un 5.panta pirmā daļa noteic, ka dzīvojamās telpas lietošanas vienīgais pamats īrniekam ir dzīvojamās telpas īres līgums, ko slēdz rakstveidā izīrētājs un īrnieks. Cita starpā vēršu uzmanību uz sekojošo, proti, lai gan likumā prasīta darījuma rakstiska forma, bet rakstisks akts nav sastādīts un īres tiesiskās attiecības pastāv uz mutiskas vienošanās pamata, jāņem vērā, ka darījumam, ko izpildījušas abas puses, ir tādas pašas sekas, kādas tam būtu, ja tas būtu uzrakstīts, un saskaņā ar Civillikuma 1488.panta pirmās daļas 1.punktu to, kas pēc tā jau dots vai izdarīts, nevar prasīt atpakaļ. Lai piemērotu Civillikuma 1488.pantu, jākonstatē ne tikai tas, ka maksāta īres maksa un tā pieņemta, bet arī tas, ka dzīvojamā telpa bijusi nodota īrniekam dzīvošanai (lietojumā vai turējumā) likuma noteiktā kārtībā. To konstatējot var uzskatīt, ka īres līgums pastāv un mutiskā vienošanās no seku viedokļa pielīdzināma līguma rakstveida formai⁹¹. Arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2007.gada 25.aprīļa sprieduma lietas SKC-311 motīvu daļā norāda:“(..) tas apstāklis, ka īres līgums nav bijis noslēgts atbilstoši likuma prasībām rakstveidā un pastāv īres tiesiskās attiecības, nav šķērslis, lai atzītu, ka bijusi vienošanās par (..) īres tiesiskām attiecībām (..), jo darījumam, ko izpildījušas abas puses, ir tādas pašas sekas, kādas tam būtu, ja tas būtu uzrakstīts.”⁹² No minētā izriet, ja persona ir aizņēmusi dzīvojamo telpu, veikusi maksājumus par dzīvojamo telpu īri un izīrētājs īres maksu pieņēmis, īres tiesiskās attiecības nodibinātas ar konkludentām darbībām.

Likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 8.pants nosaka, ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi. Tātad dzīvojamās telpas līgums saglabā savu spēku ar visiem līguma nosacījumiem. Arī juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka ieviešanas valdījumā gadījumā ieguvējam ir saistošs iepriekšējā īpašnieka noslēgtais īres līgums ar īrnieku un šo īres līgumu var izbeigt tikai likumā paredzētajos gadījumos⁹³. Tādējādi secināms, ka, ievēdot valdījumā jauno īpašnieku, nedrīkst tikt aizskarti un izlikti mājoklī dzīvojošie īrnieki. Ieviešana valdījumā nenozīmē, ka īrniekiem zūd tiesiskais pamats uzturēties šajā mājoklī un to lietot. Arī Rīgas apgabaltiesa Civillietu tiesu kolēģija 2010.gada 20.septembra lēmuma lietas Nr.C17110410 konstatējošā daļā norāda, ka dzīvojamo telpu atbrīvošana sakarā ar prasītāja ieviešanu valdījumā veicama Civilprocesa likuma 74.²nodaļā paredzētajā kārtībā. No minētajā nodaļā norādītā tiesa secina, ka pienākums atbrīvot nekustamo īpašumu nav sasaistāms ar to personu piespiedu izlikšanu no dzīvojamās telpas, kurām šajā īpašumā ir dzīves vieta, tajā skaitā, arī to personu izlikšana, kas nav bijušas procesa dalībnieki. Tiesa secinājusi, ka zvērinātam tiesu izpildītājam nav tiesības vērtēt noslēgto īres līgumu pēc būtības, bet nododot nekustamo īpašumu – ievēdot nekustamā īpašuma valdījumā, jāvadās no Civilprocesa likuma 74.²nodaļā noteiktā. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 620.⁵panta pirmo un otro daļu, izpildot spriedumu par ieviešanu nekustamā īpašuma valdījumā, priekšlikumu labprātīgi atbrīvot nekustamo īpašumu un nodot

⁹⁰ Lapsa J. Dzīvojamās telpas īres attiecības īpašnieka maiņas gadījumā. -Jurista Vārds, 02.01.2007. Nr.1 (454)

⁹¹ Krauze R. Par dzīvojamo telpu īri. Likums ar komentāriem. Ceturtais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 27.lpp.

⁹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007.gada 25.aprīļa spriedums lietā Nr.SKC-311

⁹³ Lapsa J. Dzīvojamās telpas īres attiecības īpašnieka maiņas gadījumā. -Jurista Vārds, 02.01.2007. Nr.1 (454)

to ieguvējam tiesu izpildītājs izsniedz šā likuma 555.panta noteiktajā kārtībā personai, no kuras valdījuma nekustamais īpašums izņemams, t.i., parādniekam.⁹⁴

Attiecībā uz to, vai zvērināta tiesu izpildītāja priekšlikums labprātīgi atbrīvot nekustamo īpašumu un nodot to ieguvējam attiecas arī uz īrnieku, tiesu praksē ir sniegta šāda atbilde: „[Īrnieks] nav parādnieks, un Civillikuma izpratnē nav dzīvokļa [...] valdītājs, bet gan turētājs, līdz ar to zvērinātam tiesu izpildītājam nebija nekāda tiesiska pamata attiecināt priekšlikumu uz [īrnieku].”⁹⁵

Civilprocesa likuma 620⁶.panta otrajā daļā noteikto no īpašuma izliekamo personu loks ir izsmeļošs. Ja nekustamajā īpašumā atrodas personas, kas nav minētas CPL 620⁶.panta otrajā daļā, vai šādu personu mantas, tās nav izliekamas bez spēkā esoša tiesas sprieduma par izlikšanu.

Tiesībsargs vērš uzmanību uz Civillikuma 881.pantu, kas nosaka: „Lietu ņemt savā varā var arī neskaroties tieši pie tās”. Turklāt Civillikuma 882.pants noteic, ka: „Nekustama īpašuma varā ņemšana notiek ne vien, kad ieguvējs ieiet tajā, bet arī, kad nodevējs uz to tikai norāda, ja pie tam nav nekādu dabisku šķēršļu ieiet šajā nekustamā īpašumā”. Ņemot vērā, ka Mājoklis ir apgrūtināts ar īres līguma saistībām, tas vērtējams kā dabisks šķērslis ieiešanai nekustamajā īpašumā.

Tiesībsarga ieskatā, ja dzīvojamo telpu uz tiesiska pamata lieto īrnieks, tad jaunā īpašnieka ievēšana valdījumā beidzas pie īrnieka īrētā mājokļa durvīm, ja īrnieks atsakās ielaist jauno īpašnieku, kā arī zvērinātu tiesu izpildītāju un citas personas, savā īrētājā mājoklī. Pretējā gadījumā tiek pārkāpta īrnieka mājokļa neaizskaramība. Jēdziens mājokļa neaizskaramība nozīmē īrnieka tiesības mājoklī uzturēties netraucēti. Tiesības uz mājokļa neaizskaramību ir nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmē, ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 12.pantā, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pantā, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantā. Pārkāpjot mājokļa neaizskaramību, vainīgā persona saucama pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 143.panta (dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšana). Normatīviem aktiem atbilstoši ievēšanai nekustamā īpašuma valdījumā vajadzētu beigties ar jaunā īpašnieka un īrnieka (dzīvokļa turētāja) vienošanos par dzīvojamās telpas īres līguma nosacījumiem. Faktiski tas izriet arī no Tiesu izpildītāju likuma 48.panta: „Pildot amata pienākumus, zvērināts tiesu izpildītājs atbilstoši veicamajai amata darbībai izskaidro pusēm to tiesības un pienākumus pušu procesuālo tiesību labticīgai īstenošanai.” Šāda pušu informēšana nav uzskatāma par īres līguma tiesiskuma izvērtēšanu, kas ir tiesas kompetences jautājums.

Jāatzīmē, ka iekļūšanu dzīvoklī var vērtēt kā likumīgu, ja tā notikusi saskaņā ar tajā dzīvojošās personas gribu, kā arī, ja tā notikusi pretēji tajā dzīvojošās personas gribai, tomēr saskaņā ar normatīvo aktu prasībām. Likumīga iekļūšana dzīvoklī būs arī gadījumos, kad to nepieciešams izdarīt nekavējoties, lai novērstu kādu kaitējumu, kas apdraud fizisku vai juridisku personu intereses, un ja šo kaitējumu nav bijis iespējams novērst ar citiem līdzekļiem, piemēram, lai novērstu vai lokalizētu ugunsgrēku vai mājas appludināšanu, pārtrauktu noziedzīgu nodarījumu. Tādas darbības, kaut arī formāli satur noziedzīgā

⁹⁴ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2010.gada 20.septembra lēmums lietā Nr.C17110410.

⁹⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2010. gada 20. septembra lēmums lietā Nr. C17110410 (CA-4076/21).

nodarījuma pazīmes, nav kriminālsodāmas, jo izdarītas galējās nepieciešamības situācijā⁹⁶. Savukārt iekļūšana dzīvoklī ir pretlikumīga, ja tā notikusi pretēji tajā dzīvojošās personas gribai un tai nav likumīga pamata. Persona (īrnieks) ir tiesīga lemt, ko ielaist vai neielaist savā dzīvoklī.

Papildus tam apsardzes darbinieku uzturēšanās dzīvoklī pret īrnieka gribu pārkāpj arī tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, ko aizsargā Latvijas Republikas Satversmes 96.pants un starptautiskās tiesību normas - Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pants, ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 12.pants, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pants. Proti, tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās⁹⁷. Tādējādi valstij ir pienākums ne vien pašai nepamatoti neiejaukties indivīdu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no līdzpilsoņu un plašsaziņas līdzekļu aizskārums.

Tādējādi tiesībsarga ieskatā gan Valsts policijas pārstāvjiem, gan zvērinātiem tiesu izpildītājiem ir aktīvi jāreaģē, jānovērš personas pamattiesību aizskārums, nepieļaujot jaunā īpašnieka un apsardzes firmu patvaļu.

Lai arī atbildīgās valsts pārvaldes iestādes atzīst trūkumus tiesiskajā regulējumā, vienotu izpratni šobrīd panākt nav izdevies, tādējādi tiesībsargs turpina jautājuma izpēti.

5. Attiecības ar apsaimniekotāju, komunālo pakalpojumu sniedzējiem

Tiesībsargs ir konstatējis, ka salīdzinoši aizsargātāki tiesiskajās attiecībās ir dzīvokļu īrnieki. Nesaņemot pamatpakalpojumu, īrniekam ir tiesības iesniegt sūdzību pašvaldībai. Pašvaldības administratīvai komisijai, pamatojoties uz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 210.pantā noteikto, ir tiesības uzsākt administratīvā pārkāpuma procedūru un piemērot LAPK 150.³pantā (Pamatpakalpojumu nesniegšana īrniekam) noteikto administratīvo sodu.

Papildus tam, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma (turpmāk – Pārvaldīšanas likums) 21.pants nosaka pašvaldībai tiesības vai pienākumu iecelt norīkoto pārvaldnieku, gadījumos, ja dzīvojamās mājas īpašnieks neveic obligāti veicamās pārvaldīšanas darbības (kurās saskaņā ar Pārvaldīšanas likuma 6.pantu ietilpst arī apkures, aukstā ūdens un kanalizācijas nodrošināšana, kā arī sadzīves atkritumu izvešana) un tā rezultātā tiek apdraudēta/var tikt apdraudēta cilvēku dzīvība, veselība, drošība, īpašums vai vide, un/vai dzīvojamās mājas pārvaldīšana tiek veikta tā, ka tiek radīts/var tikt radīts apdraudējums.

Pārvaldīšanas likums neatkarīgi no dzīvojamās mājas piederības paredz tiesības vērsties pašvaldībā ikvienai personai, kuras tiesības aizskartas saistībā ar šā likuma vai citu ar dzīvojamo māju pārvaldīšanu saistīto normatīvo aktu izpildi tādā veidā, ka ir apdraudēta vai var tikt apdraudēta tās dzīvība, veselība, drošība, īpašums vai vide.

Tomēr tiesībsargs attiecībā uz norīkotā pārvaldnieka institūtu, kā efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli, ir konstatējis vairākus trūkumus:

⁹⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: "AFS", 2007, 286. lpp.

⁹⁷ Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01

- 1) Pēc Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta sniegtās informācijas (2013.gada 11.februāra vēstule Nr.DMV-13-418-nd) procedūra norīkotā pārvaldnieka iecelšanai ilgst no 4 līdz 12 mēnešiem;
- 2) Lielākajā daļā dzīvojamo māju, kurās lūgts iecelt norīkoto pārvaldnieku, ir daudz neapdzīvotu dzīvokļu, kas lielākoties arī ir iemesls, kādēļ uzkrājušies parādi par pakalpojumiem un mājai tie atslēgti, radot apdraudējumu vai potenciālu apdraudējumu. Savukārt pašvaldībai nav lietderīgi un samērīgi ieguldīt komunikāciju atjaunošanā milzīgus līdzekļus, ja nebūs lietotāju, no kuriem šos līdzekļus atgūt, jo saskaņā ar Pārvaldīšanas likuma 25.panta ceturto daļu, norīkotajam pārvaldniekam nav tiesību iemitināt pārvaldāmās dzīvojamās mājas un nepadzīvojamās telpās jaunus īrniekus (arī īrnieku ģimenes locekļus) un nomniekus, slēgt īres un nomas līgumus par telpu lietošanu;
- 3) Bieži vien dzīvojamā māja ir iekļāta un tās īpašniekam ir ierosināts maksātnespējas process, un nav sagaidāms, ka pašvaldība ar norīkotā pārvaldnieka iecelšanu saistītos izdevumus varēs atgūt no īpašnieka.

Tiesībsarga ieskatā ir nepieciešams stiprināt norīkotā pārvaldnieka institūta efektivitāti, saīsinot termiņus, kādos tiek iecelts norīkotais pārvaldnieks, paredzot norīkotam pārvaldniekam tiesības iemitināt pārvaldāmās dzīvojamās mājas un nepadzīvojamās telpās jaunus īrniekus (arī īrnieku ģimenes locekļus) un nomniekus, slēgt īres un nomas līgumus par telpu lietošanu.

Situācijās, kad komunālos pakalpojumus nenodrošina pašvaldības iecelts mājas apsaimniekotājs (pārvaldnieks), ja dzīvokļu īpašnieki nav pārņēmuši mājas pārvaldīšanu saskaņā ar likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 51.pantu, iedzīvotājiem ir tiesības vērsties ar sūdzību pašvaldībā, ņemot vērā, ka minētā likuma 50.panta septīto daļu, kas līdz mājas pārvaldīšanas tiesību nodošanai uzliek par pienākumu pašvaldībai apsaimniekot un pārvaldīt dzīvojamo māju. Uz minēto tiesībsargs ir norādījis 2013.gada 4.februāra atzinumā Nr.6-6/11 pārbaudes lietā Nr.2012-131-18D par ūdensapgādes pakalpojumu nesniegšanu.

Tomēr arī minētais neizslēdz problēmsituācijas, ja kādam vai vairākiem no dzīvokļu īpašniekiem ir izveidojies komunālo maksājumu parāds, kā rezultātā īpašumam tiek atslēgti komunālie pakalpojumi.

Tiesībsarga ieskatā visneaizsargātākā situācijā šobrīd ir tie iedzīvotāji, kuriem komunālos pakalpojumus nenodrošina pašu dzīvokļu īpašnieku iecelts mājas pārvaldnieks (apsaimniekotājs). Pamatā izšķiramas divas situācijas: 1) ja pārvaldnieks ir rīkojies ļaunprātīgi un 2) ja mājai ir izveidojies komunālo pakalpojumu maksājumu parāds.

Piemēram, pārvaldnieks ir rīkojies ļaunprātīgi un piesavinājies dzīvokļu īpašnieku maksājumus par komunālajiem pakalpojumiem, nepārskaitot tos tālāk pakalpojuma sniedzējam, kā rezultātā komunālais pakalpojums īpašumam tiek atslēgts. Pārvaldniekam ir iestājusies maksātnespēja, taču dzīvokļu īpašniekiem, lai saņemtu komunālo pakalpojumu:

- 1) jāuzņemas īpašuma pārvaldīšana pašam vai jāuzdod pārvaldīšanu veikt jaunam pārvaldniekam;
- 2) jānorēķinās par pakalpojumu vēltreiz;
- 3) nav iespējas pieteikt kreditora prasījumu pret maksātnespējīgo pārvaldnieku, jo kreditors skaitās pakalpojuma sniedzējs, kas savukārt, kreditora prasījumu nepiesaka, jo sagaida maksājumu no mājas īpašniekiem.

Ja tiek konstatēta mājas pārvaldnieka ļaunprātīga rīcība, dzīvokļu īpašniekiem, protams, ir iespēja aizsargāt savas tiesības ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem, tomēr tas neatrisina problēmsituāciju, ka dzīvokļu īpašniekiem par komunālo pakalpojumu būs jāsamaksā vēlreiz.

Turklāt dzīvokļu īpašniekiem nav iespēja par nesaņemtu pārvaldīšanas pakalpojumu vai nekvalitatīvi sniegtu pārvaldīšanas pakalpojumu vērsties nevienā valsts pārvaldes iestādē ar sūdzību savu interešu aizsardzībai, kā vien vērst prasījumu pret pārvaldnieku tiesā civilprocesuālā kārtībā.

Tiesībsarga ieskatā virkni problēmu rada Pārvaldīšanas likuma 11.pantā noteiktais, ka pārvaldīšanas tiesiskajās attiecībās, ciktāl tās neregulē šis likums, piemērojamas Civillikuma normas par pilnvarojuma līgumu. Ja dzīvokļa/mājas īpašnieka un pārvaldnieka attiecības regulētu pakalpojuma līguma attiecības, par nekvalitatīvi sniegtu pakalpojumu, dzīvokļa īpašniekam būtu iespēja vērsties Patērētāju tiesību aizsardzības centrā savu interešu aizsardzībai, un pārvaldnieka maksātnespējas gadījumā tiem nebūtu jāuzņemas pienākums atkārtoti samaksāt par saņemtajiem pakalpojumiem.

Papildus tam būtu nepieciešams stiprināt pārvaldnieku civiltiesisko atbildību, ieviešot tā profesionālās darbības obligātās civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu.

Saistībā ar problēmsituāciju gadījumos, ja komunālie pakalpojumi tiek atslēgti, jo mājai ir izveidojies komunālo pakalpojumu maksājumu parāds (skaitliski nedaudzu dzīvokļu īpašnieku dēļ), tiesībsargs saskata pretrunas spēkā esošajos normatīvajos aktos.

Pārvaldīšanas likuma 6.pantā noteiktas obligāti veicamās dzīvojamās mājas pārvaldīšanas darbības, piemēram - apkures nodrošināšana. Saskaņā ar Pārvaldīšanas likumu mājas pārvaldnieks nedrīkst apkuri pārtraukt atsevišķam dzīvoklim arī gadījumos, ja par to netiek veikta apmaksa. Toties atbilstoši 2008.gada 21.oktobra Ministru kabineta noteikumu Nr.876 „Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi” 26.4.punktam: *„Ja lietotājs noteiktajos termiņos neveic norēķinus atbilstoši līguma nosacījumiem, piegādātājam ir tiesības, brīdinot trīs dienas iepriekš, pilnīgi vai daļēji pārtraukt siltumenerģijas piegādi”* - obligāti veicamo dzīvojamās mājas pārvaldīšanas darbību - apkures nodrošināšanu jeb siltumenerģijas piegādi var pārtraukt jebkurā gadalaikā visai mājai. Minētā pretruna nosauktajos normatīvajos aktos atspoguļota arī 2012.gada 7.februāra Administratīvās apgabaltiesas spriedumā lietā Nr.A43003611, kur izteikta norāde, ka arī tad, ja mājas apsaimniekotāji būs paši dzīvokļu īpašnieki, lai netiktu atslēgta apkure visai mājai, viņiem nāksies samaksāt siltuma ražotājam nemaksātāju vietā.

Tomēr, sakārtojot normatīvos aktus, lai tie nebūtu savstarpējās pretrunās, un atļaujot mājas pārvaldniekam atslēgt apkuri tikai nemaksātājiem (vai dodot iespēju to izdarīt pašam pakalpojuma sniedzējam, ja tiek rasta iespēja noslēgt tiešos pakalpojumu sniegšanas līgumus), reālā situācija nedaudz mainīsies tikai tajās mājās, kurās tehniski to var izdarīt. Savukārt, siltumenerģijas ražotājam aizliedzot ziemas periodā atslēgt apkuri daudzdzīvokļu mājās, celsies tā ražošanas izmaksas un līdz ar to arī enerģijas tarifi, nesot līdz vēl lielāku nemaksātāju skaitu.

Ierosinājums nodrošināt iespēju katram dzīvokļa īpašniekam noslēgt tiešo siltumenerģijas piegādes līgumu ir vislabākais un civilizētākais situācijas risinājums. Tomēr tā realizācija ir atkarīga ne vien no tehniskām iespējām, bet arī finansējuma. Ja katram mājas dzīvoklim ir ierīkots atsevišķs siltumenerģijas patēriņa skaitītājs, tad nav problēmu par

koplietošanā esošo telpu apkuri norēķināties tāpat kā par elektrības patēriņu šajās telpās un noslēgt atsevišķus siltuma piegādes līgumus ar dzīvokļu īpašniekiem. Tas piegādātājam liktu rūpēties par siltuma zudumu mazināšanu siltumtrasēs.

6. Tiesības uz īpašumu

Vērtējot Satversmes 105. pantā nostiprināto tiesību uz īpašumu iespējamus aizskārumus, tiesībsargs ir norādījis, ka ar „īpašumu” Satversmes 105. panta kontekstā ir saprotams ne tikai kustamais un nekustamais īpašums, bet arī ekonomiskās intereses, kas ir likumīgi un noteikti sagaidāmas.

- 1) Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-19-01. Lieta ierosināta par likuma „Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos” 6.panta otrās daļas 4.punkta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 105.pantam. Lietas ietvaros persona lūdz kompensāciju par to, ka viņas īpašumā izveidots mikroliegums īpaši aizsargājamai sugai – melnajam stārķim. Personas prasība tiesā tikusi noraidīta, jo nekustamajam īpašumam paredzēto ierobežojumu noteikšanas brīdī persona tiesiska darījuma ceļā ir bijusi kļuvusi par nekustamā īpašuma, kuram noteikts mikroliegums, īpašnieci, tikai nebija paguvusi īpašuma tiesības uz zemi nostiprināt zemesgrāmatā.

Tiesībsargs šādu normatīvo regulējumu uzskata par netaisnīgu un nesamērīgu, norādot, ka valstij ir pienākums atlīdzināt jebkura administratīvā akta radītu mantisku zaudējumu, ja tas faktiski liedz personai izmantot tās īpašumu. Apsvērums par korroborācijas publisko ticamību un valsts kā trešās personas nespēju atrast īpašnieku ir uzskatāms par netaisnīgu un nesamērīgu un ir pretrunā tiesiskas valsts principam. Būtiski, ka darījums nezaudē spēku, ja tas nav nostiprināts zemesgrāmatā. Tiesībsarga ieskatā apstrīdētās normas leģitīmo mērķi var sasniegt ar personas pamattiesības mazāk ietekmējošiem līdzekļiem. Būtiski ir sabiedrībā nodrošināt taisnīgumu. Valsts atteikumu kompensēt saimnieciskās darbības ierobežojumu nevar pamatot ne ar apstrīdētās normas gramatisko interpretāciju, nedz ar publiskās ticamības principu.

Satversmes tiesa apstrīdēto normu atzina par neatbilstošu Satversmes 91.un 105.pantam.

- 2)Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-07-01. Lieta ierosināta par Kredītiestāžu likuma 179.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam un Kredītiestāžu likuma 179.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, par kreditoru sapulces tiesībām pastāvīgi lemt par sanācijas piemērošanu, ja pret to iebilst Finanšu un kapitāla tirgus komisija (Komisija).

Tiesībsargs norādījis, ka kredītiestādes maksātnespējas procesā tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas, jo pēc būtības turpmāko kredītiestādes maksātnespējas procesu kontrolē Komisija. Šādam ierobežojumam ir leģitīms mērķis, jo Komisijas darbība ir vērsta uz sabiedrības finansiālās drošības un labklājības saglabāšanu. Ņemot vērā Komisijas izveides mērķus un tās uzdevumus, nosacījums par obligātu Komisijas kontroli pār kredītiestādes maksātnespējas procesu ir vērsts uz visu kreditoru interešu aizsardzību, tādējādi vērtējams kā samērīgs.

Kredītiestāžu likums tieši nepadz iespēju apstrīdēt Komisijas rīcību, kad tā neapstiprina sanācijas lēmumu, tomēr likumdevējs ir paredzējis tiesai pienākumu lemt par

bankrota procedūras uzsākšanu. Proti, neapstiprinot sanācijas lēmumu, Komisija faktiski nodod tiesas izlemšanai jautājumu par kredītiestādes maksātspējas risinājumu. Līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā būtu liegtas pēc būtības.

Satversmes tiesa apstrīdēto normu atzina par atbilstošu Satversmes 105.pantam, savukārt daļā par atbilstību Satversmes 92.pantam izbeidza, jo minētā norma nav aizskārusi pieteicēju tiesības.

7. Tiesības uz taisnīgu atlīdzību

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-04-03. Lieta ierosināta par Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.311 „Noteikumi par valsts vai pašvaldību kapitālsabiedrību valdes locekļu skaitu, padomes un valdes locekļa, pašvaldības kapitāla daļu turētāja pārstāvja un atbildīgā darbinieka atlīdzību” (turpmāk tekstā – Noteikumi) 6. un 7.punkta atbilstību likuma „Par valsts un pašvaldību kapitāla daļām un kapitālsabiedrībām” 96.panta otrajai daļai un Latvijas Republikas Satversmes 107.pantam”, par to, vai valsts un pašvaldību kapitālsabiedrību valžu locekļiem, ja tie ieņem vēl kādus amatus kapitālsabiedrībā uz darba līguma pamata, ir tiesības saņemt atalgojumu par otra amata pienākumu izpildi, kas nav valdes locekļa amats.

Tiesībsarga ieskatā, ņemot vērā, ka valde ir kapitālsabiedrības izpildinstitūcija, kas pārziņa un vada visas lietas kapitālsabiedrībā. No minētā izriet, ka personas, kas pilda valdes locekļu pienākumus, ir tiesīgas veikt un ir atbildīgas par visām lietām, kas saistās ar akciju sabiedrības komercdarbību. Tādējādi jebkuri pienākumi, ko veic valdes loceklis kapitālsabiedrībā pēc būtības ietilpst valdes locekļa pienākumu apjomā. Saskaņā ar Noteikumiem katrs valdes loceklis saņem vienu mēnešalgu, kas ietver atlīdzību gan par valdes priekšsēdētāja vai valdes locekļa pienākumu pildīšanu, gan par citu darba pienākumu pildīšanu. Vienu un to pašu darbu vienlaikus nevar veikt vairākkārt, tāpēc arī nav pamata saņemt vairākas mēnešalgas. Tādējādi tiesības uz taisnīgu darba samaksu nav pārkāptas.

Satversmes tiesa tiesvedību lietā izbeidza, nonākot pie viedokļa, ka sūdzības iesniedzēji neveic pienākumus, kas nav valdes kompetencē vai pārsniegtu valdes locekļu pilnvaru apjomu, tādējādi to pamattiesības nav aizskartas.

8. Labas pārvaldības principa pārkāpumi

8.1 Laipna un pieklājīga attieksme pret klientu

Iesniedzēji bieži vien norādījuši uz valsts un pašvaldības atsevišķu amatpersonu un darbinieku nelaipnu vai pat rupju izturēšanos. Atsevišķos gadījumos pēc tiesībsarga iesaistīšanās darbinieki saņēmuši rājienu un pašvaldība privātpersonai atvainojusies, tomēr daudzos gadījumos iesniedzēja viedoklis ir bijis vienpusēji un dažkārt tendenciozi pasniegts. Pārbaudes lietās tiesībsargs aicinājis aktīvāk reaģēt, saņemot ziņas par iespējamu nekvalitatīvu un nelaipnu attieksmi pret iedzīvotājiem.

8.2. Atbildes sniegšana pēc būtības

Saistībā ar iedzīvotāju sūdzībām par atbildes nesniegšanu vairākās pārbaudes lietās tiesībsargs konstatējis, ka rakstveida atbildes vietā sniegts mutisks skaidrojums vai atbilde nav sniegta vispār, uz ko tiesībsargs norādījis, ka šāda rīcība valsts pārvaldē nav pieļaujama, kā arī aicinājis atbildīgās valsts pārvaldes iestādes atvainoties privātpersonai par atbildes nesniegšanu. Vairums iesniegumi saņemti par pašvaldības kapitālsabiedrību rīcību, nesniedzot

iedzīvotājiem atbildes, uz ko tiesībsargs vērsis uzmanību, ka, veicot savas funkcijas publiskā sektorā, jebkurai iestādei un arī uzņēmumam ir pienākums atbildēt uz personu iesniegumiem, turklāt nevis formāli, bet faktiski un pēc būtības, sniedzot savas kompetences robežās skaidru un precīzu atbildi uz personas izvirzīto jautājumu. Šis pienākums secīgi izriet no Satversmes 104.pantā personai dotajām garantijām.

8.3. Atšķirīga prakse iestādē

Tiesībsargs konstatējis atšķirīgu praksi valsts pārvaldes iestādes (Valsts zemes dienests) dažādās reģionālajās nodaļās, kad par viena un tā paša pakalpojuma sniegšanu privātpersonai viena nodaļa pieprasa samaksu kā par maksas pakalpojumu, savukārt citā nodaļā samaksa netiek prasīta. Pēc uzsāktās pārbaudes iestāde sniedza informāciju, ka šāda atšķirīga reģionālo nodaļu prakse turpmāk tiks novērsta. Papildus tam tiesībsargs atzinis: lai arī maksa par informācijas izsniegšanu ir tiesību uz atbildi ierobežojums Satversmes 104.panta kontekstā, tā, pareizi noteikta un piemērota, nepārkāpj personas tiesības saņemt informāciju. Tāpat tiesībsargs norādījis: ja iestādes rīcība bijusi neatbilstoša normatīvo aktu prasībām, privātpersonai nav tiesību, atsaucoties uz to, pieprasīt šādas kļūdas atkārtošanu arī turpmākajā iestādes darbībā. Vienlīdzības princips nedod personai tiesības prasīt vienādu attieksmi attiecībā uz atkārtotu kļūdas pieļaušanu.

8.4. Klientu pieņemšanas standarts

Saistībā ar Apmeklētāju apkalpošanas standarta neievērošanu tiesībsargs vērsis iestādes (Tiesu administrācija) uzmanību uz labas pārvaldības principa pārkāpumu, četrus gadus laikā iestādei nespējot ieviest standartā noteiktās darbinieku identifikācijas kartes. Pēc tiesībsarga pārbaudes lietas uzsākšanas darbinieku identifikācijas kartes tika ieviestas.

8.5. Tiesības uz vispusīgu, saprotamu un objektīvu informāciju, skaidrojumu

Saistībā ar personas tiesībām no valsts pārvaldes iestādes saņemt vispusīgu, saprotamu un objektīvu informāciju tiesībsargs pārbaudes lietā konstatējis, ka privātpersona vērsusies Valsts ieņēmumu dienestā (VID) pirms nekustamā īpašuma pārdošanas. VID darbinieki snieguši skaidrojumu, ka iedzīvotāju ienākuma nodoklis par ienākumu no lauksaimniecībā izmantojamas zemes pārdošanas nav jāmaksā gadījumā, ja šī zeme tiek pārdota personai, kura nodarbojas ar lauksaimniecību. Pēc zemes pārdošanas no VID saņemta informācija, ja zemes pircējs nodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu, bet viņa ienākumi no tās sastāda mazāk par 50% no visiem ienākumiem, tad nodoklis 15% apmērā no saņemtā ienākuma jāmaksā. Iesniedzējs norāda, ka ja VID nodaļas darbinieki būtu izskaidrojuši uzreiz šo likuma niansi, pirms zemes pārdošanas viņš būtu noskaidrojis, vai pircēja ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas 2010.gadā sastādīs vairāk par 50%. Ja informācija netiktu saņemta vai būtu negatīva, persona zemi būtu pārdevis citai personai.

Papildus tam VID veicis nodokļu samaksas nokavējuma naudas uzrēķinu. Tiesībsarga ieskatā VID rīcība, aprēķinot iesniedzējam nokavējuma naudu par periodu, pirms VID pats uzzināja, ka nodoklis vispār jāmaksā, (saistīts ar pārskatu iesniegšanas termiņiem), neatbilst labas pārvaldības principam, kaut gan formāli izpilda likuma „Par nodokļiem un nodevām” prasības, jo par nodokļa samaksas pienākumu sākotnēji nevarēja zināt nedz zemes pārdevējs, nedz arī VID, jo pārskata periods vēl nebija beidzies un par to pārskats iestādē nebija iesniegts.

Tādējādi VID neprecīzas konsultācijas dēļ privātpersonai nācās maksāt ne tikai kapitāla pieauguma nodokli, bet arī nokavējuma naudu par termiņu, kura laikā ne iesniedzējs, ne VID nezināja un nevarēja zināt par nodokļa maksāšanas pienākumu. Tādējādi, neizpildot valsts pārvaldes darbības pamatprincipus, VID ir nodarījis iesniedzējam gan reālus materiālus zaudējumus, gan morālu kaitējumu.

8.6. Pašvaldību atbalsts teritoriju uzkopšanā mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupām

Attiecībā uz pieguļošās teritorijas uzkopšanas pienākumu saņemti vairāki vientuļu pensionāru iesniegumi, kuros tie norādījuši, ka vairākkārtīgi saukti pie administratīvās atbildības laikā, kad bijuši smagi slimi vai atradušies slimnīcā, kā rezultātā tiem nav bijusi iespēja pat sniegt skaidrojumu pašvaldības administratīvai komisijai par lietas faktiskajiem apstākļiem. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs aicinājis pašvaldības apzināt tos namu īpašniekus, kuri vecuma vai slimību dēļ nespēj pilnvērtīgi nodrošināt sev piederošo ēku un pieguļošās teritorijas sakopšanu paši. Parūpēties par to, lai atvieglotu šiem īpašniekiem veikt viņu īpašumiem pieguļošās pilsētas teritorijas sakopšanu, kā arī vispusīgi izskaidrot kārtību, kādā iespējams saņemt pašvaldības palīdzību šādās situācijās. Tādējādi tiesībsargs norādījis, ka pašvaldības:

1) konkrētajos gadījumos nav izvēlējušās pareizo metodi (sodīšanu) likuma „Par pašvaldībām” 15.panta 2.punktā noteiktās funkcijas, gādāt par administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību, izpildes nodrošināšanai;

2) administratīvā soda mērķis – pārkāpēja audzināšana – nav sasniegts;

3) formāli izpildot normatīvo aktu prasības, neņemot vērā faktiskos apstākļus (iesniedzēja slimība administratīvā pārkāpuma konstatēšanas un Lēmuma pieņemšanas brīdī, viņa paskaidrojumu neesamību, materiālā stāvokļa nenoskaidrošanu) ir ierobežojusi privātpersonas tiesības un intereses;

4) plaši neinformējot iedzīvotājus par iespēju saņemt palīdzību gados veciem, darba nespējīgiem un vientuļiem cilvēkiem sakopt īpašumiem pieguļošās teritorijas, nav nodrošinātas konkrētās pašvaldības iedzīvotāju tiesības zināt savas tiesības.

8.7. Zāļu ražotāju tiesības prasīt tiesību aktos noteikto (tiesiskā paļāvība)

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatējis vairākus trūkumus Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumos Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība” (Noteikumi):

1) Eiropas Padomes direktīvas 89/105/EEC 2.panta 1.punkta pirmajā teikumā norādīts, ka dalībvalstis nodrošina, ka lēmums par cenu, ko var prasīt par attiecīgajām zālēm, tiek pieņemts un darīts zināms iesniedzējam 90 dienu laikā pēc lūguma saņemšanas no tirgošanās atļaujas turētāja. Savukārt direktīvas 6.panta 1.punkta pirmajā teikumā norādīts, ka dalībvalstis nodrošina, ka lēmums par lūgumu iekļaut kādas zāles valsts veselības apdrošināšanas sistēmas sedzamo zāļu sarakstā, ko iesniedzis tirgošanās atļaujas turētājs, tiek pieņemts un par to tiek darīts zināms iesniedzējam 90 dienu laikā pēc lūguma saņemšanas.

Tiesībsargs konstatējis, ka, iesniedzot iesniegumu Noteikumos minētajos termiņos, veidojas laika periods, kas ir ilgāks par 90 dienām. Būtiski pievērst uzmanību Direktīvas 2.panta pirmās daļas pēdējam teikumam, kas nosaka – ja norādītajā laikā šāds lēmums nav pieņemts, iesniedzējam ir tiesības tirgot zāles par cenu, ko viņš piedāvā. Līdz ar to no Direktīvā norādītā principā izriet tas, ka pēc lēmuma pieņemšanai un paziņošanai iesniedzējam atvēlētā laika – 90 dienām –iesniedzējam jābūt tiesībām zāles par attiecīgo cenu jau tirgot vai arī jāsāņem pamatots atteikums. Paziņotam lēmumam nav

ekonomiskas lietderības, ja tā stāšanās spēkā uz zināmu laiku tiek „iesaldēta”. Tādējādi, ievērojot Noteikumos norādīto kārtību, pēc Farmācijas likumā un Direktīvā noteiktā termiņa beigām uz zināmu laiku tiek liegtas tiesības tirgot zāles par piedāvāto cenu. Tiesībsargs aicinājis pārskatīt Noteikumos noteikto kārtību kompensācijas bāzes cenas pārskatīšanai, lai tā atbilstu Farmācijas likumā un Direktīvā norādītajam termiņam.

- 2) Šobrīd zāļu iegādes izdevumu kompensācijas sistēmas regulējums attiecībā uz zāļu ražotājiem nesaskan ar Ministru kabineta 2004.gada 14.decembrī akceptētajā „Konceptijā par finanšu resursiem zāļu pieejamības nodrošināšanai pacientu ambulatorai ārstēšanai Latvijā nākamo piecu līdz desmit gadu laikā, valsts lomu un atbildību šajā procesā” un Ministru kabineta 2009.gada 12.februārī akceptētajā „Zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas sistēmas attīstības koncepcijā” plānoto, jo zāļu iegādes izdevumu kompensācijas sistēma pēc minētajiem Noteikumu grozījumiem tiek finansēta arī ar zāļu ražotāju līdzmaksājumu palīdzību. Turklāt 2012.gadā, saglabājot finansējumu iepriekšējā līmenī, netiek paredzēts finansējums zāļu kompensācijas sistēmas attīstības turpināšanai.

Tādējādi tiesībsargs aicinājis Veselības ministriju kā atbildīgo ministriju minēto koncepciju īstenošanā izvēlēties – vai nu aktualizēt koncepcijas, lai tās atbilstu īstenojamajām aktivitātēm un reāliem aktivitāšu paveikšanas termiņiem, vai arī pildīt tajās norādīto.

- 3) Valsts pienākums, ievērojot tās ekonomiskās un finansiālās iespējas, ir radīt tādu sistēmu, kuras ietvaros personām ir faktiski iespējams saņemt no valsts budžeta apmaksātus medikamentus ambulatorajai ārstēšanai. Tiesībsargs vērš uzmanību uz nepieciešamību līdzsvarot pacientu un uzņēmēju intereses. Respektīvi – vai, rūpējoties par pacientu tiesību aizsardzību, ir pietiekami izvērtēts ražotājam uzliktā pienākuma, kas ierobežo viņa īpašumtiesības, tiesiskums, samērīgums un pienācīgs regulējums normatīvajos aktos. Tā kā Noteikumi tika grozīti, neņemot vērā ražotāju iebildes un nav arī pildīts solījums palielināt kompensējamo zāļu budžetu, ražotāji brīdinājuši, ka atteiksies segt kompensējamo zāļu budžeta deficītu par 2012.gadu, jo šādam pasākumam neredzot ilgtermiņa jēgu. Ja tas tā notiktu, atbilstoši Noteikumos paredzētajam, Nacionālajam veselības dienestam attiecīgās zāles būtu jāsvīturo no kompensējamo zāļu saraksta. Tā rezultātā pacienti tāpat netiktu nodrošināti ar tiem nepieciešamajām kompensējamajām zālēm. Līdz ar to attiecībā uz pašreizējo praksi, pagarinot pagaidu risinājuma piemērošanas laiku bez jaunas vienošanās panākšanas ar zāļu ražotājiem, secināms, ka šāda rīcība nav korekta un, to īstenojot, var nesasniegt vēlamo mērķi.
- 4) Attiecībā uz 2011.gadu zāļu ražotāji piekrituši līdzmaksājumam, pamatojot to kā sociāli atbildīgu rīcību krīzes situācijā. Taču šobrīd, kad ministru prezidents norāda, ka krīze valstī beigusies, līdzmaksājuma saglabāšanai trūkst pamatojuma. Turklāt ņemama vērā Veselības ministrijas prakse – nepalielināt budžeta pieprasījumu izdevumu par kompensējamajiem medikamentiem segšanai 2012.gadā, zinot, ka budžeta iztrūkums būs, un jau paredzot, ka iztrūkumu segs zāļu ražotāji. Tāpat arī 2012.gada budžeta grozījumu pieprasījumā Veselības ministrija pieprasīja tikai daļu trūkstošās naudas summas, norādot, ka pārējo daļu segs zāļu ražotāji (lai gan ministrijai jau bija zināms zāļu ražotāju paziņojums par atteikšanos segt budžeta iztrūkumu). Izvērtējot minēto, secināms, ka Noteikumos iekļautais īstermiņa pasākums, to pagarinot, jau tiek izmantots kā pastāvīgs risinājums budžeta iztrūkuma segšanai, nevis kā ārkārtas pasākums krīzes situācijā, par ko ar zāļu ražotājiem tika panākta vienošanās. Nepastāvot krīzes situācijai, nav pieļaujams saglabāt pašreizējo regulējumu pagaidu risinājuma aizsegā; problēmai būtu jārod pastāvīgs „standarta” risinājums.

8.8. Maksātnespējas administratoru rīcības tiesiskums

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatējis:

- (1) Administratoru finansiālā ieinteresētība un nekompetence uzņēmuma pārvaldības jautājumos veicina pēc iespējas ātrāku parādniekam piederošās mantas izpārdošanu, nenodrošinot tās saglabāšanu un pārvaldīšanu, lai atjaunotu parādnieka maksātnespēju un saimniecisko darbību. Kapitālsabiedrības manta tiek nodota lietošanā radniekiem vai draugiem, par to iekasējot no Kapitālsabiedrības glabāšanas izdevumu apmaksu, tiek noslēgti citi Kapitālsabiedrībai neizdevīgi līgumi. Minētais neatbilst Maksātnespējas likuma mērķim - veicināt finansiālās grūtībās nonākušā parādnieka saistību izpildi un, ja iespējams, maksātnespējas atjaunošanu, piemērojot likumā noteiktos principus un tiesiskos risinājumus.
- (2) Maksātnespējas process tiek nevajadzīgi novilcināts, jo administratora vājo zināšanu vai finansiālās ieinteresētības dēļ tiek uzsākta tiesvedība pret parādnieka dalībniekiem, lai piedzītu no viņiem kreditoriem pienākošās summas, kuru apjoms saistīts ar administratora pakalpojumu apmaksas lielumu. Prasību apjoms teorētiski var būt maksimāli liels, jo administrators ir atbrīvots no valsts nodevas samaksas pienākuma. Savukārt, lai tiesā iesniegtu apelācijas sūdzību, sabiedrības dalībnieki no valsts nodevas nav atbrīvoti, kas būtiski ietekmē tiesas spriedumu pārsūdzēšanas tiesību izmantošanu.
- (3) Apstākļi, ka administratoru iesniegtās prasības var būt nepamatotas un ir par ievērojamām summām, rada nopietnu korupcijas risku tiesvedības procesos.
- (4) Vienlaicīgi vienam administratoru uzticot vairāku, līdz pat 10 maksātnespējas procesu administrēšanu, neizbēgami veicina nolaidīgu attieksmi pret administratora darbu un Maksātnespējas likumā nosauktā mērķa - maksātnespējas atjaunošanas sasniegšanas neiespējamību.
- (5) Iespēja maksātnespējas procesu uzsākt, esot neadekvātai attiecībai ar nelielu parāda summu pret uzņēmuma bilances aktīviem, kas vairums gadījumos noved pie nepamatotas uzņēmuma likvidācijas un prettiesiskas iespējas iedzīvoties maksātnespējas administratoriem.
- (6) Valsts aģentūras „Maksātnespējas administrācija” kontroles neesamība pār maksātnespējas procesu, kā arī tās vienpusēja attieksme sūdzību gadījumā, vienmēr nostājoties administratoru pusē, neatkarīgi no lietas apstākļiem un saņemtās informācijas par administratora prettiesisku un pat noziedzīgu rīcību.

Tieslietu ministrija atbildē uz tiesībsarga atzinumu informējusi, ka tiesībsarga norādītos trūkumus daļēji novērsis jaunais Maksātnespējas likums (spēkā no 01.11.2010.), kā arī Tieslietu ministrija ņems vērā tiesībsarga atzinumā norādītos trūkumus, vērtējot maksātnespējas procesa uzlabošanas iespējas.

8.9. Par atteikumu slēgt dabasgāzes piegādes līgumu

Tiesībsarga birojā tika saņemti vairāku personu iesniegumi par atteikumu slēgt dabasgāzes piegādes līgumu, kamēr jaunais telpu nomnieks, īrnieks, vai īpašnieks nesamaksā iepriekšējā dabasgāzes saņēmēja parādus par piegādāto gāzi.

Ekonomikas ministrijas, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas un pakalpojuma sniedzēja AS „Latvijas Gāze” viedoklis kopumā sakrīt, proti, likuma „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” 24.panta pirmajā daļā noteiktās tiesības pieprasīt sabiedriskos pakalpojumus nav absolūtas, un šī tiesību norma dod tiesības AS „Latvijas Gāze” atteikt dabasgāzes piegādi gadījumā, ja pieprasījums nav pamatots, kā arī AS „Latvijas Gāze” nav tiesiska pienākuma noslēgt līgumu par dabasgāzes piegādi ar citu personu, pirms nav nokārtotas parādsaistības par patērēto dabasgāzi gazificētajā objektā. Komisija raksta, ka, noslēdzot dabasgāzes piegādes līgumus ar jaunajiem nomniekiem pirms iepriekšējo nomnieku

parādu segšanas, „nekustamā īpašuma iznomātājiem mazināsies motivācija veikt norēķinus par (citas personas) saņemto pakalpojumu, bet nekustamā īpašuma nomniekiem, apzinoties valsts institūciju atbalstu, nebūs motivācijas pirms līguma noslēgšanas pieprasīt iznomātājam veikt norēķinus par īpašumā saņemtajiem sabiedriskajiem pakalpojumiem.” Šāds ierobežojums (domāts pienākums slēgt piegādes līgumus ar jauniem nomniekiem) var ietekmēt sabiedrisko pakalpojumu sniedzēja attīstību un lietotāju iespēju saņemt pakalpojumus par ekonomiski pamatotām cenām. Pretējā gadījumā izmaksas, kas radušās viena lietotāja apgādei un kuras attiecīgais lietotājs nav sedzis, tiktu pārnestas uz visiem pārējiem lietotājiem, iekļaujot tās dabasgāzes apgādes tarifos, nevis uz gazificētā objekta jauno īpašnieku vai valdītāju, kam (samaksājot iepriekšējā īpašnieka parādus) ir iespēja novērst šo situāciju.

Tiesībsarga ieskatā pastāvošais regulējums nedod pamatu to interpretēt tā, ka iespējams uzlikt jauniem nekustamo īpašumu nomniekiem, īrniekiem vai ieguvējiem iepriekšējo gāzes patērētāju parādu nomaksas pienākumu, kā arī tas nedod pamatu atteikt noslēgt dabasgāzes piegādes līgumus tāpēc, ka iepriekšējais lietotājs nav samaksājis par saņemto pakalpojumu. Minētajos likumos nav norādes uz dažādas attieksmes pienākumu pret enerģijas patērētājiem, nosakot viena patērētāja pienākumu segt cita patērētāja parādus. No normatīvajiem aktiem neizriet, ka pieprasījums noslēgt dabasgāzes piegādes līgumu gazificētā objektā kļūst nepamatots gadījumos, kad AS „Latvijas Gāze” nav iekasējusi samaksu par patērēto gāzi no iepriekšējā gāzes lietotāja.

Nevienā no iesniegumos aprakstītajiem gadījumiem AS „Latvijas Gāze” nav sniegusi pamatotu atteikumu piegādes līguma noslēgšanai, jo visi atteikumi ir balstīti uz AS „Latvijas Gāze” neiekasētās maksas pieprasījumiem par citu personu patērēto gāzi, nevis tādēļ, ka sabiedrības finansiālās un objektu vai infrastruktūras tehniskās iespējas to nepieļauj. Tādējādi AS „Latvijas Gāze” ierobežo nekustamā īpašuma īpašnieku tiesības lietot savu īpašumu (nomāt, īrēt, dzīvot, gatavot ēdienu, nodarboties ar uzņēmējdarbību, utt.), pārkāpjot Satversmes 105.pantā garantētās personu tiesības uz īpašumu. Pieprasot no jauniem gāzes iekārtu lietotājiem iepriekšējo lietotāju parādus, tiek pārkāpts arī personu vienlīdzības princips.

AS „Latvijas Gāze” rīcība, atsakoties piegādāt gāzi jaunajiem mājāsaimniecību īpašniekiem vai nomniekiem, ne tikai ir pretrunā ar AS „Latvijas Gāze” darbību reglamentējošiem normatīvajiem aktiem, tā ir pretrunā arī ar pašas akciju sabiedrības interesēm. Turpinot līguma darbību ar personu, kurai vairs nav sakara ar gazificēto objektu, un nenoslēdzot gāzes piegādes līgumu ar jauniem objekta lietotājiem, kuri vēlas maksāt par patērēto gāzi, akciju sabiedrība rada savai darbībai pārtraukumu. Tādējādi, nepiegādājot gāzi un neiekasējot pienākošos samaksu par to, AS „Latvijas Gāze” cieš zaudējumus. Prasība iznomātājam, jaunajam nomniekam, īrniekam, vai jaunajam nekustamā īpašuma īpašniekam samaksāt citas personas iekrātos parādus par patērēto gāzi un gāzes iekārtas novēlota atslēgšana tad, kad tai jau ir cits lietotājs, neatbilst sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas un Civillikuma pamatprincipiem.

Pamatojoties uz šajā pārbaudes lietā konstatēto, tiesībsargs ieteicis Ekonomikas ministrijai un Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijai pārtraukt līdzšinējo normatīviem aktiem neatbilstošo AS „Latvijas Gāze” praksi un nodrošināt sabiedrības darbību, ievērojot Enerģētikas likumā un likumā „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” noteiktos sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas pamatprincipus.

Tiesiskās vienlīdzības nodaļa

Tiesiskās vienlīdzības nodaļas prioritātes:

I Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā

II Naida noziegumu mazināšana

III Vienlīdzīgas pieejas precēm un pakalpojumiem ievērošana uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamatiem

VI ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana

V Diskriminācijas mazināšana pret romu tautības pārstāvjiem

I Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā

Diskriminācijas mazināšanai nodarbinātības jomā 2012.gadā tiesībsargs noskaidroja personu viedokli par tiesību ievērošanu, atgriežoties darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma. Informācija par Darba likuma 156.panta ceturtās daļas pārkāpumiem palielinājusies no 0 – 2 pārkāpumiem iepriekšējos periodos līdz 14 2012.gadā. Darba likuma 156.panta ceturtā daļa nosaka darba devēja pienākumu darbiniekam, kurš izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, saglabāt iepriekšējo darbu vai, ja tas nav iespējams, nodrošināt līdzīgu vai līdzvērtīgu darbu ar darbiniekam ne mazāk labvēlīgiem darba apstākļiem un nodarbinātības noteikumiem. Lielākoties no šādas diskriminējošas attieksmes cietušas sievietes (neviens vīrietis nevērsās ar konkrēta gadījuma atspoguļojumu). Tiesībsargs saņēma zvanus, elektroniskus un rakstveida iesniegumus, kur personas norādīja uz konkrētām situācijām, kā izpaudusies darba devēju diskriminējošā attieksme personas ģimenes stāvokļa, bērnu kopšanas perioda dēļ. Tikai atsevišķos gadījumos jaunās māmiņas bija gatavas aizstāvēt savas tiesības un vērsties tiesībsarga birojā vai tiesā. Pamatojums tam, ir nevēlēšanās iegūt tāda cilvēka reputāciju, kas „sūdzas”, un bailes atrast darbu nākotnē. Iesniedzēji norādījuši, ka ekonomiskā situācija spiedusi samierināties ar sliktākiem darba nosacījumiem nekā pirms došanās bērnu kopšanas atvaļinājumā, piekrītot darba devēja piedāvātajam amata un atalgojuma samazinājumam.

Sniegts viedoklis par Darba likuma 156.panta ceturtās daļas interpretāciju. Darba likuma 156.panta daļā noteiktais darba devēja pienākums ir ar likumu noteikta darba devēja saistība. Gadījumā, ja iestāde, uzņēmums tiek reorganizēts, pārņemot tiesības un saistības, attiecīgi ir pārņemamas saistības ar tiem darbiniekiem, kuri atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, un attiecīgi pēc bērna kopšanas atvaļinājuma beigām jāpiedāvā tāds pats vai līdzvērtīgs amats.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs konstatējis, ka SIA „Rēzeknes slimnīca” nav pildījusi Darba likuma 156.panta ceturtajā daļā noteikto darba devēja pienākumu un pieļāvusi nepamatotu, atšķirīgu attieksmi pret jauno māmiņu dzimuma, maternitātes dēļ, tādējādi pārkāpjot Darba likuma 29.pantu. Fakts, ka māmiņai tika piedāvāts veikt Diagnostikas centra reģistratora darbam līdzvērtīgu darbu Neatliekamās medicīniskās palīdzības un pacientu uzņemšanas nodaļas administratora pienākumus uz cita darbinieka prombūtnes laiku, norāda uz to, ka darba devējam bija faktiskā iespēja turpināt darba tiesiskās attiecības ar iesniedzēju, tomēr darba devējs to nav darījis, piedāvājot jaunajai māmiņai būtiski pasliktināt tiesisko stāvokli ar terminētu darba līgumu. Jaunajai māmiņai tika piedāvāti Diagnostikas centra reģistratora darbam nelīdzvērtīgi darbi - saimniecības daļas ēdināšanas blokā par virtuves strādnieci, saimniecības daļas veļas mājas veļas mazgātājas amatus uz nenoteiktu laiku.

Panākts izlīgums lietā par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, atgriežoties no bērna kopšanas atvaļinājuma. Darba devējs bērna kopšanas atvaļinājuma laikā izsauca darbinieci uz pārrunām, kur piedāvāja zemāku amatu, kas nav līdzvērtīgs darbam, ko persona veica pirms došanās bērna kopšanas atvaļinājumā. Iesniedzēja šim piedāvājumam nav piekritusi. Neraugoties uz Darba likumā 156.panta ceturtajā daļā noteikto darba devēja pienākumu saglabāt to pašu vai līdzvērtīgu darbu, ar vīrieti, kurš tika pieņemts uz personas bērna kopšanas atvaļinājuma laiku, tika noslēgts beztermiņa līgums. Darba devējs piedāvāja vienoties par darba tiesisko attiecību izbeigšanu, izmaksājot kompensāciju 2 mēnešalgu apmērā. Iesniedzēja šo piedāvājumu noraidījusi. Tad darba devējs pārrunās norādīja, ka pirms aiziešanas bērna kopšanas atvaļinājumā iesniedzējas pieņemto lēmumu rezultātā ir radīti uzņēmumam 500 000 EUR lieli zaudējumi. Iesniedzēja vērsa uzmanību uz to, ka lēmumi tika pieņemti kolektīvi un brīdī, kad zaudējumi radušies, uzņēmuma vadība nav cēlusi pret viņu pretenzijas. Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un vērsās pie darba devēja ar lūgumu sniegt skaidrojumu par minēto situāciju. Pēc minētā lūguma saņemšanas darba devējs piedāvāja vienošanos - izmaksāt kompensāciju 9 mēnešalgu apmērā un atsaukt iesniegto iesniegumu. Iesniedzēja piekritusi, jo sapratusi, ka nevar turpināt strādāt, ja ir šāda darba devēja attieksme. Ņemot vērā personu izlīgumu, tiesībsargs izbeidza pārbaudes lietu.

Veikta informatīvā kampaņa par diskriminācijas aizliegumu, uzsākot darba tiesiskās attiecības. 2012.gada 9.-22.jūlijā Tiesībsarga birojs un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” ar Frīdriha Eberta fonda atbalstu kopīgi organizēja sabiedrības izglītošanas kampaņu „Te varēja būt darbs”. Kampaņas informatīvie atbalstītāji ir VSIA "Latvijas Radio", VSIA „Latvijas Televīzija”, AS „Pasažieru vilciens” un Nodarbinātības valsts aģentūra. Sabiedrības izglītošanas kampaņas mērķis ir novērst diskrimināciju darba vietās, pievēršot darba meklētāju uzmanību informācijai, kas tiek norādīta CV un motivācijas vēstulēs. Nereti darba meklētājs savā CV vai motivācijas vēstulē norāda ne ar darba pienākumu veikšanu saistītu informāciju, tādējādi pakļaujot sevi diskriminācijas riskam (piemēram, pievieno divdomīgi uztveramu fotogrāfiju, norāda dīvainu e-pastu, izpauž privātās dzīves informāciju utt.). Kampaņas vēstījums veidots tā, lai parādītu, ko domājis CV vai motivācijas vēstules autors, no vienas puses, un kā to uztvēris potenciālais darba devējs, no otras puses. Kampaņas vēstījumu nodod ar īsu asprātīgu video un audio klipīņu palīdzību, izvietojot tos Latvijas radio, Latvijas televīzijā, Tiesībsarga biroja un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” mājaslapās un sociālo tīklu profilos un citur. Informācija vienlaikus izplata arī ar vides reklāmu sabiedriskā transporta pieturvietās Rīgā, Valmierā, Daugavpilī, Liepājā un Rēzeknē un plakātiem valsts Nodarbinātības valsts aģentūrā un tās reģionālajās filiālēs, kā arī Latvijas dzelzceļa stacijās. Līdztekus jau pieminētajām aktivitātēm tiesībsargs un „Apeirona” pārstāvji veic skaidrojošo un izglītojošo darbu, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību skaidrojot, kam pievērst uzmanību CV un motivācijas vēstulē, meklējot darbu. Kampaņas norises laiks ir 2012.gada 9.-22. jūlijs, kad darba meklējumu jautājums kļūst aktuāls vidusskolu un augstskolu absolventiem.

II Naida noziegumu mazināšana

Izveidota apmācību programma policijas darbiniekiem par praktiskiem cilvēktiesību jautājumiem, tostarp naida noziegumu sastāvu. 2012.gadā tiesībsargs strādājis pie profesionālu izglītības pilnveidošanas par cilvēktiesību saturu, tostarp diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem un naida noziegumu sastāvu.

Konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums sakarā ar rasu naidu saturošu izteicienu lietošanu Kanāla 2 autorraidījumos, televīzijas tiešsaistē pieļauti aizskaroši izteicieni: „*Lingitai jābrauc prom uz Āfriku un jālasa banāni*”. Izteicienā ir tiešā veidā norādīts, ka Lingita Latvijā nav vēlama tās izcelsmes dēļ, ka dziedātājai ir jādodas uz citu kontinentu, kas pārkāpj Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 26.panta 3.punktā noteikto: „*Elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmās un raidījumos nedrīkst ietvert mudinājumu uz naida kurināšanu vai aicinājumu diskriminēt kādu personu vai personu grupu dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, valstspiederības, reliģiskās piederības vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai citu apstākļu dēļ*”. Tiesībsargs vērsis uzmanību, Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) interpretācijā diskriminācija nozīmē vispārējus gadījumus, kuros persona vai personu grupa bez pietiekama pamatojuma tiek nostādīta mazāk labvēlīgā stāvoklī nekā cita persona vai personu grupa, pat ja Eiropas Cilvēktiesību konvencija nepieprasa labvēlīgāku apiešanos⁹⁸, un rekomendējis veikt stingrāku uzraudzību, lai mazinātu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus.

III Vienlīdzīgas pieejas precēm un pakalpojumiem ievērošana uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamatiem

Vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanai privātsektorā sniegtas rekomendācijas satiksmes jomā, lai nodrošinātu lidojumu pakalpojumu sniegšanas kvalitātes uzlabojumus, lai pasažieri tiktu apkalpoti ātri, laipni, ievērojot normatīvajos aktos noteikto diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu. Pārbaudes lietā par libāniešu tautības pasažiera izslēgšanu no reisa un atkārotu reģistrāciju, piemērojot apgriezto pierādīšanas pienākumu, tiesībsargs secinājis, ka AS „Air Baltic Corporation” un AS „Air Baltic Corporation” Sadarbības partneris nav snieguši tiesībsargam pietiekamus pierādījumus, ka šajā gadījumā nav noticis diskriminācijas aizlieguma pārkāpums un libāniešu pasažiera izslēgšana no reisa un atkārtota reģistrācija nav saistīta ar viņa etnisko piederību. Pakalpojuma sniedzējs nav pierādījis, ka pret visiem pasažieriem, kas satraukti norāda uz lēno apkalpošanu, ir līdzvērtīga attieksme, un notiek izslēgšana no reisa. Fakts, ka VAS Starptautiskā lidosta „Rīga” Drošības dienests nesaskatīja libāniešu pasažiera uztraukumā tādas pazīmes, kas varētu apdraudēt lidojumu drošību, un neliedza iesniedzējam doties reisā, norāda uz to, ka šajā gadījumā nav pastāvējuši objektīvi draudi lidojuma drošībai, kas dotu pamatu uzteikt pasažiera pārvadājuma līgumu likuma „Par aviāciju” 88.pantā noteiktajā kārtībā.

Sniegtas konsultācijas Finanšu un kapitāla tirgus komisijai (FKTK) par normatīvā regulējuma interpretāciju par vienādu attieksmi pret abu dzimumu pārstāvjiem attiecībā uz apdrošināšanas prēmiju un apdrošināšanas atlīdzību lielumu noteikšanu.

Sniegts viedoklis par vecuma diskrimināciju pieejā precēm un pakalpojumiem, pieņemot lēmumu, liegt izsniegt sms kredītu 18 – 19 gadus vecām personām. Tiesībsargs norādījis, ka diskriminējoša attieksme pret šo personu grupu ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 91.pantu.

Pārbaudes lietas atzinumā norādīts, ka, ņemot vērā personu ar invaliditāti īpašo aizsardzību un pozitīvas rīcības nepieciešamību, klientu apkalpošana ir jāveic tā, lai neradītu subjektīvu personas aizskārumu invaliditātes, ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu

⁹⁸ Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom judgment of 28 May 1985, Series A no. 94, p. 39, para. 82.

traucējumu dēļ. SIA „Marta LTD” pēc tiesībsarga pieprasījuma nav iesniegusi pierādījums (liecības, ierakstus, dokumentus), ka A.Ž. (norādītajā gadījumā klients) ir apkalpots ar atbilstošu attieksmi tā, lai pilnvērtīgi varētu aplūkot precī un to iegādāties. Tiesībsargs no SIA „Marta LTD” sniegtā paskaidrojuma SIA „Marta LTD” 2012.gada 7.decembra vēstulē nav konstatējis uzņēmuma izpratni par personu ar invaliditāti problēmām un guvis pārlicību, ka komercsabiedrība un tās darbinieki ir veikuši vai ir gatavi veikt pasākumus, lai no savas puses veicinātu preču un pakalpojumu pieejamību personām, kurām ir apgrūtināta pieeja precēm un pakalpojumiem ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu traucējumu, tostarp iedzimtu ādas slimību, dēļ. Tādējādi, piemērojot apgrieztās pierādīšanas pienākumu, uzņēmums nav pierādījis, ka ar A.Ž. norādītais gadījums nenotika un līdzīgos gadījumos netiks pieļauts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums.

IV ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana

Monitoringa gaitā veiktas aptaujas par vides pieejamību ārstniecības iestādēs, bankās, NVO, kur oficiāli pēc atbilžu saņemšanas tiks turpināts darbs ar personu ar invaliditāti apvienībām, lai noskaidrotu, vai konvencijas uzstādījumi ir ieviesti dzīvē. Saņemtā informācija nosūtīta personu ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām ar mērķi aicināt personas ar invaliditāti norādīt uz konkrētiem gadījumiem, kad noticis diskriminācijas aizlieguma pārkāpums pieejā minētajām iestādēm un nav sniegta individuālā apkalpošana kā norādīts atbildē tiesībsargam tajos gadījumos, kad vide nav pieejama.

2012.gadā uzsāktajā pašvaldību monitoringā, pārbaudīta pašvaldību ēku, sociālo dienestu telpu, policijas iecirkņu, vēlēšanu iecirkņu pieejamība, sniegta informācija pašvaldībām un apspriesti labākie risinājumi.

Sniegtas konkrētas rekomendācijas tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā:

1. Tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā nepieciešama ilgtermiņa stratēģija, iegādājoties mūsdienīgus, ilgtermiņā lietojamus, personu vajadzības apmierinošus tehniskos palīglīdzekļus, kā arī nodrošinot personas ar palīglīdzekļu remonta un nolietoto detaļu apmaiņas iespēju.
2. Ir nekavējoties jālikvidē rindas. Sistēma veidojama tādējādi, ka personas saņem tehnisko palīglīdzekli nepieciešamības gadījumā ilgtermiņā vai īstermiņā, vadoties no individuālas nepieciešamības.
3. Ir jāpārskata piešķirtā finansējuma apjoms un esošo finanšu līdzekļu izlietošanas efektivitāte, nepieciešamības gadījumā grozot tehnisko palīglīdzekļu piešķiršanas kārtību. Nav pieļaujams, ka tehniskie palīglīdzekļi, kas iegādāti par valsts budžeta līdzekļiem, nav kvalitatīvi un neatbilst personu vajadzībām.
4. Tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas sistēma ir veidojama, ņemot vērā katras personas individuālās vajadzības, sasaistot rehabilitācijas pasākumus ar piemērotu tehniskā palīglīdzekļa izvēli un nekavējošu iegādi, attiecīgi piešķirot finansējumu un nodrošinot valsts atbalstu (samaksa uz nomaksu, kredīts ar valsts galvojumu u.c.) personas līdzmaksājumam dārgiem un ilgtermiņā lietojamiem tehniskiem palīglīdzekļiem.
5. Veidojot sistēmu, jāparedz iespēja personām saņemt īslaicīgi nepieciešamus, dārgus tehniskos palīglīdzekļus lietošanā uz nepieciešamo laiku, attīstot nomas sistēmu.
6. Ārstiem, kuri nodarbojas ar rehabilitāciju un tehnisko palīglīdzekļu izrakstīšanu, jānosaka noteiktas kvalifikācijas prasības, nepieciešamības gadījumā tie jānodrošina ar apmācību.
7. Nepieciešams pievērst uzmanību personiskās atbildības veicināšanai, personām, kurām tiek piešķirts tehniskais palīglīdzeklis vai valsts finansējums tā iegādei, lai nepieļautu

gadījumus, kad, piemēram, personas par valsts līdzekļiem piešķirto tehnisko palīg līdzekli pārdod.

Sniegtas rekomendācijas, lai novērstu vecuma diskrimināciju sociālās rehabilitācijas jomā.

Sociālie rehabilitācijas pakalpojumi ir sniedzami personai, izvērtējot tās individuālās vajadzības un novērtējot konkrēto nepieciešamību pēc sociālā pakalpojuma, nevis vecuma. Persona jebkurā dzīves posmā (kā to noteic Darba likums) var izteikt gatavību stāties darba tiesiskajās attiecībās, un personai jebkurā vecumā ir jābaida valsts garantēto pamattiesību aizsardzība. Mākslīga rindu mazināšana, sašaurinot pakalpojuma saņēmēju loku, pamatojoties uz faktisko situāciju, kā to norādījusi ministrija, pieaugošo invalīdu skaitu valstī, kā arī vispārīgi sabiedrības novecošanos, nav atzīstama par pamatotu un samērīgu. Pēc tiesībsarga rekomendācijas tika veikti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, paredzot sociālo rehabilitāciju personām ar funkcionāliem traucējumiem neatkarīgi no darbaspējīgā vecuma (6.decembrī pieņemti Saeimā).

Konstatēti pārkāpumi personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanai darba tiesiskajās attiecībās. Sniegtas rekomendācijas darba devējam personas ar invaliditāti darba vietas pielāgošanai un taisnīgu, veselībai nekaitīgu, personas ar invaliditāti vajadzībām atbilstošu darba apstākļu nodrošināšanai. Tiesībsargs norādījis, ka atbilstošas autostāvvietas ierādīšana personai ar invaliditāti ietilpst darba devēja pienākumos, saprātīgi pielāgojot vidi personai ar invaliditāti kā to nosaka Darba likuma 7.panta trešā daļa.

V Diskriminācijas mazināšana pret romu tautības pārstāvjiem

Turpināta sadarbība ar romu nevalstiskajām organizācijām romu diskriminācijas mazināšanā. 2011.gada 30. augustā parakstīto sadarbības memorandu ar romu nevalstiskajām organizācijā atzinīgi novērtējuši arī citu valstu ombudi (Lietuvā, Polijā).

Pārbaudīts romu kopienas tiesību aizsardzībai, integrācijai piešķirto ES finanšu instrumentu un valsts budžeta līdzekļu izlietojuma lietderīgums. Konstatēts, ka laika periodā no 2007.gada līdz 2012.gadam valsts un nevalstisko organizāciju projektu veikšanai romu integrācijai ir izlietoti 1 081 905 lati. Konstatētas sistemātiskas nepilnības. Būtiskajās jomās – diskriminācijas mazināšana, izglītības un nodarbinātības veicināšana, veselības aprūpes pieejamība un mājokļa nodrošinājums - nav veikti nepieciešamie pasākumi romu atstumtības novēršanai. Starptautiskie tiesību akti, kas nosaka diskriminācijas aizliegumu un nepieciešamo rīcību, nav ievēroti, neskatoties uz to, ka tam piešķirti gan valsts budžeta līdzekļi, gan Eiropas Savienības finanšu instrumenti. Galvenā konstatētā problēma: trūkst finanšu līdzekļu izlietojuma sasaiste ar Eiropas Savienības pamatnostādņēs un nacionālajos politikas plānošanas dokumentos izvirzītajiem mērķiem un romu kopienas faktiskajām vajadzībām.

Sniegtas rekomendācijas:

1. saskaņā ar ES programmu attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam ir izstrādājams atsevišķs ilgtermiņa politikas plānošanas dokuments un konkrēts rīcības plāns romu stāvokļa uzlabošanai;
2. izveidojams efektīvs kontroles mehānisms par finansējuma piešķiršanu un projektā izvirzīto mērķu atbilstību starptautiskajām un nacionālajām pamatnostādņēm;
3. nepieciešams noteikt vienu atbildīgo institūciju, kas novērtē un saskaņo katra projektu;
4. informācija par plānotajiem projektiem sniedzama tiesībsargam monitoringa veikšanai.

5. romu kopienas pārstāvji iesaistāmi visos projektos, kas paredzēti romu kopienai, gan projektu izstrādes procesā, gan projektu realizācijā.

Izveidota Romu konsultatīvā padome. Mērķis - apzināt romu kopienas viedokli un izvērtēt valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju veiktos pasākumus diskriminācijas novēršanai un atstumtības mazināšanai pret romu tautu.

VI Tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumi

Konstatēts Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā noteiktās tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums 2011.gada 15.decembra likumā „Grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā”, saskaņā ar kuru būtiski samazinātas sociālās garantijas vienai personu grupai - Valsts probācijas dienesta darbiniekiem, tādējādi neievērojot tiesiskās vienlīdzības principu.

Konstatēts Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā noteiktās tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums, piemērojot atšķirīgu attieksmi pret noteiktām invaliditātes grupā iekļautām personām, tajā skaitā paredzot atvieglojumus sabiedriskajā transportā tikai III grupas redzes un dzirdes invalīdiem. Saskaņā ar tiesiskās vienlīdzības principu atvieglojumi pašvaldības sabiedriskajā transportā jānosaka vienlīdzīgi visiem III grupas invalīdiem, neatkarīgi no invaliditātes veida. Tiesībsargs pabeidz pārbaudes lietas Nr.2012-81-26K izskatīšanu, rekomendējot pašvaldībām atvieglojumu noteikšanā ņemt vērā Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā noteikto tiesiskās vienlīdzības principu un attiecīgi sociālās grupas ietvaros paredzēt vienlīdzīgu attieksmi gan strādājošiem un nestrādājošiem pensionāriem, gan III grupas invalīdiem ar visa veida invaliditāti.

Konstatēts Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā noteiktās tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums savstarpēji atšķirīgai ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma pabalsta noteikšanai Valsts policijā, Valsts robežsardzē un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestā nav saskatāms leģitīmais mērķis. Iekšlietu ministrijas norādītā atsauce uz Atlīdzības likuma 3.panta ceturtajā daļā ietverto tiesību atalgojuma sistēmu veidot iestādes vadītājam, nenozīmē, ka iestādes vadītājam ir tiesības veidot atalgojuma sistēmu, neņemot vērā vispārīgos principus un iepriekš minēto likumdevēja mērķi atalgojuma noteikšanā Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienestā esošām amatpersonām.

Veicot likumā „Par policiju” pašvaldības policijas darbiniekam noteiktās funkcijas, pašvaldības policijas darbinieki ir pakļauti tādiem pašiem riskiem kā Valsts policijas darbinieki. Ņemot vērā minēto, izstrādājams atsevišķs regulējums, kas noteiktu pašvaldības policijas darbinieku sociālās garantijas, arī tiesības uz izdienas pensiju, nosakot pašvaldības policijas darbinieka riskiem atbilstošas sociālās garantijas.

Tiesībsargs aicinājis Labklājības ministriju pielīdzināt pabalsta apmēru personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana, bērna invalīda kopšanas pabalsta apmēram.

Tiesībsargs atzina, ka saistību dzēšanas termiņa noteikšana, par pamatu ņemot parādnieka saistības maksātnespējas pasludināšanas brīdī, ir samērīgs personas tiesību ierobežojums un nav vērtējams kā tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpums, personām maksātnespējas procesa, kā pasākumu kopuma ietvaros atrodoties atšķirīgos apstākļos.

Tiesībsargs atzinis, ka Ministru kabineta 22.janvāra noteikumos Nr.32. – *Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi*, pašreizējā redakcijā esošais normatīvais regulējums ir nepilnīgs. Attiecībā uz personu grupai individuāli izsniedzamajām veselības kartēm, kur norādīta personas nodarbošanās, regulējums, saskaņā ar ANO Konvenciju, atzīstams par prettiesisku. Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 12.panta astoto daļu, viens no tiesībsarga uzdevumiem ir „*sniegt Saeimai, Ministru kabinetam, pašvaldībām vai citām iestādēm ieteikumus attiecībā uz tiesību aktu izdošanu vai grozīšanu*”. lūdz informēt tiesībsargu par attiecīgo Ministra kabineta 2008.gada 22.janvāra MK noteikumu Nr.32 „*Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi*”, grozījumu izstrādi

Tiesībsargs konstatējis tiesiskās vienlīdzības principa un labas pārvaldības principa pārkāpumu attiecībā uz transportlīdzekļu ekspluatācijas nodokļa likmi, kas piemērojama motocikliem, tricikliem un kvadricikliem. Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 12.panta 8.punktu, tiesībsargs uzskata par nepieciešamu grozīt Likuma 4.panta pirmajā un otrajā daļā noteikto nodokļa likmi, nosakot to samērīgu ar vieglajām automašīnām, kā arī ņemt vērā minēto transportlīdzekļu ekspluatācijas sezonālo raksturu.

Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2010.gadā Tiesībsarga birojs piedzīvoja dramatisku budžeta samazinājumu (2010.gadā salīdzinājumā pret 2008.gadu budžetu samazināja par 57 %), radot draudus laikus veiktai un kvalitatīvai pārbaudes lietu izskatīšanai un attiecīgo juridisko atzinumu sagatavošanai, par sabiedrības informēšanas un izglītošanas par cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem īstenošanu nemaz nerunājot. 2012.gadā Tiesībsarga biroja valsts budžeta finansējums saglabājās 2010.gada līmenī, turklāt birojs bija spiests iznomāt daļu telpu, lai daļēji segtu iestādes uzturēšanas izdevumus, un piesaistīt ārvalstu sadarbības partneru finansējumu Tiesībsarga likumā noteikto funkciju un uzdevumu izpildei.

Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2012.gadā

(latos)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	585393	713158	700537
1.1.	dotācijas	554074	673005	669190
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	19547	40153	37352
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība			
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	11772		-6005*
2.	Izdevumi (kopā)	577566	714981	708364
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	575426	685361	678744
2.1.1.	kārtējie izdevumi	574723	683590	676987
2.1.2.	procentu izdevumi			
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti			
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	703	1771	1757
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti			
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	2140	29620	29620

* - 2012.gada ziedojumu un dāvinājumu līdzekļu atlikums iekļauts citos pašu ieņēmumos.

2012.gadā Tiesībsarga birojam piešķirts papildu valsts budžeta finansējums 100,0 tūkst. latu apmērā, lai nodrošinātu efektīvāku funkciju un uzdevumu izpildi, tā sasniedzot 52 % no 2008.gada budžeta līmeņa. Ieņēmumi no telpu nomas 2012.gadā bija 19,3 tūkst. latu apmērā, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 18,1 tūkst. latu, lai veiktu pētījumus un analizētu situāciju cilvēktiesību jomā. Tā sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu un fonda finansiālu atbalstu Tiesībsarga birojs turpināja 2011.gadā iesāktu pētniecības projektu par interneta portālu komentāros paustās neiecietības monitoringu „Agresivitātes indekss”, veikta sabiedrības informēšanas kampaņa „Te varēja būt darbs” pret diskrimināciju darbavietās un turpināts darbs pie projekta „Mediji un bērni”, izstrādājot vadlīnijas medijiem „Kā medijos runāt ar un par bērniem”. Tiesībsarga birojs piedalījās Ziemeļvalstu ministru padomes Ziemeļvalstu - Baltijas valsts pārvaldes mobilitātes un sadarbības tīkla programmas projektā „Cilvēktiesību ievērošana slēgta tipa iestādēs Norvēģijā un Somijā”.

2011.gada beigās Tiesībsarga birojs noslēdza vienošanas ar Iekšlietu ministriju par projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” īstenošanu, kas tiek veikts Vispārīgās programmas „Solidaritāte un migrācijas plūsmu pārvaldība” Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros, kopā 14 056 latu apmērā. Projektā paredzētās aktivitātes tika īstenotas 2012.gadā.

Gada laikā veikta Tiesībsarga biroja pamatbudžeta apropriācijas pārdale programmas ietvaros starp ekonomiskās klasifikācijas kodiem, samazinot finansējumu atlīdzībai par 5,8 % vai 28 620 latiem un palielinot finansējumu pamatkapitāla veidošanai, lai veiktu 35 novecojušo datoru nomaiņu (daļa no tiem bijusi ekspluatācijā no 2002.gada).

Tiesībsarga biroja statistika no 2007. līdz 2012.gadam

Gads	Rakstveida iesniegumi	Ierosinātas pārbaudes lietas	Pabeigtās pārbaudes lietas	Atteikts ierosināt pārbaudes lietu	Mutvārdu konsultācija	Iesniegumi un konsultācijas kopā
2012.	2633	326	235	514	6202	8835
2011.	2246	328	355	629	1707	3953
2010.	1359	294	185	649	2242	3601
2009.	1986	609	402	772	1617	3603
2008.	2502	741	412	1009	2434	4936
2007.	2269	47	240	633	2831	5120

Šobrīd Tiesībsarga birojam noteiktais maksimālo amata vietu skaits ir 42, no tām – 10 amata vietas saistītas ar iestādes atbalsta funkcijām, bez kurām nav iespējama pamatfunkciju nodrošināšana – lietvedības funkcija, sekretariāta funkcija, iestādes darbības saimnieciskā nodrošināšana, īpašuma apsaimniekošana un uzturēšana, finanšu vadība, grāmatvedības uzskaitē. Īpaši aktuāls kļuvis jautājums par papildu personāla resursu piesaisti, jo ar esošajiem nav iespējams nodrošināt visu Tiesībsarga birojam noteikto funkciju un uzdevumu izpildi. Uzskatāmi tas redzams zemāk pievienotajā tabulā par Tiesībsarga biroja darbības rezultātīvo rādītāju izpildes tendencēm laika periodā no 2007.gada līdz 2012.gada beigām.

Darbības rezultātu un to rezultatīvo rādītāju izpilde 2012.gadā

Darbības rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	Rezultatīvā rādītāja pārskata perioda plāns	Rezultatīvā rādītāja pārskata perioda izpilde	Piezīmes
Informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi	Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	44	
	Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	35	50	Novirze no plānotā radusies Tiesībsarga biroja aktivitāšu rezultātā plašākam interesentu lokam akcentējot ilgstoši nerisinātu problēmu vai informējot sabiedrību par pārbaudēs konstatētajiem trūkumiem (piem. jautājumi, kas saistīti ar izglītību).
	Citu institūciju organizētajos pasākumos lasītās lekcijas par Tiesībsarga kompetencē esošajiem jautājumiem	12	16	Tiesībsarga biroja pārstāvji aicināti lasīt lekcijas par cilvēktiesību jautājumiem vai sniegt skaidrojumu.
	Publikācijas plašsaziņas līdzekļos	2000	4316	Ievērojami aktivizēta Tiesībsarga biroja darbība pie Tiesībsarga likuma 11.panta 5.punktā noteiktā uzdevuma - sabiedrības informēšana - izpildes.
Ievērots labas pārvaldības princips	Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	16	
	Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	46	25	Rezultatīvais rādītājs ietver tikai rakstveidā sagatavotos atzinumus, taču Tiesībsarga birojs sniedz viedokli mutiski Saeimas komisiju sēdēs, darba grupu sanāsmēs un elektroniskā veidā.
	Dalība darba grupās un komisijās	150	91	Tiesībsarga birojā ievērojami pieaugušā darba apjoma un nepietiekamo personāla resursu dēļ pieņemts lēmums piedalīties tikai tajās darba grupās un komisiju sēdēs, kur tiek skatīts jau gatavs normatīvā akta projekts vai saņemts uzaicinājums paust viedokli.

Darbības rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	Rezultatīvā rādītāja pārskata perioda plāns	Rezultatīvā rādītāja pārskata perioda izpilde	Piezīmes
Palielināta Tiesībsarga efektivitāte un autoritāte	Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2607	2633	
	Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1720	1667	Rezultatīvais rādītājs cieši saistīts ar citu rādītāju – uz iesnieguma pamata ierosinātās pārbaudes lietas. Atbildes uz iesniegumiem tiek sniegtas tad, ja ir iespējams atbildēt bez pārbaudes lietas ierosināšanas.
	Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	600	514	
	Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	287	326	
	Sagatavotas atbildes e-pastā uz Tiesībsarga biroja kompetencē esošajiem jautājumiem	500	556	
	Sniegtas mutvārdu konsultācijas	4000	6202	Tiesībsarga biroja aktivitāšu rezultātā informējot sabiedrību par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem, ievērojami pieaudzis personu skaits, kam nepieciešamas konsultācijas.
	Konsultācijas klātienē	1400	1422	
	Konsultācijas pa telefonu	2600	4491	Tiesībsarga biroja aktivitāšu rezultātā, informējot sabiedrību par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem, ievērojami pieaudzis personu skaits, kam nepieciešamas konsultācijas.
	Pēc Tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	25	25	

Tiesībsarga biroja veiktie pasākumi devuši rezultātu, jo arvien vairāk personu vēršas birojā pēc palīdzības: 2012.gadā saņemti 2633 rakstveida iesniegumi, tas ir par 387 iesniegumiem vairāk nekā 2011.gadā, pabeigtas 235 pārbaudes lietas. Gadījumos, kad personas jautājuma risināšanai nav bijusi nepieciešamība ierosināt pārbaudes lietu, Tiesībsarga birojs sagatavojis izvērstu atbildi uz personas iesniegumu. 2012.gadā sagatavotas šādas 1667 atbildes. No apkopotās Tiesībsarga biroja statistiskas redzams, ka krasi pieaudzis sniegto konsultāciju skaits – pārskata gadā sniegtas 6202 konsultācijas, no tām 866 sniegušas juriskonsulti par sarežģītiem juridiski risināmiem gadījumiem, savukārt 4780 klientu konsultants par vieglāk risināmiem jautājumiem.

Sabiedrības informētība un zināšanas par savām tiesībām sekmētas arī ar publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. Pārskata gadā medijos publicētas 4316 publikācijas par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem.

Savukārt, lai sekmētu Tiesībsarga biroja pieejamību reģionos un izzinātu reģionos cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu pašvaldībās, 2012.gadā uzsākti pašvaldību monitoringi, kuru ietvaros attiecīgās pašvaldības iedzīvotāji var saņemt Tiesībsarga biroja juriskonsultu konsultācijas par cilvēktiesību un labas pārvaldības principa jautājumiem. Pārskata gadā veiktas šādas 6 pašvaldības monitoringa vizītēs (Bauska, Valmiera, Liepāja, Madona, Ludza un Tukums) un 2013.gadā tās tiks turpinātas.

Tiesībsarga biroja struktūra

Tiesībsarga biroja darbība iepriekš tika organizēta sešās tiesību jomās – [1] pilsoniskās un politiskās tiesības, [2] sociālās un ekonomiskās tiesības, [3] krimināltiesības, [4] bērnu tiesības, [5] diskriminācijas novēršana un [6] laba pārvaldība – savukārt atbalsta funkcijas nodrošināja Administratīvā nodaļa.

Savukārt 2012.gadā tika veikta Tiesībsarga biroja reorganizācija, nosakot četras tiesību nodaļas un divas atbalsta funkciju nodaļas. Reorganizācijas rezultātā ar 2012.gada 2.aprīli tika izveidotas šādas tiesību nodaļas: [1] Bērnu tiesību nodaļa, [2] Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa (apvienojot iepriekšējās pilsoniskās un politiskās tiesību un krimināltiesību jomas), [3] Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa (apvienojot iepriekšējās sociālo un ekonomisko tiesību un labas pārvaldības jomas) un [4] Tiesiskās vienlīdzības nodaļa (iepriekš diskriminācijas novēršana joma). Savukārt atbalsts funkciju veikšanai tika izveidota Administratīvā nodaļa, kurai pakļauta Kanceleja, un Komunikācijas un starptautiskās sadarbības nodaļa.

Lai nodrošinātu Tiesībsarga biroja darba nepārtrauktību un pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 16.pantu, ir tiesībsarga vietnieka amata vieta, kas tiek realizēta tikai tiesībsarga prombūtnē.

2. Personāls

Tiesībsarga birojā ir 41 amata vieta (ieskaitot tiesībsargu - 42). Pārskata gadā visas amata vietas bija aizpildītas.

No visiem darbiniekiem 28 darbinieki nodarbināti juridiskajā analīzē un konsultēšana, 7 darbinieki administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, 4 darbinieki apgādē un apsaimniekošanā, savukārt 2 darbinieki komunikācijas un starptautiskā sadarbības jautājumos.

Tiesībsarga biroja darbinieku struktūra pēc izglītības ir šāda: 1 doktors, 26 maģistri, 8 bakalauri, 3 darbinieki ar vidējo profesionālo izglītību un 3 darbinieki mācās augstskolā bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pa vecuma grupām (vidēji): 20-30 gadus veci 10 darbinieki, 30-40 gadus veci 20 darbinieki, 40-50 gadus veci 5 darbinieki, 50-60 gadus veci 3 darbinieki un vairāk nekā 60 gadus veci 3 darbinieki. Biroja kolektīva vidējais vecums ir 37 gadi.

3. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi

Tiesībsarga likums nosaka, ka viena no tiesībsarga funkcijām ir sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto.

Neskatoties uz nepietiekamo budžetu, tiesībsargs sabiedrības izglītošanu un informēšanu ir noteicis kā būtisku Tiesībsarga biroja uzdevumu, tādēļ 2012.gadā šīm aktivitātēm pievērsta pastiprināta uzmanība.

Sabiedrība informēta gan mutvārdos klātienē, gan rakstveidā ar vēstuļu vai e-pasta starpniecību, gan ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību. Iedzīvotājiem 2012.gadā sniegta 6202 konsultācijas, no tām 866 sniegušas juriskonsulti par sarežģītiem juridiski risināmiem gadījumiem, 4780 klientu konsultants par vieglāk risināmiem jautājumiem un 556 konsultācijas ar e-pasta starpniecību. Daudzos gadījumos personas vērsušās pie tiesībsarga, lai noskaidrotu savas tiesības un iespējamās tiesību aizsardzības iespējas. Arī šajos gadījumos tiesībsargs skaidrojis iedzīvotājiem, kurp un pie kurām kompetentajām amatpersonām vērsties, lai konkrēto jautājumu izvērtētu pēc būtības un pārbaudītu apstrīdētā lēmuma tiesiskumu.

Lai uzrunātu cilvēktiesību jomas un tiesību nozares speciālistus, veiksmīgi veidojusies sadarbība ar iknedēļas profesionālo žurnālu „Jurista Vārds”. Šī sadarbība devusi iespējas plašam juristu un tiesību nozares ekspertu lokam nodot tiesībsarga viedokļus un atzinumus par aktuāliem cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem Latvijā.

2012. gadā aktīvi turpināta iepriekšējo gadus iesāktā prakse tiesībsarga atzinumus un viedokļus publicēt ne tikai tiesībsarga mājaslapā internetā, bet arī ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību šo informāciju nodota plašākai sabiedrībai. Šajā gadījumā būtiska loma ir bijusi tieši skaidrojošam darbam.

Viens no nozīmīgiem komunikācijas kanāliem ar sabiedrību kopumā, mediju pārstāvjiem un arī starptautiskajiem partneriem ir Tiesībsarga biroja mājaslapa. 2012.gadā tika izstrādāta jauna mājaslapa, nodrošinot viegli pārskatāmu un meklējamu informāciju. Mājaslapas izstrādes procesā tika veiktas konsultācijas ar invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeirons” par tehniskajiem risinājumiem un prasībām, lai mājaslapa būtu pieejama arī personām ar invaliditāti.

Sabiedrības informēšanas kampaņa „Te varēja būt darbs”

Liekas informācijas iekļaušana CV un motivācijas vēstulē nereti ir iemesls, kāpēc darba meklētājs vispār netek uzaicināts uz darba interviju. Izplatīta kļūda ir tādas informācijas ievietošana, kas, saskaņā ar Darba likumu, ir uzskatāma par diskriminējošu apstākli, piemēram, ziņas par vecumu, dzimumu, ģimenes vai veselības stāvokli.

2012.gada 9.-22.jūlijā Tiesībsarga birojs un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” ar Frīdriha Eberta fonda atbalstu kopīgi organizēja sabiedrības izglītošanas kampaņu „Te varēja būt darbs”. Kampaņas informatīvie atbalstītāji bija VSIA "Latvijas Radio", VSIA „Latvijas Televīzija”, AS „Pasažieru vilciens” un Nodarbinātības valsts aģentūra.

Sabiedrības izglītošanas kampaņas mērķis bija novērst diskrimināciju darba vietās, pievēršot darba meklētāju uzmanību informācijai, kas tiek norādīta CV un motivācijas vēstulēs. Nereti darba meklētājs savā CV vai motivācijas vēstulē norāda ne ar darba pienākumu veikšanu saistītu informāciju, tādējādi pakļaujot sevi diskriminācijas riskam (piemēram, pievieno divdomīgi uztveramu fotogrāfiju, norāda dīvainu e-pastu, izpauž privātās dzīves informāciju utt.).

Kampaņas vēstījums tika veidots tā, lai parādītu, ko domājis CV vai motivācijas vēstules autors, no vienas puses, un kā to uztvēris potenciālais darba devējs, no otras puses. Kampaņas vēstījumu nodod ar īsu asprātīgu video un audio klipīņu palīdzību, izvietojot tos Latvijas radio, Latvijas televīzijā, Tiesībsarga biroja un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” mājaslapās un sociālo tīklu profilos un citur. Informācija vienlaikus izplata arī ar vides reklāmu sabiedriskā transporta pieturvietās Rīgā, Valmierā, Daugavpilī, Liepājā un Rēzeknē un plakātiem valsts Nodarbinātības valsts aģentūrā un tās reģionālajās filiālēs, kā arī Latvijas dzelzceļa stacijās. Līdztekus jau pieminētajām aktivitātēm tiesībsargs un „Apeirona” pārstāvji veic skaidrojošo un izglītojošo darbu, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību skaidrojot, kam pievērst uzmanību CV un motivācijas vēstulē, meklējot darbu.

Kampaņas atklāšanās piedalījās tiesībsargs Juris Jansons, Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis un Frīdriha Eberta fonda Baltijas valstīs vadītājs Alfrēds Pfallers (Alfred Pfaller). SIA „TNS Latvia” klientu vadītāja Revita Logina iepazīstinās ar pētījuma „Diskriminācijas izplatība nodarbinātības vidē Latvijā” rezultātiem, SIA „I-Work Latvia” valdes locekle Ilze Boitmane sniegs padomus, kam pievērst uzmanību, rakstot CV un motivācijas vēstuli, savukārt Nodarbinātības valsts aģentūras Jūrmalas filiāles ESF projekta "Kompleksi atbalsta pasākumi" karjeras konsultante Saulcerīte Briede dalīsies pieredzē, kādas kļūdas cilvēki pieļauj darba meklējumos.

Sabiedrības izglītošanas kampaņa „Te varēja būt darbs” bija 2011.gadā uzsāktā un Frīdriha Eberta fonda Baltijas valstīs atbalstītā projekta „Diskriminācija darba vietās” turpinājums.

Kampaņas ietvaros tika radīti 4 videoklipi un 4 plakāti, kuros atspoguļotas CV visbiežāk pieļautās kļūdas attiecībā uz diskriminējoša satura informācijas iekļaušanu. Izstrādātie informatīvie materiāli ir izvietoti Tiesībsarga biroja mājaslapā izstrādātie materiāli ir pieejami arī pēc kampaņas beigām.

„Agresivitātes indekss”

Tiesībsarga birojs turpina 2011.gadā uzsākto sadarbības un izpētes projektu interneta portālu komentāros paustās neiecietības monitoringu „Agresivitātes indekss”, lai novērtētu auditorijas komunikāciju un reakciju uz aktuāliem notikumiem. Indekss uzrāda auditorijas reakciju uz dažādiem sabiedriskiem un politiskiem notikumiem, biežāk lietotos „agresīvos” vārdus, komentēšanas kultūru un citas interesantas kopsakarības.

„Agresivitātes indeksa” izveides mērķis ir skaidrot komunikāciju auditorijas radītājā saturā komentāru vidē portālos „TVNET”, „Delfi” un „Apollo”, lai izprastu komentāru rakstītāju emocionālo agresiju internetā.

Projekta ietvaros konstatēts ziņu satura un komentāru kopsakarības ar agresīviem vārdiem. Proti, lielāko daļu ziņu veido viena avota citāti (68%), galvenais ziņu temats – politika (54%), ziņas centrā – cilvēks (38%) vai notikums (27%) savukārt galvenie avoti – amatpersonas (41%), politiķi (19%) un citi mediji (18%)

Eksperti arī norāda, ka ziņas saturs ļoti bieži nesatur faktus, naidīgi vārdi attiecas uz personībām (politiķiem un amatpersonām) un viņu viedokļiem. Verbālie uzbrukumi ir personīgi, tie reti skar tematu, jo vērsti pret indivīdu, savukārt viedokļu daudzveidība un objektivitāte ir ierobežota, ziņām trūkst konteksta. Novērots, ka vienpusīgu, paštaisnu skatījumu publikācijās kopē komentētāji.

Eksperti arī noskaidrojuši biežāk lietotos lietvārdus komentāros, un tie ir vārdformu “valsts” un “Latvijas”. Lai arī abi jēdzieni ir ārkārtīgi svarīgi komentētājiem, secina pētnieki, vārdforma “Latvijas” tiek lietota izteikti negatīvā, kritizējošā, nosodošā kontekstā, bet vārdforma “Valsts” - daudz pozitīvāks (mazāk negatīvā / nosodošā kontekstā, vairāk - pozitīvā vai neitrālā kontekstā).

Šis projekts ir veiksmīgs zinātnieku, Tiesībsarga biroja un Frīdriha Eberta fonda sadarbības kopdarbs. Projekts ir plānots kā ilgtermiņa izpētes process, kurā regulāri tiek apkopti iepriekšējo periodu dati un sniegta ekspertu skaidrojošā analīze. Projektā ir iesaistīti Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes mācībspēki – Sergejs Kruks, Anda Rožukalne, Klāvs Sedlenieks, Ruta Siliņa un Ilva Skulte, kā arī Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta vadošais pētnieks Normunds Grūzītis. „Agresivitātes indekss” tiks turpināts arī 2013. gadā. Pētījuma rezultāti ir pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā

Vadlīnijas mediju profesionāļiem „Kā medijos runāt ar un par bērniem?”

Vadlīnijas “Kā medijos runāt ar un par bērniem?” tika izstrādātas Tiesībsarga un Latvijas Žurnālistu asociācijas sadarbības ietvaros, un tās izstrādāja Anda Rožukalne un Ilze Olšteina. Vadlīniju izstrādi finansēja Frīdriha Eberta fonds.

Veidojot vadlīnijas, izmantota informācija no dažādu valstu žurnālistu ētikas kodeksiem, Latvijas žurnālistu aptaujas dati, Latvijas mediju piemēru analīze, vairāki tiesību akti un žurnālistes Lauras Vondas bakalaura darbs “Kriminālziņu veidošanas prakses atbilstība Latvijas tiesību aktiem un ētikas normām žurnālistu un ekspertu vērtējumā”.

Īpaša rūpība un uzmanība jāpievērš, ja plašsaziņas līdzekļi publisko informāciju par bērniem, bērni ir kā informācijas avoti, medijs izmanto bērnu attēlus vai bērnu tuvinieku sniegto informāciju.

Mediju sensācijas un ētikas dilemmas cilvēktiesību kontekstā un bērnu kā īpaši aizsargājamas grupas tiesības bija arī viena no 2012.gada tiesībsarga konferences tēmām. Konferencē ne tikai tika prezentētas vadlīnijas, tajā piedalījās arī žurnālisti, pētnieki, tiesību, komunikācijas un ētikas eksperti un pārstāvji no Valsts policijas un Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas pārstāvji. Izstrādātās vadlīnijas un konferences materiāli pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Lekcijas Valsts policijas darbiniekiem

Tiesībsarga birojs 2012.gadā sadarbībā ar Valsts policijas koledžu organizēja profesionālās pilnveides kursu Valsts policijas darbiniekiem, it īpaši izmeklētājiem, par cilvēktiesību ievērošana Valsts policijas darbā. Mācības tika organizētas visās Valsts policijas koledžas reģionālajās filiālēs. Kurša ietvaros tika aplūkotas šādas tēmas:

- Tiesībsarga biroja uzdevumi un kompetence;

- Diskriminācijas aizlieguma ievērošana policijas darbā;
- Labas pārvaldības principu ievērošana Valsts policijas darbā. Tiesībsarga biroja aktuālāko sūdzību raksturojums saistībā ar policijas kompetenci;
- Necilvēcīgās izturēšanās aizlieguma aspekti saskarsmē ar policiju. Personu ar garīga rakstura traucējumiem aizturēšanas īpatnības;
- Personas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību nodrošināšana (policijas darbā). Nevainīguma prezumpcijas principa ievērošana policijas saziņā ar masu medijiem;
- Nepilngadīgo tiesību ievērošana policijas darbā.

Mācības ietvērā ieskatu normatīvā regulējumā un tiesu praksē, kā arī praktiskos uzdevumus. Mācību noslēgumā notika zināšanu pārbaude.

Sabiedrības viedokļa izzināšana

Tiesībsarga birojs vairākkārt ir vērsies pie sabiedrības pēc papildu informācijas kādu jautājumu padziļinātā izpētē. 2012.gadā šādā veidā sabiedrība tika iesaistīta jautājumu izzināšanā par bezmaksas izglītības nodrošināšanu un jauno māmiņu diskriminācijas izpēti darba tiesiskajās attiecībās.

2012.gada 23.februārī tiesībsargs aicināja sabiedrību ziņot par gadījumiem, kad skola likusi vecākiem iegādāties materiālus skolas mācību procesa nodrošināšanai. Informāciju par skolu, klasi, mācību priekšmetu, iegādājamo mācību materiālu un veidu, kā skola izteikusi vecākiem nepieciešamību iegādāties skolai vajadzīgo, tiesībsargs aicināja sūtīt uz e-pasta adresi bezmaksas.izglitiba@tiesibsargs.lv. Atsaucoties tiesībsarga aicinājumam informēt par lietām, ko skolēnu vecāki un arī skolotāji pērk skolai no saviem personīgajiem līdzekļiem, pavisam tika saņemtas 136 vēstules. Vēstules rakstījuši gan skolēnu vecāki un skolotāji, gan vecāku apvienības un novadu izglītības pārvaldes. Sabiedrības pārstāvji ne tikai informēja par iegādātajiem materiāliem, bet arī sniedza priekšlikumus, kā jautājumu risināt.

Galvenokārt priekšlikumi attiecās uz nepieciešamību pēc „bezmaksas izglītības” skaidrojuma, kas jānodrošina skolai, bet kas vecākiem jāpērk pašiem. Ierosinājumi bija arī attiecībā par mācību grāmatu dažādības samazināšanu (lai samazinātos iespējamo izvēlamo grāmatu daudzums vienā un tajā pašā priekšmetā). Viens no vecāku aicinājumiem ir izskaust praksi, ka mācību grāmatas tiek apvienotas ar vecāku apmaksātajām darba burtnīcām, kas ir divreiz dārgākas, kā skolas izsniegtās grāmatas. Ierosināts arī vienoties par skaidriem principiem, kā tiek sadalīts pašvaldības finansējums starp skolām, lai pašvaldības nevarētu manipulēt ar skolām. Ierosinājumu sadaļā izteikta nepieciešamība konkretizēt skolu padomes funkcijas Vispārējās izglītības likuma 13. pantā, palielinot to iespējas risināt vietēja mēroga konfliktus. Ierosinājumus snieguši arī skolotāji. Kāda skolotāja norāda, ka jāsāk ar izglītības standartu pārskatīšanu, mācību priekšmetu programmu pārstrādāšanu.

Iesūtītā informācija apkopota materiālā „Cik maksā bezmaksas izglītība?” un publiskota arī Tiesībsarga biroja mājaslapā. Informācija ļāva pilnīgāk izpētīt faktisko situāciju par bezmaksas izglītības nodrošinājumu, un to izmantoja arī tiesībsarga konsultatīvā padome par izglītības pieejamību.

Otrs jautājums, kurā tiesībsargs lūdza sabiedrības līdzdalību, saistīts ar situācijas izpēti par diskriminācijas aizliegumu pret jaunajiem vecākiem darba tiesiskajās attiecībās.

Tiesībsargs vērsās pie sabiedrības, ar lūgumu informēt par tiem gadījumiem, kad personas, kuras atgriezušās no bērnu kopšanas atvaļinājuma, ir saskārušās ar diskriminācijas aizliegumu darba tiesiskajās attiecībās. Tika veikta aptauja māmiņu portālā *Māmiņu klubs* <http://www.maminuklubs.lv>, Latvijas ģimenes portālā *Cālis* <http://www.calis.lv>, *Mammām un*

tētiem <http://www.mammamuntetiem.lv>, kā arī aptaujas anketa ievietota tiesībsarga mājaslapā. Kopumā tika saņemtas anketas no 364 cilvēkiem.

Lekcijas izglītības iestādēs

Turpinot iepriekšējā gadā iesākto praksi, arī 2012.gadā tiesībsargs aktīvi iesaistījās informēšanas aktivitātēs par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem. Tika organizēti semināri sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un dienas centru vadītājiem.

Kā rāda līdzšinējā pieredze Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas juriskonsultu lekcijas par tiesisko regulējumu saistībā ar bērna drošību izglītības iestādēs rod arvien lielāku skolu interesi. Tiesībsarga birojs turpinās izglītojošo un skaidrojošo darbu arī turpmāk. Ja skola vēlas, lai Tiesībsarga biroja pārstāvji šādu lekciju vai konsultāciju sniedz, aicinām rakstveida lūgumu nosūtīt uz Tiesībsarga biroja e-pasta adresi tiesibsargs@tiesibsargs.lv.

Sadarbība ar NVO

Tiesībsargs J. Jansons, uzsākot pildīt amata pienākumus, par vienu no prioritātēm izvirzīja sadarbības veicināšanu ar nevalstiskajām organizācijām, jo tās ir sabiedrības grupu interešu pārstāves, kas ikdienā apkopo attiecīgajā jomā esošo informāciju, risina problēmas un sniedz priekšlikumus, kā pilnveidot normatīvo regulējumu, tādējādi novēršot konstatētos trūkumus.

Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons”

Sadarbība ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” Tiesībsarga birojam veidojusies jau ilgstoši. Kopā ar šo nevalstisko organizāciju ir veiktas sabiedrības izglītošanas aktivitātes, lai pievērstu sabiedrības uzmanību personu ar invaliditāti, it īpaši vides un pakalpojumu pieejamības jautājumiem.

Pārskata periodā turpināja 2011.gadā uzsāktās aktivitātes kampaņā “Alternatīvie risinājumi darbībā”. Kā viens no pirmajiem vides pieejamības monitoringa objektiem bija izvēlētas aptiekas. 2012.gadā izpētes loku paplašināja un iekļāva arī ārstniecības iestādes, bankas un valsts iestādes. Kampaņas mērķis ir pievērst gan sabiedrības, gan iestāžu vadītāju uzmanību vides pieejamības jautājumam un veicināt sabiedrības iesaistīšanos dažādu nevēdzību novēršanā.

Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” ir labs partneris arī dažādu citu sabiedrības informēšanas aktivitāšu organizēšanā. Apeirons bija viens no partneriem arī sabiedrības informēšanas kampaņā „Te varēja būt darbs”.

Sadarbība ar romu biedrībām diskriminācijas novēršanā

2011. gadā Starptautiskās Romu apvienība un tiesībsargs parakstīja Sadarbības memorandu romu diskriminācijas novēršanai. Izveidotās sadarbības ietvaros tiesībsargs vairākkārt ticies ar romu kopienām dažādos Latvijas novados. Viena no izplatītākajām problēmām, ar ko sastopas romi, ir savu tiesību nepārzināšana un diskriminējoša attieksme darba tirgū.

2012.gada 30.augustā, sadarbības memoranda pirmajā gadadienā, tiesībsargs sabiedrību par laika posmā no 2007.gada līdz 2012.gadam piešķirtā Eiropas Savienības finanšu instrumentu un valsts budžeta līdzekļu finansējuma izlietojuma izvērtējumu romu kopienas problēmu risinājumiem. Izvērtējuma vēstule nosūtīta arī Latvijas Republikas Saeimas Cilvēktiesību komisijai, Latvijas Republikas Saeimas Sabiedrības saliedētības komisijai, Ministru kabinetam un Starptautiskās Romu Apvienības augstākajam komisāram Normundam Rudevičam.

Alternatīvā bērnu aprūpes alianse

2011. gadā vairākas bērnu tiesību aizsardzības un atbalsta organizācijas dibināja Alternatīvās bērnu aprūpes aliansi. Viens no Alianses dibināšanas idejiskajiem atbalstītājiem ir arī tiesībsargs.

Alternatīvās bērnu aprūpes alianses dibinātāji ir biedrība „Azote”, biedrība „Latvijas SOS – bērnu ciematu asociācija”, nodibinājums „Fonds Grašu bērnu ciemats”, nodibinājuma „Sociālo pakalpojumu aģentūra” struktūrvienības „Audžuģimeņu centrs” un profesionālo audžuģimeņu apvienība „Terēze”, biedrība „Zvannieku mājas”, Latvijas Audžuģimeņu biedrība, biedrība „Asociācija „Dzīvesprieks”” un biedrība „Fonds Žubīte”.

Alternatīvā bērnu aprūpes alianse ir aktīvs Tiesībsarga biroja sadarbības partneris deinstitucionalizācijas jautājuma aktualizēšanā un sabiedrības informēšanā par nepieciešamību nodrošināt alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē bērniem, kas palikšu bez vecāku aprūpes, nevis to ievietošanu institūcijās.

Tiesībsarga konsultatīvā padome

2011. gadā tiesībsargs aicināja NVO pārstāvjus piedalīties divās izveidotajās konsultatīvajās padomēs – Tiesībsarga konsultatīvajā padomē par izglītības pieejamību un Tiesībsarga konsultatīvajā padomē par partnerattiecību tiesisko regulējumu.

Tiesībsarga konsultatīvā padome par izglītības pieejamību

Tiesībsargs 2011. gadā izveidoja konsultatīvo padomi izglītības pieejamības izvērtēšanai. Padome ir konsultatīva institūcija, kuras darbības mērķis ir apzināt ekspertu viedokli un izstrādāt priekšlikumus par jautājumiem, kas saistīti ar Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā valsts garantēto izglītības pieejamību. Konsultatīvā padome izglītības pieejamību skatīs arī vienlīdzības, mācību līdzekļu un pamatizglītības obligātuma nodrošinājuma aspektā.

Izglītības pieejamību skata valsts nodrošinātās bezmaksas pamatizglītības un vidējās izglītības kontekstā, t.i., ko ietver bezmaksas izglītības jēdziens, kādas izmaksas sedz valsts vai pašvaldība, bet par ko maksā vecāki.

Konsultatīvā padome par izglītības pieejamību darbu turpināja arī 2012. gadā un maijā darbs rezultējās kā tiesībsarga par ziņojums par tiesību iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas nodrošināšanu pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs.

2012.gada 23.maijā Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisija organizēja sēdi par „Latvijas Republikas Satversmē garantētās bezmaksas pamatizglītības un vidējās izglītības nodrošināšanu”. Tiesībsargs Juris Jansons Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas locekļus un klātesošos iepazīstināja ar ziņojumu par tiesību iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas nodrošināšanu pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs.

4.Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai 2012. gadā

1.	09.03.2012. Nr. 1-6/1	Par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga viedokļa varētu būt nozīme lietā Nr. 2011-21-01 "Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam".	Gundega Bruņeniece
2.	19.03.2012. Nr.1-6/2	Par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga viedokļa varētu būt nozīme lietā Nr. 2011-20-01 "Par Valsts sociālo pabalstu likuma 20.panta pirmās daļas 1.punkta atbilstību LR Satversmes 91. un 109.pantam".	Liene Zariņa
3.	30.03.2012. Nr.1-6/3	Par viedokli lietā Nr. 2011-19-01 "Par likuma "Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos"6.panta otrās daļas 4.punkta atbilstību LR Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 105.pantam".	Arvīds Dravnieks
4.	28.04.2012. Nr.1-6/4	Par likuma "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu" 11.panta pirmās daļas un 25.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 1., 77. un 78. pantam un jautājumiem, kuriem Tiesībsarga biroja ieskatā varētu būt nozīme lietā Nr.2012-03-01	Gundega Bruņeniece
5.	07.05.2012. Nr.1-6/5	Par papildus viedokli par budžeta pieprasījumu izskatīšanas gaitā konstatēto (papildus 22.12.2011. vēstulei Nr.1-5/319)	Ineta Rezevska
6.	04.06.2012. Nr.1-6/6	Par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga viedokļa varētu būt nozīme lietā Nr.2012-06-01 "Par Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 3., 5 un 7. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92. pantam".	Gundega Bruņeniece
7.	15.06.2012. Nr.1-6/7	Par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga viedokļa varētu būt nozīme lietā Nr.2012-04-03 "Par Ministru kabineta 2010.gada 30. marta noteikumu Nr.311 6. un 7. punkta atbilstību likuma "Par valsts un pašvaldību kapitāla daļām un kapitālsabiedrībām" 96.panta otrajai daļai un Latvijas Republikas Satversmes 107.pantam".	Ieva Dambe

8.	25.06.2012. Nr.1-6/8	Par viedokli lietā Nr. 2012-05-01 "Par Civilprocesa likuma 141.panta pirmās daļas, ciktāl tā neparedz tiesības iesniegt blakus sūdzību par lēmumu, ar kuru apmierināts pieteikums par prasības nodrošinājuma atcelšanu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam".	Santa Tivaņenkova
9.	03.08.2012.N r.1-6/9	Par viedokli lietā Nr. 2012-07-01 "Par Kredītiestāžu likuma 179.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam un Kredītiestāžu likuma 179.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Juris Siļčenko, Ineta Rezevska
10.	20.08.2012. Nr.1-6/10	Par jautājumiem, kuriem tiesībsarga ieskatā varētu būt nozīme lietā 2012-09-01, par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 16.punkta 1.apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam"	Šarlote Bērziņa, Artūrs Kučs, Monta Tīģere
11.	06.09.2012. Nr.1-6/11	Par viedokli lietā Nr.2012-12-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 41.punkta vārdu "līdz 2011.gada 31.decembrim" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam"	Monta Tīģere
12.	21.09.2012. Nr.1-6/12	Par viedokli lietā Nr.2012-11-01 "Par Izglītības likuma 50.panta 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. pantam"	Laila Grāvere
13.	02.10.2012. Nr. 1-6/13	Par viedokli lietā Nr.2012-10-01 "Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 17.panta vārdu "bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no iestādes prettiesiskā administratīvā akta spēkā stāšanās vai prettiesiskas faktiskās rīcības veikšanas dienas" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam"	Inga Zonenberga
14.	04.10.2012.N r.1-6/14	Par viedokli lietā Nr.2012-14-03 "Par Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumu Nr.899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība" 84. ¹ un 89.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam un 111.pantam"	Monta Tīģere
15.	07.12.2012. Nr.1-6/15	Par viedokli lietā Nr.2012-16-01 "Par likuma "Par tiesu varu" 86.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102.pantam"	Kristīne Ostrovskā
16.	17.12.2012. Nr.1-6/16	Par viedokli lietā Nr.2012-13-01 "Par Civilprocesa likuma 483.panta daļā par Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja tiesībām iesniegt protestu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam"	Santa Tivaņenkova

5. Tiesībsarga biroja 2012. gada statistika

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	108	157	115	118	183	175	147	143	99	159	129	122	1655
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	59	53	43	55	58	50	49	45	67	82	63	42	666
Bērnu tiesību joma	14	11	11	7	10	10	7	23	11	13	9	13	139
Diskriminācijas novēršanas joma	11	14	14	9	9	8	6	10	11	7	7	8	114
Pārējie darbinieki	5	1	5	1	6	-	1	12	8	13	2	5	59
kopā	197	236	188	190	266	243	210	233	196	274	210	190	2633
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	7	7	7	10	8	11	3	4	3	5	2	0	67
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	14	11	12	5	7	18	33	5	9	9	9	7	140
Bērnu tiesību joma	6	2	6	6	6	5	0	9	8	7	5	3	63
Diskriminācijas novēršanas joma	4	6	7	3	2	5	0	7	9	3	7	3	56
kopā	31	27	32	24	23	39	36	25	29	24	23	13	326
<i>t.sk., pēc savas iniciatīvas</i>	2	3	2	3	2	2	0	1	2	4	4	0	25
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	19	14	15	9	22	13	14	12	4	10	12	11	155
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	30	21	15	7	21	32	33	21	19	34	17	23	273
Bērnu tiesību joma	7	3	2	4	3	3	3	9	3	2	3	6	48
Diskriminācijas novēršanas joma	3	3	2	5	6	4	3	3	4	1	2	2	38
kopā	59	41	34	25	52	52	53	45	30	47	34	42	514

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	57	92	105	85	117	126	110	112	99	116	120	104	1243
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	27	21	15	12	24	22	24	26	12	18	47	64	312
Bērnu tiesību joma	0	5	0	3	2	2	1	6	1	2	5	7	34
Diskriminācijas novēršanas joma	1	4	4	0	5	9	0	1	1	4	4	1	34
Pārējie darbinieki	2	2	4	0	5	3	2	4	9	8	4	1	44
kopā	87	124	128	100	153	162	137	149	122	148	180	177	1667
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	5	3	5	3	7	1	1	3	4	7	11	7	57
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	18	8	2	4	5	4	5	4	7	11	17	0	85
Bērnu tiesību joma	7	2	2	4	4	8	4	4	4	3	6	4	52
Diskriminācijas novēršanas joma	5	3	1	4	3	5	5	2	2	3	4	4	41
kopā	35	16	10	15	19	18	15	13	17	24	38	15	235
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	30	34	36	35	33	30	33	36	28	52	43	24	414
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	35	34	18	18	15	13	19	25	32	39	31	10	289
Bērnu tiesību joma	10	6	10	12	7	9	7	13	12	10	13	7	116
Diskriminācijas novēršanas joma	6	3	3	4	3	2	5	2	4	6	5	4	47
Telefonkonsultācijas	341	382	513	367	348	419	393	379	409	532	408	289	4780
Atbildes e-pastā	nd	nd	nd	67	79	60	91	66	44	58	38	53	556
kopā	422	459	580	503	485	533	548	521	529	697	538	387	6202

nd-nav datu

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	4	3	2	4	2	-	2	2	0	2	2	2	25
Satversmes tiesai	0	0	3	1	1	3	0	2	2	2	0	2	16
kopā	4	3	5	5	3	3	2	4	2	4	2	4	41
Monitoringa vizītes													
kopā	10	4	0	2	1	1	0	2	2	6	4	1	33

